

T.C
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BİLİM DALI

NÂSİBÎ OLMAKLA İTHAM EDİLEN HADİS

RÂVİLERİ:

HİCRÎ İLK ÜÇ ASIR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Muhammed Mustafa ÇAMUR

İstanbul
Aralık-2022

T. C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BİLİM DALI

NÂSİBÎ OLMAKLA İTHAM EDİLEN HADİS RÂVÎLERİ:
HİCRÎ İLK ÜÇ ASIR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Muhammed Mustafa ÇAMUR

Danışman

Doç. Dr. Mustafa ÖZTÜRK

İstanbul

Aralık-2022

TEZ ONAYI

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu Çalışma, jürimiz tarafında Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Temel İslam Bilimleri Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman Doç. Dr. Mustafa ÖZTÜRK

Üye Doç. Dr. Murat KAYA

Üye Dr. Öğr. Üyesi Fahreddin YILDIZ

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Doç. Dr. Erhan İÇENER

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “**Nâsıbî Olmakla İtham Edilen Hadis Râvîleri: Hicrî İlk Üç Asır**” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlâk ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Muhammed Mustafa ÇAMUR

ÖNSÖZ

Malum olduğu üzere Rasulullah'tan sonraki yıllarda hadis rivayetinde özellikle Hz. Osman'ın şehadetinin ardından ortaya çıkan sosyal çalkantılara kadar ki dönemde daha çok güven unsuru hakimdi. Dolayısıyla hadis rivayet eden kimsenin işe ehil olması yeterliydi. Ancak Üçüncü halife Hz. Osman'ın şehadetinin ardından İslam toplumundaki kargaşa ve kaos sürecinde gerek siyasi gerekse mezhebi birtakım fırkalar neşet etmiş, henüz hicri altmışlı yıllar ve sonrasında ehl-i sünnet ehli bid'at ayrımları yapılmıştır. Teorik söyleme göre de ehl-i sünnetin hadisleri alınmış ehl-i bid'atin rivayetleri terkedilmiştir. Doğrusu cerh ve tadil edebiyatında Şia, Rafiziyye, Havaric, Kaderiyye, Cehmîyye gibi fırkalar ehl-i bid'at olarak öncelikle dikkati çekmektedir. Bununla birlikte diğer ehl-i bid'at grupları gibi meşhur olmayan ve yine de ehl-i bid'at olarak görülen Nasibî diye damgalanan bir grubun rical edebiyatında zaman zaman yer aldığı görülür. Hz. Ali'ye buğz ve düşmanlıkla yahut en azından Hz. Osman taraftarı diye itham edilen bu grubun gerek cerh ve ta'dil otoriteleri tarafından tenkidi gerekse hadîs rivayetindeki etkinlikleri ilmî merakımızı celbetmiş ve bizi bu çalışmayı yapmaya sevk etmiştir.

Netice itibariyle çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm yanı giriş konunun amacı, önemi ve kapsamı ve kaynakları hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde ehl-i bid'atin tanımı, ehl-i bid'at'e yönelik cerh ve ta'dil faaliyetleri, Nâsıbilîğin doğuşu ve Nâsıbilere yönelik cerh ve ta'dil faaliyetlerinden bazı örnekler zikredilmiştir. Üçüncü bölümde ise birinci, ikinci ve üçüncü asır başlıkları altında Nasibi ravilere yönelik tenkit ve değerlendirmeler yanında onların hadis rivayetindeki etkinlikleri tetkik edilmiştir.

Tez konusunun tespit edilmesinde ve çalışmanın her aşamasında yardımlarını esirgemeyen saygı değer danışman hocam Doç. Dr. Mustafa ÖZTÜRK Bey'e ayrıca emeği ve katkısı olan bütün hocalarıma ve özelde her türlü maddi ve mânevi yardımlarını esirgemeyen âileme çok teşekkür ederim.

Muhammed Mustafa ÇAMUR

ÖZET

NÂSIBÎ OLMAKLA İTHAM EDİLEN HADİS RÂVÎLERİ:

HİCRÎ İLK ÜÇ ASIR

Muhammed Mustafa ÇAMUR

Yüksek Lisans, Temel İslâm Bilimleri

Tez danışmanı: Doç. Dr. Mustafa ÖZTÜRK

Aralık, 2022 - 78+ XI Sayfa

Hz. Ali'ye buğz ve düşmanlıkla yahut en azından Hz. Osman taraftarı diye itham edilen Nâsibî râvîler hakkında yaptığımız çalışma bir giriş olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde yani girişte konunun amacı, önemi ve kapsamı hakkında bilgi verilip konu ile alakalı kaynaklar zikredilmiştir. İkinci bölümde ehl-i bid'atin tanımı, ehl-i bid'at'e yönelik cerh ve ta'dil faaliyetleri, Nâsibîliğin doğuşu ve Nâsibîlere yönelik cerh ve ta'dil örnekleri zikredilmiştir. Üçüncü bölümde ise hicrî ilk üç asrı kapsayacak cerh ve ta'dil faaliyetleri hakkında değerlendirmelere yer verilip, söz konusu asırda Nâsibîlikle müttehem râvîlerin kısa biyografileri ve cerh ve ta'dil otoritelerinin onlar hakkındaki görüşleri serdedilmiştir.

Sonuç itibariyle hicrî ilk üç asırda ilk planda pek göz alıcı olmasa da kaynaklar detaylı tetkik edilince Nâsibî olmakla itham edilen zevâtın yekûnu ve hadîs sahasındaki faaliyetleri belli bir safhadadır. Toplamda Nâsibîlikle itham edilen râvîlerin sayısı 41'dir. Bunlar arasında Kütüb-i sitte'nin tamamına hadisleri alınanlar olduğu (15 râvî) gibi Kütüb-i sitte'de yer alıpta sadece Buhârî'nin (5 râvî) veya Müslim'in (7 râvî) almadığı kişiler de vardır. Yine sahîhayn hariç Kütüb-i sitte'de rivayetlerine yer verilenler (7 râvî) bulunmaktadır. Bunlarla beraber sadece Kütüb-i tis'a' (2 râvî) ve diğer hadis kaynaklarında (5 râvî) rivâyetlerine rastlayabileceğimiz söz konusudur. Diğer taraftan ehli bid'at'ten husûsan Nâsibîler'den olmakla itham edilen muhaddislerin, cerh ve ta'dil otoritelerince eleştirilip, rivâyetlerinin red veya kabul edilmesinin ekseriyetle izafi olduğu anlaşılmıştır. Şöyle ki, eğer râvî münekkitler tarafından hadis rivâyetinde mutkîn, güvenilir yani "Sika-Sâduk" lafızlarıyla ele alınmış ise, o muhaddise Nâsibiyye'den olması herhangi bir hâlel getirmemiştir. Bu bağlamda bidatçı olarak anılması sadece onun bu durumunu belirtmek ve zihinlerde oluşabilecek çeşitli soru işaretlerini giderme düşüncesiyle zikredilmiş olması muhtemeldir ki, zabt yönlerinin kuvvetli bulunduğu râvîlerin hadisleri gönül rahatlığı ile aktarılmıştır. Bazen de eğer râvî

zayıf ve güvenilir değil ise bu durumlarına vurgu yapılarak, râvînin bid'at mezheplerden Nâsibî olmasına da dikkat çekilmiştir. Dolayısıyla ehli bid'atin özelde Nâsibîlerin hadislerinin kabul edilmesi veya reddedilmesi meselesi, salt râvînin bid'at ehline mensûbiyetini ortaya koymakla halledilebilecek bir yapı arzemediği tebellür etmiş ve durumun ekseriyetle râvînin propagandacı olup olmadığı veyahut zabt açısından ta'n'a uğrayıp uğramadığı gibi birçok husus ile bağlantılı olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hadîs, Nâsibîlik, Ehl-i Bid'at, Cerh ve Ta'dîl.

ABSTRACT

THE HADİTH NARRATORS WHO ACCUSED OF BEİNG NÂSİBÎ: FİRST THREE CENTURİES OF HİJRİ

Muhammed Mustafa ÇAMUR

Master, Basic Islamic Sciences

Thesis Advisor: Assoc. Prof. Dr. Mustafa Öztürk

December, 2022 - 78 + XI page

Our study on the Nâsibî narrators who were accused of hatred and enmity againts Prophet Ali or at least of being partial to prophet Osman, consists of an introduction and two chapters. In the first part: in the introduction, information about the purpose, importance and scope of the subject is given and the relevant sources are mentioned. In the second part, the definition of Ahl al-Bid'ah, the activities of jarh and ta'dîl against Ahl al-Bid'ah, the birth of Nâsibism and examples of jarh and ta'dîl againts Nâsibî are mentioned. In the third part, evaluations about the jarh and ta'dîl activities of the first three centuries of the hijr are included, and short biographies of the narrators who were allied with the Nâsibî and the opinions of the jarh and ta'dîl authorities about them are presented.

As a result, although the first three centuries of the hijr are examined in detail, the number of people accused of being al-Nâsibî and their activities in the field of hadith are at certain stage. In total, the number of narrators accused of being Nâsibî is 41. Among these, there are those whose hadiths were included in all the boks of the Qutub al-sitta (15 narrators), as well as those whose hadiths were included in the boks of the Qutub al-sitte but not included by Bukhâri (5 narrators) or Muslim (7 narrators). Again, there are those whose narrations are included in the Qutub al-sitta except Sahihayn (7 narrators). On the other hand, it has been understood that the criticism and rejection or acceptance of the narrations of the muhaddisîn who are accused of being from the Ahl al-bid'ah, especially from the Nâsibîlik, by the authorities of jarh and ta'dîl are mostly relative. That is to say, if the narrator was considered by the munakkîs to be mutqîn, reliable, "Sika-Sadûk" in the narration of hadith, the fact that he was from the Nâsibiyya did not prejudice him in any way. In this context, it is possible that the fact that he was mentioned to indicate his status and to remove various question marks that may arise in the minds, so that the hadith of the narrators whose zabt was strong were transmitted with peace of mind.

Sometime, if the narrator was weak and unreliable, this was emphasized, and attention was drawn to the fact that the narrator was a Nâsibî from the bid'ah sect. Therefore, it has become clear tha the issue of accepting or rejecting the hadith of the people of bid'ah especially the Nâsibish, is not a matter that can be resolved by simply revealing the narrator's affiliation to the people of bid'ah, and it has been determined that the situation is often related to many issues such as whether the narrator is a propagandist or not, or whether he is subjected to ta'n in terms of zabt.

Key Words: Hadith, Nâsibî, Ahl al-bid'ah, Jarh and Ta'dil.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	ii
ÖNSÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xi
BİRİNCİ BÖLÜM	1
GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi	1
1.2. Araştırmanın Kapsamı ve Metodu	1
1.3. Araştırmanın Kaynakları.....	2
İKİNCİ BÖLÜM	4
EHL-İ BİDAT OLARAK NÂSİBİLİK VE NASİBİLERE YÖNELİK CERH VE TADİL	4
2.1. Bid’at Kavramı ve Ehl-i Bid’at.....	4
2.1.1. Bid’atin Tanımı	4
2.1.2. Ehl-i bid’at ve Özellikleri	6
2.2. Ehl-i Bid’ate Yönelik Cerh ve Ta’dil.....	11
2.2.1. Bid’atçı Râvi’nin Mezhebi Adına Yalanı Caiz Görmemesi.....	13
2.2.2. Bid’atçı Râvi’nin Mezhebi PropagandaYapmaması	13
2.2.3. Bid’atçının Rivâyetinin Mutlak Olarak Reddedilmesi.....	14
2.2.4. Bid’atçının Rivâyetine Genel Bakış.....	15
2.3. Nâsibiler ve Nâsibilere Yönelik Cerh ve Ta’dil.....	16
2.3.1. Ehl-i Bid’at Olarak Nâsibiler	16
2.3.1.1. Tanımı	16
2.3.1.2. Nasibiliğin Tarifine Uyan Bazı Söylem ve Tavırlar	17

2.3.1.3. Nâsibîliğin Doğuşu	19
2.3.1.4. Nâsibîlerin bulunduğu bölgeler.....	22
2.3.2. Nâsibîlere Yönelik Cerh ve Ta‘dîl	25
2.3.2.1. Nâsibîlere Yönelik Cerh Örnekleri	25
2.3.2.2. Nâsibîlere Yönelik Ta‘dîl Örnekleri	26
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	28
NÂSİBÎ OLMAKLA İTHAM EDİLEN HADİS RAVİLERİ	28
3.1. Hicri Birinci Asır’da Nasibî Olmakla İtham Edilen Hadis Râvileri	28
3.1.1. Ebû Hâlid Yezîd b. Muâviye b. Ebî Süfyân el-Ümevî, el-Kureşî (ö. 64/683)	28
3.1.2. Ebû Abdilmelik Mervân b. el-Hakem, el-Ümevî, el-Mekkî (ö. 65/685).....	29
3.1.3. Ebû Lebîd Limaze b. Zebbar el-Cehdamî, el-Basrî (ö. 80?/699?)	30
3.1.4. Heysem b. el-Esved b. Muâviye en-Nehaî, el-Müzhicî (ö. 80-90/700-709)	31
3.1.5. Ebü’l Esbağ Abdülaziz b. Mervân b. Hakem el-Ümevî, el-Medînî (ö. 85/704) ..	31
3.1.6. Ebû Süfyân Muhammed b. Ziyad el-Elhânî, el-Hımsî (ö.90-100/708-718)	32
3.1.7. Değerlendirme.....	33
3.2. Hicri İkinci Asır’da Nasibî Olmakla İtham Edilen Hadis Râvileri	34
3.2.1. Ebû Kilâbe Abdullah b. Zeyd el-Cürmî, el-Basrî (ö. 104/704).....	34
3.2.2. Ebû Bürde Amr/Âmir b. Abdillâh b. Kays el-Eşa‘rî, el-Kûfî (ö. 106/724).....	35
3.2.3. Ebû Abdurrahman el-Basrî/Abdullah b. Şekîk el-‘Ukaylî (ö. 108/726)	36
3.2.4. Nu‘man/Nu‘aym b. Üşeym b. Ebî Hind el-Eşcaî (ö. 110/728)	37
3.2.5. Ebû Abdullah Talha b. Musarrif b. Amr el-Yâmî (ö. 112/730)	37
3.2.6. Şeybân b. Mahrem/Mahzem (ö. 116/734).....	38
3.2.7. Ebû Husayn Osman b. Âsım el- Esedî (ö. 109-128/727-745).....	39
3.2.8. Ebû Eyyüp Meymûn b. Mîhrân, er-Rakkî (ö. 117/735).....	39
3.2.9. Şimr b. Atiyye el-Esedî, el-Kâhilî, el-Kûfî (ö. 119-120/737-738).....	40
3.2.10. Hâlid b. Abdillâh b. Yezîd b. Esed el-Kasrî (ö. 120/737).....	41
3.2.11. Ebû Bekir Âsım b. Behdele el-Kûfî (ö. 128/745)	42
3.2.12. Ezher b. Abdillâh b. Cemî‘ el-Harâzî (ö. 129/746).....	43
3.2.13. İshak b. Süveyd b. Hebîre el-Adevî, et-Temîmî, el-Basrî (ö. 131/748)	44

3.2.14. Ebû Hişâm Muğîre b. Miksem ed-Darîr, ed-Dabbî, el-Kûfî (ö. 136/753)	44
3.2.15. Kays b. Vehb el-Hemdânî, el-Kûfî (ö. 150?/767?)	45
3.2.16. Sevr b. Yezid b. Hâlid el-Kilâî, el-Hımsî, eş-Şâmî (ö. 150/767)	46
3.2.17. Ebû Avn Abdullah b. Avn b. Ertebân, el-Müzenî, el-Basrî (ö. 151/768).....	46
3.2.18. Ebû Şuayb Salt b. Dînar el-Mecnûn, el-Ezdî, el-Basrî (ö. 160?/776?)	47
3.2.19. Ebû Osman Hureyz b. Osman er-Rahbî, el-Hımsî (ö. 163/779)	48
3.2.20. Ebu'l-Münzîr Selâm b. Süleyman el-Müzenî, el-Kârî, el-Kûfî (ö. 170/786).....	50
3.2.21. Ebû İsmâil Hammad b. Zeyd b. Dirhem, el-Ezdî, el-Basrî (ö. 179/795)	50
3.2.22. Ebû Yusuf Abdullah b. Sâlim el-Eşa'ârî, el-Hımsî (ö. 179/795).....	51
3.2.23. Ebû Meryem Zirr b. Hubeyş el-Esedî, el-Kûfî (ö. 182/798)	52
3.2.24. Ebû Muâviye Yezîd b. Züreyyî' el-Basrî (ö. 182/798)	52
3.2.25. Ebû İsmâil Bişr b. Mufaddal b. Lâhik er-Rakkâşî, el-Basrî/ (ö. 187/802)	53
3.2.26. Ebû Muhsin Husayn b. Numeyr ed-Darîr, el-Vâsîtî (ö. 190/805).....	54
3.2.27. Ebû Muhammed Abdullah b. İdrîs el-Esved el-Kûfî (ö. 192/738).....	55
3.2.28. Değerlendirme.....	56
3.3. Hicrî Üçüncü Asır'da Nâsibî Olmakla İtham Edilen Hadîs Râvileri	56
3.3.1. Muhammed b. Ubeyd et-Tenâfisî el-Ahdeb, el-İyâdî, el-Kûfî (ö. 205/820).....	57
3.3.2. Ebû Amr Şebâbe b. Sivâr el-Fezârî, el-Medâinî (ö. 205/820).....	57
3.3.3. Ebû İbrahim Muhammed b. el-Kâsım el-Esedî, el-Kûfî (ö. 207/822)	59
3.3.4 Ebû Abdullah Mus'ab b. Abdillâh ez-Zübeyrî, el-Medînî (ö. 227/841)	59
3.3.5. İbrahim b. Hişâm el-Ğassânî (ö. 238/852)	60
3.3.6. Ebû Abdullah Ahmed b. Abde b. Mûsa ed-Dabbî, el-Basrî (ö. 245/859).....	61
3.3.7. Ebû İshâk İbrahim b. Yâkub b. İshâk es-Sa'dî, el-Cûzcânî (ö. 249/863).....	62
3.3.8. Ebû Eyyûb Süleyman b. Abdilhumejd el-Behrânî, el-Hımsî (ö. 274/887)	63
3.3.9. Değerlendirme.....	63
SONUÇ	65
KAYNAKÇA.....	69
ÖZGEÇMİŞ.....	78

KISALTMALAR

Ayr.	:Ayrıca
b.	:Bin
b.s.	:Baskı
bk.	:Bak
bkz.	:Bakınız
c.	:Cilt
DİA	:Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi
h.	:Hicrî
hz.	:Hazreti
İFAV	:Marmara Üniversitesi İlahiyat fakültesi Vakfı Yayınları
İSAM	:İslâm Araştırmaları Merkezi
nşr.	:Neşreden
ö.	:Ölümü
s.	:Sayfa
s.a.	:Sallallâhü Aleyhi ve Sellem
TDV	:Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
TİA	:Temel İslam Ansiklopedisi
thk.	:Tahkik
trc.	:Tercüme
ts.	:Tarihsiz
vb.	:Ve benzeri
yay.	:Yayınevi, Yayınları

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Hz. Osman'ın şehadetinin ardından İslam toplumundaki fitne olayları sürecinde siyasi ve mezhebi birtakım fırkalar neşet etmiş, henüz birinci asrın yarısından sonraki yıllarda ehl-i sünnet ehli bid'at ayrımları yapılmaya başlamıştır. Hatta bazı muhaddislerin ifadelerine göre ehl-i sünnetin hadisleri alınmış ehl-i bid'atin rivayetleri terkedilmiştir.¹ Doğrusu cerh ve tadil edebiyatında Şia, Rafiziyye, Havaric, Kaderiyye ve Cehmîyye gibi fırkalar ehl-i bid'at olarak öncelikle dikkati çekmektedir.² Bununla birlikte diğer ehl-i bid'at grupları gibi meşhur olmayan ve yine de ehl-i bid'at olarak görülen Nasibî diye damgalanan bir grubun rical edebiyatında zaman zaman yer aldığı vakidir. Hz. Ali'ye buğz ve düşmanlıkla yahut en azından Hz. Osman taraftarı diye itham edilen bu grubun gerek cerh ve ta'dil otoriteleri tarafından tenkidi gerekse hadîs rivayetindeki etkinlikleri ilmî merakımızı celbetmiş ve bizi bu çalışmayı yapmaya sevk etmiştir. Diğer yandan ilk dönemlerde siyasi ve mezhebi tarafgirlik sebebiyle hadislerin uydurulduğuna vurgu yapıp şüphe ve şaibe oluşturmaya çalışan araştırmalardaki iddialar göz önünde bulundurularak, Nasibîlerin bu noktada nerede durdukları ve nasıl bir konumda oldukları da önem arz etmektedir. Buna rağmen Nâsibîlerin hadis rivayeti konusunda özellikle hedeflediğimiz çerçevede bir çalışmanın bulunmaması bu araştırmayı yapmada diğer bir etken olmuştur.

1.2. Araştırmanın Kapsamı ve Metodu

Çalışmamız hicrî ilk üç asırda Nâsibî olmakla itham edilen hadis râvîlerinin tespitini ve bunların sünni literatürdeki cerh-tadil değerlendirmeleri bağlamında biyografilerini ve hadis rivayetindeki etkinliklerini kapsamaktadır.

Burada özellikle sünni tâbirini kullandığımız gözükmemektedir çünkü, konuyu ele alan zevat arasında Şîi müelliflerde bulunmakta ve bunlar da Nâsibîliği Hâricîliğin bir alt mezhebi olarak

¹ Müslim b. el-Haccâc, el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, C. 1 (Darü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî: Beyrût), "Mukaddime", 15.

² Ahmet Yücel, *Hadis Tarihi*, (İstanbul: İfav, 2016), 49-50.

göstererek olayı farklı boyutlara çekmektedir. Ancak Sünnî literatürde ise Hâricîlik ve Nâsibîlik farklı birer grup olarak görülmektedir.

Ricâl edebiyatında açıkça “Kâne Nâsibiyyen/Nâsibî idi”, “Yürmâ bi’n-Nasbi/Nâsibîlikle itham ediliyordu”, “Kâne yeştumu Aliyyen/Hz. Ali hakkında kötü konuşurdu”, “Kâne yebguzü Aliyyen/Hz. Ali’ye buğz ederdi” gibi tenkit ifadeleriyle nasibi olduğu belirtilen râvîler yanında zimnen “Kâne yezhebu mezhebe’ş-Şâmî/Şamlıların mezhebine tabii idi”, “Hureyziyyu’l-mezheb/Hureyz b. Osmân’ın takipçisiydi”, “Kâne yentekîsu Aliyyen/Hz. Ali’yi çekiştirirdi” gibi tabirlerle itham edilen râvîler de bulunmaktadır. Ayrıca bazı raviler hakkında Hz. Osman taraftarı ve ona olan muhabbet konusunda şüphe olmamakla birlikte Hz. Ali’ye karşı nötr bir anlam taşıyabileceği muhtemel olan “Kane Osmaniyyen” tabiri de kullanılmaktadır. Diğer taraftan hakkında nasb ithamıyla ilgili somut bir tabir bulunmayanlar için Zehebî’nin “Kim Hz. Ali’ye zemmederek düşmanlık ediyorsa o Nâsibîdir.” tanımını hareket noktası belleyerek tespitlerde bulunmaya çalıştık. Üstelik söz konusu ithamı belirlemede siyer ve meğazi türü eserleri de tetkik ederek işin pratik veçhesini de görmeye çalıştık.

Nâsibî râvîlerin hadis rivâyetindeki etkinliklerini göstermek adına cerh ve ta’dîl otoritelerinin onlarla ilgili beyanâtlarına ve kullanmış oldukları tenkit ifadelerine yer verdik. Bununla beraber râvînin durumu ihtilafli ise “el-Cerhu mukaddem ale’t-ta’dîl.” anlayışı gereği, tenkidin boyutları ve sebepleri araştırılarak belirlenmiştir. Öte yandan râvînin hoca-talebe ilişkilerine dikkat çekerek başta Kütüb-i tis’a olamak üzere diğer hadis kaynaklarındaki rivâyetlerinin varlığına atıfta bulunmuş durumdayız. Bunun yanında râvîlerin biyografilerinin sonunda her üç asra yönelik toplam değerlendirmeler de yapmaktayız.

1.3. Araştırmanın Kaynakları

Nasibilikle ilgili günümüzde kaleme alınmış müstakil eser, Bedir b. Nâsır b. Muhammed el-Avvâd’a ait “*en-Nasb ve’n-Nevâsib: Dirâse Târîhiyye Akadiyye*” isimli çalışmadır. Eserde genelde nasibilik tarihiyle ve onların siyasi ve akidevi düşünceleriyle ilgili özeldir sistematik olmamakla beraber bazı ravilerin (21 ravinin) tenkit durumlarıyla alakalı tespitlere yer verilmiştir. Başlangıç safhasında ve kaynaklara ulaşma konusunda bu çalışma bizim için yol gösterici olmuştur.

Diğer taraftan Nasibîlik tarihiyle ilgili Türkçe’de iki makale dikkati çekmektedir. Onlardan biri Gülgün Uyar’ın “*Siyâsî Tutumdan Mezhebî Tutuculuğa: Hz. Ali ve Ehl-i Beyt’e Muhâlefet*

Bağlamında Nâsibîlik” isimli çalışmasıdır. Bir diğeri ise Hilmi Kemal Altun’un “*Nâsibî Kavramı Üzerine Tahlil ve Değerlendirme*” isimli makalesidir.

Hadis rivayeti konusunda ise Türkçede iki makale tespit edebildik. Bunlardan biri Yusuf Oktan’a ait “*Erken Dönem Hadis Münekkitlerinden Ebû İshâk Cûzecânî’nin Nâsibîlikle İtham Edilmesinin Tenkidî*” isimli çalışma, diğeri ise Necdet Aydoğdu’ya ait “*Buhâri ve Müslim’in Nasb ile İtham Edilen Râvîlerden Rivâyeti*” isimli makaledir.

Bütün bu Türkçe makaleler, Nasibîler hakkında gerek tarihi süreç itibariyle gerekse hadis rivayeti ve onlara yönelik tenkit faaliyetleri noktasında özellikle de meseleye yaklaşım hususundaki yöntem bağlamında bizim için istifadeye medar olmuştur.

Bununla birlikte araştırmamız mahiyeti itibariyle öncelikle tarih, tabakat ve ricâl edebiyatına dayanmıştır. Özellikle istifade ettiğimiz temel kaynakları şöyle listleyebiliriz.

İbn Sa’d’ın (ö. 230/845) *Kitâbu’t-Tabakâti’l-Kübrâ*’sı, Buhâri’nin (ö. 256/870) *et-Târîhu’l-Kebîr*’i, İclî’nin (ö. 261/875) *es-Sikât*’ı, Ukaylî’nin (ö. 322/934) *Duaîü’l-Kebîr*’i, İbn Ebî Hâtim’in (ö. 327/938) *el-Cerh ve’t-Ta’dîl*’i, Ebu’l Kâsım Mesleme b. el-Kâsım el-Endelûsî’nin (ö. 353/964) *Kitâbu’t-Tabakâti’l-Muhaddisîn*’i, İbn Hibbân’ın (ö. 354/965) *Mecrûhîn* ve *es-Sikât*’ı, Hatîp el-Bağdâdî’nin (ö. 453/1061) *Târîhu Bağdad* ve *el-Kifâye*’si, İbn Asâkir ed-Dımeşkî’nin (ö. 571/1176) *Târîhu Dımaşk*’ı, Mizzî’nin (ö. 742/1341) *Tehzîbu’l-Kemâl*’i, Zehebî’nin (ö. 748/1348) *Mizânu’l-İ’tidâl, Kâşif fî Mâ’rifeti men lehu Rivâyetun fî’l-Kutubi’s-Sitte, el-Muğnî fî’d-Duaîâ, Siyeru A’lâmu’n-Nübelâ* ve *Tezkiretü’l-Huffâz*’ı, Moğultay b. Kılıç’ın (ö. 762/1363) *İkmâlü Tehzîb-i Kemâl*’i, İbn Kesîr (ö. 774/1373) *el-Bidâye ve’n-Nihâye’si*, Hafız İbn Hacer’in (ö. 852/1448) *Tehzîbu’t-Tehzîb, Hedyu’s-Sâri Mukaddimet’ü Fethi’l-Bâri, Lisânu’l-Mîzan* ve *el-İsâbe fî Temyîzi’s-Sahâbe*’si ve Suyûtî’nin (ö. 911/1505) *Tedrîbü’r-Râvî* isimleri eseri.

Yine yer yer müracât ettiğimiz yardımcı kaynaklar da şunlardan oluşmaktadır: Ahmed b. Hanbel’in (ö. 241/855) *el-İlel*’i, Tirmizî’nin (ö. 279/892) *İlelü’t-Tirmizî*’si, İbn Hazm’ın (ö. 456/1064) *el-İhkâm fî Usûli’l-Ahkâm*’ı, İbn Abdilberr’in (ö. 463/1071) *el-İstîa’b fî Ma’rifeti’l-Ashâb*’ı, el-Bâcî’nin (ö. 474/1081) *et-Ta’dîl ve’t-Tecrîh limen Harece lehü’l-Buhârî fî Câmiî’s-Sahîh*’i, İbnü’l-Esîr’in (ö. 630/1233) *el-Kâmil fî’t-Târîh*’i, Safedî’nin (ö. 764/1363) *el-Vâfi bi’l-Vefeyât*’ı ve İbn Recep el-Hanbelî’nin (ö. 795/1393) *Zeylu Tabakâti’l-Hânâbile*’si.

Ayrıca son olarak bütün bu temel ve klasik kaynakları kullanırken bilgi tarama maksatlı dijital kütüphane olan *Şamile*’den daima istifade ettiğimizi belirtmek isteriz.

İKİNCİ BÖLÜM

EHL-İ BİDAT OLARAK NÂSİBİLİK VE NASİBİLERE YÖNELİK CERH VE TADİL

2.1. Bid'at Kavramı ve Ehl-i Bid'at

2.1.1. Bid'atin Tanımı

Bidat kelimesi “b-d-a” kökünden türemekte ve sözlükte; “ıcat etmek,” “sonradan ortaya çıkarmak,” “inşa etmek” gibi manalara gelmektedir. Aynı kökten “bedî” kelimesi de “ıcat eden,” “inşa eden” ve “yaratana” anlamındadır.³ Diğer yandan Kur’ân’da bedî ayrıca bid’ kelimelerinin kullanımını dikkati çekmektedir.⁴

Dîni terim olarak ise “Asr-ı saâdet’ten sonra ortaya çıkan, şer’î bir delile dayanmayan inanç, ibadet, fikir ve davranışlar”, diye tarif edilmiştir.⁵ B-d-a kökünden gelen ibtidâ ise daha önce kendisi ile karşılaşılmayan bir yol icat etmek anlamına gelir.⁶ Bu sebeple de hakkında şeriatte delil olmayan ilme bid’at denmiştir.⁷ Şeriatı bozan, bir hükmünü düşüren veya kendisinin mecbur olduğu bir şeye başkalarını da zorlayan kişiler mübtedi’ olarak anılmıştır.⁸ Bidât kelimesinin sözlük anlamına bakarak “iyi bid’at-kötü bid’at” veya “güzel bid’at-çirkin bid’at” gibi ifadeler kullanılmıştır. Yani “bid’at” kelimesi burada dinî bir inanç ve ibadet ile ilgili olsun veya olmasın Hz. Peygamber’den sonra ortaya çıkan her yeni durumu ifade etmektedir.⁹ “Güzel bid’at”e, İslam dininin ortaya koyduğu resme ve dinamik hayatın gerektirdiği şeylere

³ Ebu’l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali İbn Manzûr, *Lisânü’l-A‘rab* C. 8 (Dâru Sâdır: Beyrut, 1414), “Bda”, 6.

⁴ el-Ahkâf 46/9; el-Hadîd 57/27.

⁵ Ebû’l Hasen Alî B. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerif el-Cürcânî el-Hanefî , *Ta‘rifât*, thk. Muhammed Sıddık el-Minşâvî, (Dârü’l-Fazîle), 43.

⁶ Ebû İshâk İbrahim b. Mûsa b. Muhammed el-Lahmî eş-Şâtîbî el-Girnâtî, *el-İ’tisâm*, thk. Selim b. ‘İd el-Hellâlî, C. 1 (Dâru ibn Affân: Su‘ud, 1992), 54.

⁷ Şâtîbî, *el-İ’tisâm*, c. 1, 54.

⁸ Saîd b. Nâsır el-Ğâmidî, *Hakikatü-l bid‘a ve ahkâmüha*, C. 1 (Mektebü’r-rüşd: Riyad), 262.

⁹ el-Ğâmidî, *Hakikatü-l bid‘a*, c. 1, 46

uygun olarak yapılan uygulamalardır denilebilir.¹⁰ Bunlara örnek olarak Hz. Peygamber'in (s.a) zamanında olmadığı halde daha sonra ortaya çıkmış uygulamalar vardır; Kur'an'ın mushaf şeklinde toplanması, camilere minare dikilmesi, karz-ı hasen (Karşılık beklenmeyen Allah rızası için verilen borç) sağlayan kurumların inşa edilmesi, camilerde ezan ve Kur'an'ın hopörlörlere aracılığıyla okunması çağın gereklerine uygun olarak ortaya konulmuş iyi bidatlar arasında zikredilebilir.¹¹

Bu durumu açık bir örnek olması amacıyla teravih namazının bid'at kavramıyla anılması değerlendirilebilir. Şöyle ki bu namaz Hz. Ömer dönemine kadar cemaatle kılınıyordu. Hz. Ömer bu uygulama hakkında "Bu ne güzel bir bid'at!"¹² demiştir. Burada takip edilen davranış Hz. Peygamber döneminde fert olarak kılınan bir namazın cemaat ile kılınarak diğer Müslümanları teşvike ve namazın unutulmamasına yönelik bir hareket söz konusu olmuştur. Burada ıstılah anlamına aykırı olarak Kur'an ve sünnette olmayan bir ibadet ihdâs edilmemiş, sadece icrasında farklılık olmuştur.

Amel alanındaki bir uygulamanın ıstılâhî olarak "bid'at", "haram" veya "mekruh" olması için birtakım prensipler vardır; Allah'ın sevmediği bir şeyi şerî' bir delil olmaksızın müstehap göstermeye çalışmak, farz olmayan bir ibadeti farzıymış algısı oluşturarak sunmak, Allah'ın haram kılmadığını haram kılmak ve yapılan ibadetin şerî'atin aksine bir i'tikât benimseyerek yapmak söz konusu temel prensipler arasında sayılır.¹³

Anlaşıldığı üzere şerî' esaslara aykırı olmayan ve dinî hükümleri değiştirmeyen, aksine onların yerine getirilmesini kolaylaştıran ve yaygınlaştıran yenilikler, bid'at olarak değil dinin hedefleri açısından teşvik edilecek uygulamalar kategorisinde yerini almıştır.

Bid'at yalnızca onu ortaya atan kimseyi değil aynı zamanda ona uyanları da etkilediği için bunun sonuçları bid'atin durumuna göre belirlenir. Nitekim Hz. Peygamber "İslam'da güzel bir yol açanın açmış olduğu yola uyanlar bulunduğu sürece onların ecrinden ecir kazanacağını, kötü bir yol ihdâs edenin de açmış olduğu yola uyanlar bulunduğu sürece

¹⁰ el-Ğamidi, *Hakikatü-l bid'a*, c. 1, 46-47

¹¹ Rahmi Yaran, "Bidat", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/129-131.

¹² Muhammed b. İsmail el-Buhâri, *es-Sahîh*, nşr. Halîl Me'mûn Şîha, (Beyrut, 1424/2004), "Terâvîh", 1.

¹³ Nâsır bin Alî 'Âid Hasen eş-Şeyh, *Akîdet-ü ehl-i sünne ve'l-cemâ'a fi's-sahâbeti'l-kirâm*, C. 3 (Mektebetü'r-Rüşd: Riyad, 2000), 1017.

onların günahından günah yükleneceğini” buyurmuştur.¹⁴ “İşlerin en kötüsü sonradan ortaya çıkanlardır”¹⁵; “Sonradan ortaya çıkan her şey bid‘attir ve her bid‘at delalettir”¹⁶ mealindeki hadislerde ise, inanç, ibadet ve amel alanında dinin aslına uygun olmamasına rağmen Hz. Peygamber döneminin ardından ortaya atılmış aynı zamanda dindenmiş algısı uyandırılmaya çalışılmış olan bid‘atin ıstılâhî anlamda kullanılması kastedilmiştir.

2.1.2. Ehl-i bid‘at ve Özellikleri

Bidat, yukarıda tarifini verdiğimiz üzere “Peygamber’den sonra heva ve amel bakımından şeyler îcât etmek ve dinin tamamlanmasından sonra ortaya çıkan şey”¹⁷ anlamına gelmektedir. Dolayısıyla “Ehl-i bid‘at” derken İmam Şafii¹⁸ ve Suyûtî¹⁹’ye göre “Şeriatın zıttına yapılan hareket ve sünneti terk edenler” anlaşılmıştır. Bu minvalde bid‘at ehl-i, “aklı esas alıp nasları te’vil etmek suretiyle Hz. Peygamber’den sonra sünnete aykırı bazı inanç ve davranışları benimseyenler”²⁰ anlamında kullanılmıştır.

Kur’ân’da “bid‘at ehl-i” tanımına rastlanmamakla beraber “b-d-a” kökünden türemiş “bedî”, “bid‘ ” veya “ibteda” şeklindeki kullanımlar dikkati çekmektedir.²¹ Şöyle ki bir âyeti kerimede Allah’ın farz kılmamasına rağmen Hz. Îsâ’nın ardından Hristiyanlarca ruhbanlık anlayışının ortaya çıkarıldığına vurgu yapılmış²², aynı zamanda bu durumu ihdas edenler

¹⁴ Müslim, “İlim”, 15.

¹⁵ Müslim, “Cuma”, 43.

¹⁶ Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş‘as es-Sicistânî, *Sünen*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, (Beyrût: el-Mektebetü’l-Asriyye), “Sünnet”, 6.

¹⁷ Ebu’t-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya’kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *Kâmûsu’l-muhît*, nşr. Mektebetü tahkîkut-türâs, (Beyrut: Müessesetü’r-Risale, 2005), 702.

¹⁸ Ebü’l-Kâsım Ebû Muhammed Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Makdisî ed-Dimaşkî, *El-Bâis-ü alâ inkâri’l bid’i ve’l-havâdis*, thk. Ahmed Osman Anber, (Kahire: Dârü’l-Hüda, 1978), 22.

¹⁹ Abdurrahman b. Ebî Bekir Celâleddin es-Suyûtî, *Hakîkatu’s-sünne ve’l bid’a* thk. Zeyyib b. Mısırî b. Nâsır el-Kahtânî, (Matâbiu’r-Reşid, 1409), 88.

²⁰ Şâtîbî, *el-İ’tisâm*, c. 1, 50.

²¹ el-Ahkâf 46/9; el-Hadîd 57/27.

²² Hadîd 57/27.

bid‘at ehli olarak görülmüştür.²³ Ayrıca Kur‘ân-ı Kerîm‘de b-d-a kökünden bedi‘ kelimesi Allah‘ın gökleri ve yerleri emsalsiz bir hârikalıkta yaratmış olduğunu²⁴, bid‘ kelimesi de Resûlullah‘ın resullük ve nebîliği ilk kez ortaya atan olmadığını vurgulamak için kullanılmıştır.²⁵

Konuyla ilgili hadislerde, dinde sonradan icat edilen her şeyin bid‘at, her bid‘at‘ın ise sapkınlık (delalet) olduğu belirtilmiştir.²⁶ Buna göre özellikle dinin temel konularında Kur‘ân ve sünnete dayanmayan inanç ve davranışları kabul eden gruplara, başka bir deyişle itikat sahasında bid‘atlara sapanlara “ehl-i bid‘at” denir.²⁷ Ayrıca bu gruplar çoğunluk İslam toplumu tarafından benimsenen genel anlayışa muhalefet etmişler, bu yüzden azınlıkta kalmışlardır. Zira inançlarını ve düşüncelerini Hz. Peygamber ile ashabının yolunu takip ederek uygulayan kesimler İslam tarihinin her döneminde Müslümanların çoğunluğunu teşkil etmiştir. Dolayısıyla ehl-i bid‘at‘ın karşıtını İslam toplumunun mu‘tedil çoğunluğunu oluşturan “Ehl-i sünnet ve‘l- cemâ‘at”²⁸ almıştır. “Ehl-i bid‘at” kavramının ortaya çıkışına sebep olarak Hz. Peygamber‘in vefatından sonra İslam toplumu içerisinde baş gösteren bazı hadiseler gösterilebilir. Çeşitli siyasî ve akâidî oluşum destekçileri, anlayışlarını güçlendirmek, kendi gibi düşünmeyenleri tenkîd etmek, imamlarını methetmek, geri kalanları eleştirmek isteği doğrultusunda hadis ihdâs etmişlerdir. Söz konusu hal, bahsedeceğimiz oluşumların İslam‘a uygun olmayan bid‘at görüşleri müdafa ettikleri için tecrîd edilmelerine ve mezhepleşemeyerek aykırı gruplar biçiminde kalmalarına neden olmuştur.²⁹

²³ Bkz. Yusuf Şevki Yavuz, “Ehl-i Bid‘at”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/501-505.

²⁴ Bakara 2/117; En‘âm 6/101.

²⁵ Ahkâf 46/9. Detay için bkz Şâtıbî, *el-İ‘tisâm*, I, 91.

²⁶ Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş‘as es-Sicistânî, *Sünen*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, (Beyrût: el-Mektebetü‘l-Asriyye, ts), “Sünnet”, 5.

²⁷ Şâtıbî, *el-İ‘tisâm*, c. 2, 176.

²⁸ Bkz. Ebu‘l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî, *el-Akâidetü‘l vasıtiyye şerhi*, trc. M.Beşir Eryarsoy, (İstanbul: Guraba yayınları), 32.

²⁹ Bkz. Yücel, *Hadis Tarihi*, 50.

Bu bağlamda ilk ortaya çıkan mezhep “Hâricîlik”³⁰ tir. Hâricîler, imanın geçerli olabilmesi için dinin emirlerine ve yasaklarına uygun davranmanın şart olduğunu, amellerinde kusuru bulunan bir kimsenin Müslüman olamayacağını iddia etmişler; dolayısıyla büyük veya küçük günah işleyen herkesin kâfir olduğuna hükmetmişlerdir.³¹ Bu nedenle başta Hz. Ali olmak üzere sahabenin birçok ileri gelenlerini “Hakem Olayı” dolayısıyla tekfir etmişlerdir. Bu olay Hâricîliğin ortaya çıkmasında bir dönem noktası olmuştur. Ardından Hz. Ali ve onun soyundan olduklarını iddia eden ve kendi içlerinde çeşitli fırkalara ayrılan³² “Şia” ortaya çıkmıştır. Özetle³³ Şia’dan bazıları Hz. Ali’nin hilafet hakkını kabul etmeyen kimselerin günahkâr olduklarını bazıları ise küfre düşüklerini iddia etmiştir³⁴. Yine bu dönemlerde muhtelif inanç konularında bid‘at niteliği taşıyan bazı söylemler ortaya atılmıştır. Basra’da ilk kez kader hakkında konuşan Ma‘bed el-Cühenî³⁵(ö. 83/702) ve Gaylân ed-Dımaşkî³⁶ (ö.

³⁰ Bkz. Abdülkâhir b. Tâhir b. Muhammed b. Abdillâh el-Bağdâdî et-Temîmî el-İsferânîyi, *el-Fark beyne'l-firak*, (Beyrut: Dârü'l-Âfak, 1977), 57. Ayrıca bkz. Ethem Ruhi Fığlalı, “Hâricîler”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/169-174.

³¹ Ebû'l Hüseyin b. Ebî Ya'lâ Muhammed b. Muhammed, *el-İ'tikâd*, thk. Muhammed b. Abdurrahman el-Humeyyis, (Dârü Atlasu'l-Hadâra, 2002), 46.

³² Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. el-Hazm el-Endülûsî el-Kurtubî ez-Zâhirî, *el-Fasl fi'l-milel ve'l-ehvâ' ve'n-nihâl*, C. 3 (Mektebetü'l-Hancî: Kahire), 137-142.

³³ Geniş bilgi için bkz. Ramazan Yıldırım, *Kelâm Tarihi*, (İstanbul: İşaret yayınları, 2019), 71. Ayrıca bkz. Mustafa Öz, “Şia”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/121-123.

³⁴ Şemseddîn Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymâz ez-Zehabî, *et-Temessük bi's-süneni ve't-tahzîr mine'l bid'i*, thk. Muhammed b. Kerîm b. Abdillâh, (el-Câmiatü'l-İslâmiyye bi'l Medineti'l Münevvere, 1996), 81.

³⁵ Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Târîhu'l-kebîr*, thk. Muhammed Abdu'l Mui'd Hân, C. 7 (Dâiretü'l-Meârifî'l-Osmaniyye: Haydarâbad), 399. Avf el-A'rebiyy babasından naklen “Ma'bed'in 'kader konusunda başı çeken ve rivâyetinde de sadûk olarak anıldığı” zikreder. Bkz. Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris b. el-Münzirî et-Temîmî er-Râzî İbn Ebî Hatim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, C. 8 (Dârü İhyâü't-Türasi'l-Arabî: Beyrut, 1952), 280.

³⁶ Hakkında İbnü'l Mübarek “yalancı Hârisin ashabındandır” demiştir ve sika bir râvi olan Ya'kûb b. Utbe de ondan rivâyette bulunmuştur. Müslim, *el-Künâ ve'l-esmâ*, thk. Abdurrahim Muhammed el-Kaşkarî, C. 2 (el-Câmiatü'l-İslâmiyye: Medîne, 1984), 795. Gaylân ed-Dımaşkî'nin detaylı görüşleri için bkz. Abdulnasır Süt, “Gaylân ed-Dımaşkî ve Kelâmi Görüşleri”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 3 (2014): 1-21

120/738) eliyle kader inancı reddedilmiş ve böylelikle Kaderiyye denilen fırkanın görüşleri oluşmaya başlamıştır. Ca'd b. Dirhem (ö. 124/742) Kur'ân'ın Allah'ın ezeli kelâmı olmadığını ve Allah'ın sıfatlarından bahsedilemeyeceği görüşlerini ortaya atmış ve bu görüşler de Cehm b. Safvân (ö. 128/745-46) tarafından olduğu gibi benimsenmiştir.³⁷ Ayrıca Cehm b. Safvân'ın "Kur'ân'ın mahluk olduğu, insanın hiçbir şekilde müstakil bir iradeye sahip olmadığı ve bütün fiillerini (cebir) altında işlediği" görüşleri çerçevesinde Cehmiyye akımı oluşmuştur.³⁸ Daha sonra "Kaderiyye" ve "Cehmiyye"ye nazaran daha sistemli ve uzun ömürlü olan ve mensuplarının da itikadi konuların hemen hepsinde naslardan ziyâde akıl yürütme ve yoruma dayalı görüşler ileri süren "Mu'tezile" mezhebi ortaya çıkmıştır.³⁹ Sonrasında Allah ile insan arasında benzerlik kurarak, Allah'ın da tıpkı insanlar gibi uzuvlara sahip olduğunu söyleyen "Müşebbihe"⁴⁰ ve Allah'a cisim isnad edip başkasına benmezediğini iddia eden "Mücessime"⁴¹ anlayışları ortaya çıkmıştır.⁴² Sahâbîlerin, dinin temel konularındaki anlayışına aykırı olan bu çeşit görüşleri ileri süren gruplar ve mezhepler,

³⁷ Abdulhay b. Ahmed b. Muhammed b. 'Îmâd el-Akarî el-Hanbeli Ebû'l Fellâh, *Şezrâtü'z-zeheb*, thk. Mahmûd el-Arnaût, C. 2 (Dârü İbni-Kesîr: Beyrut, 1986), 112; Ebû Zekerriyya Yahya b. İbrahim b. Ahmed b. Muhammed Ebû Bekir b. Ebî Tahir el-Ezdî es-Silmâsî, *Menâzilü'l-eimmeti'l-erbe'a Ebî hânîfe ve Mâlik ve 'ş-Şâfi' ve Ahmed*, thk. Mahmud b. Abdurrahman, (Mektebetü'l-Melik Fehd el Vatanî, 2002), 87; Mustafa Öz, "Ca'd b. Dirhem", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/542-543.

³⁸ Yıldırım, *Kelâm Tarihi*, 143; Şerafettin Gölcük, "Cehmiyye", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/234-236.

³⁹ Bkz. Yıldırım, *Kelâm Tarihi*, 139-181, Ayrıca Bk. İlyas Çelebi, "Mutezilenin Klasik İslam Düşüncesindeki Yeri ve Modern Döneme Etkileri", *Kelâm Araştırmaları Dergisi*. S. 2 (2004): 3-24.

⁴⁰ Ebu'l-Feth Tâcüddîn Muhammed b. Abdilkerîm b. Ebî Bekir Ahmed eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihal*, C. 1 (Müessesetü'l-Halebî) 104-106.

⁴¹ Ebû'l Hasen Alî b. İsmail b. İshak b. Sâlim b. İsmail b. Abdillâh b. Mûsa b. Ebî Bürde b. Ebî Mûsa el-Eş'a'rî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyin ve'htilâfi'l-musallîn*, thk. Naîm Zirzor, C. 1 (Mektebetü'l-Asriyye, 2005), 165.

⁴² Müşebbihe ve Mücessime arasındaki benzerlik için ayrıca bkz. İlyas Üzüm, "Mücessime", *DİA* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/448-449.

çoğunluğu oluşturan “ehl-i sünnet” tarafından “ehl-i bid‘at ve dalâlet” olarak tanımlanmışlardır.⁴³

Ehl-i bid‘at mezheplerinin kendine has çeşitli görüşleri olmakla birlikte tümünü ortak bir noktada buluşturan bir takım prensipler vardır. Bunlar şöyle sıralamak mümkündür:

1-Nasların ruhunu ve bütünlüğünü, İslam’ın temel amaçlarıyla evrensel mesajlarını göz ardı etmek. Bundan dolayı ehl-i bid‘at’ın bir kısmı âyetleri yorumlarken dil ve mantık kurallarını göz ardı ederek keyfi bir yaklaşım sergilemiş, bir kısmı da Kur’ân-Kerim’in üslûbunu ve bütünlüğünü dikkate almadan nasların zâhirine bağlı kalmıştır. Böylelikle her iki kesim de nasların ruhuna aykırı hükümler ortaya koymuştur.

2-Hz. Peygamber’in sözlü ve fîli sünnetine karşı çıkmak, kendi görüşleriyle çelişen hadisleri reddetmek.

3-İslam’ın ilk neslini temsil eden ve İslam dinini bütün yönleriyle sonraki nesillere aktaran ashâbın dinle ilgili anlayış ve uygulamalarına değer vermemek, bazen daha ileri giderek sahâbelere dil uzatıp hakaret etmek.

4-Ashap döneminden itibaren oluşan Müslüman çoğunluğun din anlayışından ayrılarak azınlıkta kalmak.

5-Ekalliyet rûhu taşıyarak zıt oluşumları kafir olmakla suçlamak.

6-İslam’ın asıl konularını devamlı bir şekilde eleştiriye tâbi tutmak.

7-Dinin temel konularında nasları göz ardı ederek kendi arzularına ve heveslerine bağlanmak.⁴⁴

Ehl-i bid‘at gruplarının ve mezheplerinin ortaya koyduğu görüşler, ilk dönemlerden itibaren ekseri kesim tarafından Kur’ân’a, sünnete ve icmâ anlayışına aykırı kabul edilerek eleştirilmiş ve reddedilmiştir.⁴⁵

⁴³ Yusuf Şevki Yavuz, “Ehl-i Sünnet”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/525-530; Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *Tevîl-u muhtelifi’l-hadîs*, nşr. Mektebetü’l-İslâmî-Müessetü’l-İşrâk, 2 bs. (1419/1999), 8.

⁴⁴ Bu sıralama için bk. “Ehl-i Bid‘at”, *Temel İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: İSAM, 2020), 2/380-381.

⁴⁵ Yavuz, “Ehl-i Sünnet”, *DİA*, 10/525-530.

İlk dönemlerde Kur'ân ve sünnetin kastettiği anlayışa muvâfık yaşamaya çalışan âlimler ehl-i bid'at'a karşı mücadele etmişlerdir. Bu çabaların sonucunda “Eş'ariyye”⁴⁶ ve “Mâtûrîdiyye”⁴⁷ kelimelerinin de ortaya çıkmasıyla ehl-i sünnet anlayışı güç kazanmış ve toplumun çoğunluğunu temsil eder hâle gelmiştir. Târîhi vâkıa'dır ki, ehl-i sünnet ekollerinin gelişmesi ve sistemleşmesi ile birlikte ehl-i bid'at fırkalarıyla yapılan çeşitli münâzaralar ve târihi süreçle de beraber pek çoğu kaybolmuş ve kalanları ise müslümanların dini ve yaşam tarzlarını tehdit edecek derecede gelişmemiştir.

2.2. Ehl-i Bid'ate Yönelik Cerh ve Ta'dîl

Henüz hicri birinci asırda Hz. Osman'ın şehadetini müteakip patlak veren fitne olayları ortaya çıkana kadar hadis rivâyetinde isnad sorulmuyordu fakat fitne olaylarından sonra yaşanan gelişmeler bu işin daha sıkı ve hadisi rivâyet eden kişi (râvi)'nin daha dikkatli tetkik edilmesine sebep olmuştur. Bu sebeple tâbiünden Muhammed b. Sîrîn'in (ö. 110/729) “Şüphesiz ki, bu ilim dindir; o halde ilmi kimden aldığınıza dikkat edin!”⁴⁸ “İlk başlarda isnâd sorulmuyordu. Ancak fitneler baş göstermeye başlayınca, ‘râvîlerinizin isimlerini bize söyleyin’ demeye başladılar. Râvîlerden ehl-i sünnet olanların hadisleri alınır, ehl-i bid'at olanları alınmazdı.”⁴⁹ gibi ifadeleri durumu ortaya koymaktadır. Hadis âlimleri bid'atin râvî'nin adalet tarafını zedeleyen bir haslet olduğunu söylemişlerdir. Çünkü Resûlullah'ın (s.a) hadislerini aktaracak zât'ın her yönden temiz ve şâibesiz olması hadis usulü kitaplarına vâkıf olan kimselerce mâlumdur. Ancak bid'atin hangi durumlarda cerh sebebi olacağına tespitinde hadisi rivâyet edenin bid'atinin ne derecede olduğuna, küfrü gerektirip gerektirmediğine ve görüş sahibinin tutumuna bakılarak hareket edilmiştir.

Genel olarak ulemâ bid'atı, tekfiri zorunlu kılan (bid'at-i mükeffira) ve tekfiri zorunlu kılmayan (bid'at-ı müfessika) diye ikiye ayırıp, eğer işlemiş olduğu bid'atı kişiyi İslam'dan çıkarmaya götürüyor ise bu kişinin rivâyetinin reddedileceği hususunda görüş birliği vardır.⁵⁰

⁴⁶ Detaylı bilgi için bkz. İbn Asakir, Ebû'l Kâsım Alî b. Hasen b. Hibetullah, , *Tebyînu kezibi'l-müfterî fi mâ nusibe ile'l İmam Ebi'l- Hasan el-Eş'arî*, (Beirut: Dârü'l-kütübi'l-Arabî, 1979), 35.

⁴⁷ Detaylı bilgi için bkz. Kâsım b. Zeynüddîn İbn Kutluboğa, *Tâcu't-terâcim fi men sannefe mine'l-Hanefiyye*, thk. Muhammed Hayr Ramazan Yusuf, (Dımaşk: Darü'l-Kalem, 1992), 200-201.

⁴⁸ Müslim, “Mukaddime”, 14.

⁴⁹ Müslim, “Mukaddime”, 15.

⁵⁰ İbn Hacer Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Şerhu'n-Nuhbeti Nüzhetü'n-nazar fi tavdîhi Nuhbeti'l-fiker fi mustalahi ehli'l-eser*, thk. Nureddîn İtr, (Dımaşk:

Fakat burada küfrü gerektiren bid'atin ne olduğunu iyi tespit etmek gerekmektedir. Buraya açıklık getiren İbn Hacer'in şu ifadeleri oldukça önemlidir:

Doğru görüş de onu teyit eder ki; bid'ati sebebi ile her tekfir edilen râvi terk edilmemelidir. Çünkü her grup karşıtıni bid'at'çı görmektedir. Hatta bazıları da bütün muhaliflerini tekfir etmektedir. Bu sebeple bid'at ehli olanların rivâyeti hiçbir ayrıma tabi tutulmaksızın reddedilmesine karar verilirse, durum ehl-i bid'at olanlarında olmayanlarında reddine götürür. Bu konuda tercih şu olması gerekir: Bida't'çı râvi zarurâtı dîniyyeden olan namaz, oruç, zekât gibi ibadetleri inkâr eden daha da yetinmeyip aksine inanan biriye rivayeti reddedilir. Bid'at'çı bu şekilde biri değil ve üstüne itkân sahibi ve sadûk (doğru sözlü) ayrıca verâ sahibi ise rivayetini kabulde hiçbir mâni yoktur.⁵¹

Şöyle ki, açık bir şekilde teccîm görüşünü savunanlar, cüziyyâtın veya herhangi bir şeyin yaratılmadan önce bilinmeyeceği görüşünde olanlar, Hz. Ali'nin ulûhiyetine, onun kıyametten önce yeryüzüne döneceğine inanan Râfizîlerin aşırıları “bid'at-ı mükeffire” grubuna dahil olur.⁵² Zehebî, onlar hakkında: “Râfizî olduğu açık bir şekilde belli olan bir kişinin rivâyetinin değeri yoktur. Zira yalan onların kanına işlemiştir. Takiyye ve nifak huy hâline gelmiştir”.⁵³ Sünnetin asıllarına açık bir şekilde karşı gelmeyenler, aşırı olmayan Râfizî'ler, Hâricîler öte yandan “rü'yetullâh” ve “halku'l-Kur'ân” benzeri meseleleri savunanlar “bid'at-ı müfessika” kapsamında ele alınmıştır.⁵⁴ Eğer uygulamada bid'at sahibi fıska gerektirecek şeylerden dolayı bid'at'çı olmuşsa onun rivâyetlerini kabul edip etmeme hakkındaki hüküm birkaç farklı görüş altında toplanabilmektedir ki onları da şu başlıklar altında tetkik edebiliriz.

Mektebetü'l-Büşrâ, 2011), 99-100; es-Suyûtî, *Tedribu'r-râvi*, c. 1, 275; Abdullah Karahan, *Hadis Râvilerinde Güvenilirlik*, (İstanbul: İfav, 2018), 57.

⁵¹ İbn Hacer, *-Şerhu'n-Nuhbe- Nüzhetü'n-nazar fî tavdihi Nuhbeti'l-fiker fî mustalahi ehli'l-eser*, thk. Nureddîn İtr, (Dımaşk: Mektebetü'l-Büşrâ, 2011), 99-100.

⁵² İbn Hacer, *Hedyu's sâri mukaddimetü fethi'l bâri* (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1379), 605.

⁵³ Zehebî, *Mizânu'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl* C. 1 (Dârü'l-Ma'rife: Beyrut, 1963), 6.

⁵⁴ İbn Hacer, *Hedyu's sâri*, 605.

2.2.1. Bid'atçı Râvi'nin Mezhebi Adına Yalanı Caiz Görmemesi

Ulemâdan bir kısmı mezhebi adına yalan söylemeyi helal görmeyenlerin rivâyetlerinin kabul edileceği görüşündedir. Bununla ilgili İmâm Şâfiî, “Râfıza’dan Hattâbiyye’nin dışındaki ehl-i ehvânın şehadeti kabul edilir. Çünkü Hattâbiyye kendileri adına yalan yere şahitlikte bulunmayı câiz kabul ediyorlar” demektedir.⁵⁵ Ayrıca İbn Ebî Leylâ (ö. 148/765), Süfyân es-Sevrî (ö.161/778) ve Ebû Yûsuf’un (ö.182 /798) da mezhebi adına yalan söylemeyi helâl saymayınların rivâyetlerinin kabul edileceği kanaatinde oldukları tespit edilmiştir.⁵⁶ Nu’mân b. Sâbit (Ebû Hanîfe) (ö. 150/767), Yahyâ b. Saîd el- Kattân (ö.198/813), Ali b. el- Medînî (ö.234/848) de râvinin yalancılıkla müttehem olmaması durumunda rivâyetinin kabul edileceğini söylemişlerdir.⁵⁷ Bu minvalde Ebû Dâvûd’un Hâricîlerle ilgili “Ehl-i ehvâ içerisinde hadisleri Hâricîlerden daha doğru kimse yoktur” sözü önemlidir. Ebû Dâvûd, bu bağlamda Ebû’l-Hasan el-‘Arec’ (ö.130/747) ve İmrân b. Hitân’ı (ö.84/701) örnek olarak zikretmektedir.⁵⁸

2.2.2. Bid'atçı Râvi'nin Mezhebî PropagandaYapmaması

İbn Hibbân (ö. 354/965) “Dâi/propagandist olan râvînin rivâyetinin alınmayacağı hususunda ittifak olduğunu” söyler.⁵⁹ Bu görüş İbn Hacer tarafından şu şekilde eleştirilmiştir:

İbn Hibbân, propagandist olmayan kimsenin rivâyetinin kabul edileceği hususunda herhangi bir detaya gitmeden ittifak olduğunu söyleyerek garip bir tutum ortaya koymuştur. Evet, ekser ulemâ, dâi olmayan kimsenin rivâyetinin kabul edileceği görüşündedir. Ancak naklettiği rivâyet, râvînin bid'atini destekliyorsa tercih edilen görüşe göre bu şahsın rivâyeti reddedilir.” Bu hususu Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin hocalarından olan Hâfız Ebû İshâk İbrahim b. Ya'kûb el-Cûzecânî (ö.259/873) Ma'rifetu'r-ricâl isimli eserinde açıklamıştır. Ve o, râvîlerin vasıflarından

⁵⁵ el-Bağdâdî, Ahmed b. Ali b. Sabit Hatîb, *el-Kifâye fî 'ilmi'r-rivâye*, thk. İbrahim Hamdî el-Medenî, Ebû Abdallah (Medîne: Mektebetü'l-İlmiyye, ts), 148-149.

⁵⁶ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 149-150.

⁵⁷ Zeynuddîn Abdurrahmân b. Ahmed İbn Recep el- Hanbelî, *Şerhu 'ileli-t- Tirmizî*, thk. Hemmâm Abdurrahim Said, (Ürdün: Mektebü'l-Menar, 1987), 53-55.

⁵⁸ Zehebî, *Mîzân*, c. 3, 236.

⁵⁹ İbn Hibban, Muhammed b. Hibban b. Ahmed el-Büstî, *el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn ve'd-dua'fâi ve'l-metrûkîn*, thk. Mahmûd İbrahim Zayed, C. 1 (Dârü'l-Va'î: Halep, 1976), 78-79.

*bahsederken şöyle demiştir: ‘Râvîlerin bazıları sünnetten sapmış olmakla birlikte doğru sözlü kimselerdir. Onların rivayetleri bid‘at mezheplerini desteklemiyorsa müinker olmayan rivâyetlerini almakta bir sakınca yoktur’ Cûzecânî’nin söylediği doğrudur. Çünkü propagandist râvînin hadisinin reddini gerektiren sebep, râvî propagandist olmasa dahi, rivâyetin zâhiri (muhtevası) bid‘at’çının mezhebine uygun düştüğünde, gerçekleşmiş olmaktadır.*⁶⁰

Bu duruma göre İbn Hacer, İbn Hibbân’a kıyasen meseleye daha dakik yaklaşmış ve bid‘atçının rivâyetinin kendi mezhebini propaganda etmemesi halinde kabul edileceğini ancak kendi mezhebini destekleyen bir rivâyet naklettiğinde ise reddedileceğini belirtmiştir. Öte yandan Râfîzîler ele alınırken onların dâi olup olmamasına bakılmaksızın rivâyetleri reddedilmiştir. Bununla alakalı Zehebî (ö. 748/1347) şöyle demektedir: “Râfîzî olduğu her yönüyle belli olan bir şahsın rivâyetinin hiçbir kıymeti yoktur. Özellikle Râfîzîlerden doğru sözlü, güvenilir bir kimse bulmak imkansızdır. Yalan bunların ruhuna işlemiştir. Takiyye ve nifâk onlarda huy hâline gelmiştir”.⁶¹

2.2.3. Bid‘atçının Rivâyetinin Mutlak Olarak Reddedilmesi

Muhammed b.Sîrîn (ö.110/728), Yûnus b. İshâk (ö. 152/768), İmâm Mâlik (179/795), Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/813), Humeydî (ö. 219/834), Ali b. Harb (ö. 265/879)⁶², Bâkîllânî (ö.403/1012) ve İmâm Gazâlî (ö. 505/1111) gibi âlimler bid‘atçının durumunun detaylarına girmeksizin rivâyetlerini reddetmişlerdir. Bu konu hakkında Ali b. Harb şöyle demiştir: “Ancak sâhibu’s-sünne olandan hadis yazın çünkü onlar yalan konuşmaz, bütün hevâ sahiplerinden de yazmayın çünkü onlar yalan söylerler”.⁶³ Görüşler bu şekilde toplanmakla birlikte pratikte daha farklı yaklaşımlar olabilmektedir. Nitekim İbnü’s-Salah, bid‘atçının rivâyetinin kesinlikle reddedileceği görüşünü bu şekilde kabul etmeyerek, bu durumun hadis imamlarının eserlerinde pek bir karşılığının olmadığını ifade etmiştir. Yine o, muhaddislerin

⁶⁰ İbn Hacer, *Şerhu’n-Nuhbe*, 103-104.

⁶¹ Zehebî, *Mîzan*, c. 1, 6.

⁶² İbn Recep, *Şerhu ‘İleli’t- Tirmizî*, c. 1, 53. Ayrıca bkz. Mustafa Öztürk “Kaderî Olmakla İtham Edilen Hadis Râvîleri”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C. 12 S. 23 (2013): 77-112.

⁶³ Şemseddin Ebû’l Hayr Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed b. Ebî Bekr b. Osman b. Muhammed es-Sehâvî, *Fethu’l muğîs bi-şerhi elfiyeti’l hadîs*, thk. Ali Hüseyin, C. 2 (Mektebetü’s-Sünne: Mısır, 2003), 63.

eserlerinin dâi olmayan bid‘atçıların hadisleri ile dolu olduğunu söylemekte ve bunlarında şahid ve asıl olarak nakledildiğini belirtmektedir.⁶⁴

2.2.4. Bid‘atçının Rivâyetine Genel Bakış

Ricâl âlimleri, bid‘atçı kişinin rivâyetinin kabul edilmesi hususunda bir takım şartlar ileri sürmekle beraber, pratikte bu prensiplere sıkı sıkıya bağlı kalmamışlar ve çoğunlukla desteklediği görüşünde uç tavırlar ve davranışlar taşımayan, savunduğu mezhebden ötürü yalan konuşmayan özellikle genelde ilmî ve dinî yönden güvenilir izlenimi veren kimselerden rivâyette bulunmanın bir sakıncası olmadığı kanaatindedirler. Bu minvâlde Süyûtî'nin belirttiğine göre Buhârî (ö. 256/870) ve Müslim (ö. 261/875)'in eserlerinde bid‘atle ithâm edilen 82 râvî bulunmaktadır.⁶⁵ Bunların büyük bir kısmını dâi/propagandist olmayan veya ilk başlarda olup sonradan tövbe edenler teşkil etmektedir. Ancak güven oluşmuşsa hatta dâi olsalar bile rivâyetleri kabul edilmiştir. Örneğin, Buhârî'nin Hâricîlerden propagandist/dâi olan İmrân b. Hitân'ın (ö. 84/703) rivâyetlerini onaylaması bir diğer yandan Buhârî ve Müslim'in, Mürcie'nin liderlerinden olan Abdülhamid b. Abdîrahmân el- Himmânî (ö. 202/817) ile Ebu'l-Hasen el-A'rec'in (ö. 117/735) rivâyetlerini makbul sayması bu kabildendir.⁶⁶ Ayrıca ilmin zâyi olmaması adına kişi bid‘at ehlinde de olsa kendisinden hadis alınabileceği ifade edilmiştir. Nitekim Ali b. el- Medîni (ö. 234/848), Yahyâ b. el- Kattân'a (ö. 198/813), Abdurrahman b. Mehdî'nin “bid‘atte reis olan her hadisçinin rivâyetini terk ederim” cümlesini söyleyince Yahyâ b. Saîd el- Kattân gülerek şöyle demiştir: “Katâde'ye (ö. 118/736), Ömer el- Hemedâni'ye (ö. 153/770) İbn Ebî Revvâd'a (ö.197/812) bunu nasıl yapacak? doğrusu Abdurrahmân böylelerinden hadîs almazsa pek çok kişiyi terk etmesi gerekecektir”.⁶⁷ Öte yandan bütün bu ihtilafların nazarî olduğu da söylenmiştir. Muasır hadis ulemâsından Ahmed Muhammed Şâkir (ö. 1377/1958) bu hususa şöyle dikkat çekmektedir: “Bid‘atçının rivâyetinin kabulü hususundaki bütün bu ihtilaflar nazarîdir; aslında önemli olan,

⁶⁴ Osman b. Abdîrahmân Ebû Amr Takıyyüddîn İbnü's-Salah, *Ma'rifetü envâi ulûmi'l-hadîs*, thk. Nûreddîn İtr, (Suriye: Dârü'l-fikr, 1986), 115. Ayrıca bkz. Muhammed Enes Topgöl, “Hadis Râvilerinde Şîlik Eğilimi” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), 25-28.

⁶⁵ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî fi şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, thk. Ebû Kuteybe Muhammed el-Faryâbî, C. 1 (Dâr-u Tayyibe, ts), 270-280.

⁶⁶ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, c. 1, 277.

⁶⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye* 157.

râvînin doğru sözlülüğünün, emanete sadâkatinin, dinî ve ahlâkî güvenilirliğinin anlaşılmasıdır”.⁶⁸

2.3. Nâsibîler ve Nâsibîlere Yönelik Cerh ve Ta’dîl

2.3.1. Ehl-i Bid‘at Olarak Nâsibîler

2.3.1.1. Tanımı

Sözlükte “bir şeyi dikmek; birine karşı kötülük ve düşmanlık besleyip bunu açığa çıkarmak” manasındaki nasb kökünden türeyen “Nâsibe” kelimesi “kin ve düşmanlık besleyenler” mânasına gelir.⁶⁹ Ayrıca yine ‘n-s-b’ fiil kökünden türeyen “Ensâb” kelimesi de cahiliye dönemindeki dikili putlar ve harem bölgesini tayin eden taşları bildirmek için de kullanılmıştır.⁷⁰ Nâsibe’nin çoğulu “Nevâsıb”tır. Bir gruba dikkat çekmek üzere nispet şekliyle “Nâsibiyye” şeklinde kullanılır.⁷¹ Bir kavram olarak Nâsibiyye, özellikle İmâmiyye Şîası literatüründe Hz. Ali’ye, evlâtlarına ve taraftarlarına karşı olan zümrelere verilen bir isimdir.⁷² İbn Manzûr ayrıca bir kavram olarak Nâsibîleri şöyle tanımlamıştır: “Nevâsıb, Hz. Ali’ye buğz etmeyi din haline getiren kişilerdir”.⁷³ Zebîdî (ö. 1145/1205) de aynı şekilde nâsibîliği tanımlarken şöyle demiştir: “Nasb ehli: Seyyidimiz Hz. Ali’ye ve Müslümanların lideri Hz. Hasan’a buğz etmeyi dini bir hareket haline getirmişlerdir. Çünkü Nasibîler, Hz. Ali ve ailesine açıkça düşmanlık beslediler ve ihtilaflarını açık ettiler, o kişiler, Hâvaric’den bir gruptur”.⁷⁴ Zebîdî’nin yapmış olduğu tanım İbn manzûr’un tanımı ile uyushmaktadır ancak Zebîdî bu kişileri ‘Hâricîler’ ile sınırlandırmıştır. Üstelik diğer tanımlamalara bakıldığında Nasibîliğin, Hâricîlerden ayrı bir grup olduğu anlaşılır. Bu durumda İbn Hacer’in tanımı da şu

⁶⁸ Ebu’l Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr el-Kureşî el-Basrî ed-Dimaşki, *İhtisâru ‘ulûmi’l-hadîs* thk. Ahmed Muhammed Şâkir, (Beyrut: Dârü’l Kütübi’l-ilmîyye), 95.

⁶⁹ İbn Manzûr, *Lisanü’l-A’rab*, “nsb” md. 1/761; *Fîrûzâbâdî, el-Kâmûsü’l-Muhît*, 138.

⁷⁰ Ahmet Güç, “Put”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/364-365.

⁷¹ *Fîrûzâbâdî, el-Kâmûsü’l-Muhît*, 138.

⁷² Mustafa Öz, “Nâsibe”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/393-394.

⁷³ İbn Manzûr, *Lisanü’l-A’rab*, c. 1, 762.

⁷⁴ Zebîdî, Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Huseynî, *Tâcü’l-‘arûs min cevâhiri’l-kâmûs*, thk. Mecmû‘a mine’l-Muhakkikîn, C. 2 (Dârü’l-Hidâye), 436.

şekildedir: “Nasibîlik Hz. Ali’ye buğz etmek ve başkasını onun önüne geçirmektir”.⁷⁵ İbn Teymiyye ise Nâsibîleri bir ifadelerinde “Ehl-i beyte kavî ve fiilî eziyet eden kişiler”⁷⁶ diye, bir başka ifadelerinde “Hz. Ali’ye söven, onu fasıklıkla suçlayan veya kafir ilan edenler”⁷⁷ olarak tanımlamıştır. Zehebî de “Kim Hz. Ali’yi zemmederek ona karşı gelirse o kişi ‘Nâsibî’ dir.”⁷⁸ demiştir.

Netice itibariyle Nâsibîlik denilince akla, çeşidine bakılmaksızın ortaya konan Hz. Ali karşıtlığı gelmektedir. Söz konusu karşıtlığın boyutları da kişiden kişiye değişebilmektedir. Sıradan bir karşıtlık olduğu gibi düşmanlığa, son derece aşırılıklara varan bir duruş da olabilir.

2.3.1.2. Nasibîliğin Tarifine Uyan Bazı Söylem ve Tavırlar

Nâsibîliğin alametlerinin belirlediği dönemde Peygamberimizin eşlerinden Ümmü Seleme (r.a) durumun vahimliğini ve tehlikesini ortaya koymak üzere şu rivayeti aktarmaktadır: Abdullah el-Cedelî şöyle anlattı: Ümmü Seleme annemizin yanına gittim ve bana dedi ki: “Sizin içinizde Resûlullah’a sövülüyor muydu?” Allah muhafaza etsin diyerek veya bu anlama gelecek şekilde cevap verince, Hz. Peygamber’in (s.a) şu sözünü hatırlattı: Muhakkak ki, Ali’ye söven bana sövmüş olur”.⁷⁹ Bu hadisin şerhini yapan Münâvi (ö. 1031/1622) ise Hz. Peygamber ve Hz. Ali arasındaki bağlantıyı şu ifadeleriyle ortaya koymaktadır:

*Kim Ali’ye söverse bana sövmüş olur bana sövmüş olanda Allah’a sövmüştür, kim de Allah’a sövüyorsa o kişi en büyük eşkıyadır, burada Mustafa ve Murtaza (Ali) arasında bir ilişkiye işaret vardır ki, birinin sevgisi diğerini de sevmeyi gerektirir aynı şekilde birine buğz etmek diğerinde buğz etmeyi gerektirir.*⁸⁰

⁷⁵ İbn Hacer, *Hedyu’s-sâri*, c. 1, 459.

⁷⁶ İbn Teymiyye, *Akîdetü’l-Vasıtiyye*, 248.

⁷⁷ İbn-i Teymiyye, *Minhâcü’s-sünneti’n-nebeviyye fî nakdi kelâmiş-şîati’l-Kaderiyye*, thk. Muhammed Reşad Salim, C. 5 (Câmiatü’l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, 1406/1986), 339.

⁷⁸ Zehebî, *Siyerü a’lâmi’n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaûd, C. 7 (Müessesetü’r-Risâle: Beyrut), 370.

⁷⁹ Ahmed b. Hanbel b. Esed eş-Şeybânî, el-*Müsned*, thk. Şuayb el-Arnût, Âdil Mürşid, C. 4 (Beyrut, 1416/1995), 285.

⁸⁰ el-Münâvi, Zeynüddîn b. Ali b. Zeynelabidîn, *Feyzü’l-kadîr şerhu’l-câmi’i’s-sağîr*, C. 6 (el-Mektebetü’l-Tecâribiyyetü’l-Kübrâ: Mısır, 1356), 190.

Görüldüğü üzere Ümmü Seleme annemizin döneminde Nâsibî tavırların izlerine rastlanmaktadır. Yine Nâsibîlik anlayışı gereği toplumun farklı kesimlerinden Hz. Ali'ye karşı çeşitli olumsuz yaklaşımlar sergilenmiştir. Söz konusu yaklaşımların pratik yönünü görmek bakımından Emevî bünyesinde vâlilik yapanların Hz. Ali'ye karşı olumsuz tutumları zikredilebilir. Örneğin, O dönemde vâli olan Muhammed b. Yusuf es-Sekafî bu vasıftaki kişilerdendir. İbn Kesîr şöyle der: “Haccac’ın kardeşi Muhammed b. Yusuf es-Sekafî, Yemen vâlisiydi ve Hz. Ali’ye minberden lânet okuyordu.”⁸¹ Ayrıca bu noktada Zehebî’nin aktardığı şu rivâyette dikkat çekmektedir: “Benî Ümeyye’den Ömer b. Abdilaziz hariç minbere çıkan her halîfe Hz. Ali’ye ileri geri konuşuyordu”.⁸² Emevîler bünyesinde bir başka yönetici olan Medine vâlisi Saîd b. Abdillâh b. Velid, Hişâm b. Abdilmelik’den Hz. Ali’yi lanetlemesini isteyince o bunu reddetmiştir.⁸³ Diğer yandan Ebû Bekr Ahmed b. Saîd et-Tâi (ö. 316/929), Dımaşk’e gelip hadis alan kişilerdendir. Onun Dımaşk’a gelerek Hz. Ali’nin faziletine dair şeyler okuması, câmideki topluluk tarafından saldırıya uğramasına neden olmuştur. İş vâliye intikal ettirilmek istendiğinde ise, “Bu derlemede sadece Hz. Ali’nin faziletlerine dair şeyler var, ben size yarın Mü’minlerin Emîri Hz. Muâviye’nin faziletine dair olan kitabı getireceğim”⁸⁴ diyerek olaydan sıyrıldığı belirtilir. Benzer bir taassup örneği de meşhur muhaddislerden Nesâî’nin başına gelmiştir. İmam Nesâî’nin ömrünün sonlarına doğru Dımaşk’a gelmiş olduğu ve bir mescidde ders yaptığı esnada kendisine yönelik Hz. Muâviye hakkındaki görüşleri Nâsibîler tarafından sorulunca “Muâviye kendi başını kurtarsın yeter.” şeklindeki cevabı üzerine aynı şekilde onun da dövüldüğü ve hatta linç edildiği belirtilir.⁸⁵

⁸¹ İbn Kesîr, Ebu’l-Fidâ İsmâil b. Ömer, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî, C. 9 (Dârü Hicr, 1418/1997), 95.

⁸² Zehebî, *Târîhu’l-İslâm ve vefeyâti’l-meşâhir-i ve’l-e’lâm*, thk. Beşşâr Avvâd, C. 7 (Dârü’l-Ğarbi’l-İslâmî, 2003), 227.

⁸³ İbnü’l-Esîr, Ebu’l-Hasen Ali b. Muhamed b. Muhammed b. Abdilkerîm, *el-Kâmil fi’t-târîh*, thk. C. 5 (Dârü’l-Kitâbü’l-Arabî, 1417/1997), 130-130.

⁸⁴ Zehebî, *Târîhu’l-islam*, c. 23, 462.

⁸⁵ Zehebî, *Siyer*, c. 14, 127-129.

2.3.1.3. Nâsibîliğin Doğuşu

Kelimenin esas aldığımız literatürdeki kullanımına geçmeden önce Nâsibîlerin ortaya çıkmasına kadar ki sürece kısaca tarihî akışıyla değinmek istiyoruz. Şöyle ki Hz. Osman döneminde İslam ümmeti sosyal hareketliliğin çok yoğun olarak yaşandığı dönemdir. İsyancılar Mısır ve Kûfe'den gelerek çeşitli bahaneler ileri sürmüşler ve bunun sonucunda da Hz. Osman'ın (r.a) azlini istemişlerdir.⁸⁶ Hz. Osman onlarla yumuşak ve müsâmahalı tavır takınarak birçok müzakerelere oturmuş ve durumun onların söylediği gibi olmadığını anlatmaya çalışmıştır.⁸⁷ Fakat durum Hz. Osman'ın (r.a) şehit edilmesine kadar gitmiştir. Bu olay genel olarak Hz. Peygamberin söylediği fitnenin başlangıcı olarak anlaşılmıştır. Şöyle ki o fitne hakkında bilgi almak isteyen Hz. Ömer'e karşı Huzeyfe b. Yemân, adı geçen fitne ile kendisinin bu duruma karşı kapı görevini üstleneceğine işaret ederek yani fitnenin Hz. Ömer'den (r.a) sonra zuhur edeceğini imâ etmiştir.⁸⁸

Üçüncü halife Hz. Osman'ın şehadetinin ardından İslam toplumundaki cemel vakası, sıffin savaşı ve tahkim olayı gibi başka birçok sosyal ve siyasi karışıklıklar sürecinde siyasi ve mezhebi birtakım firkaların neşet ettiği ve bunlardan birinin de Nasibilik olduğu görülür.

Diğer taraftan Hz. Osman'dan sonra Hz. Ali hilâfete geçmiş, Hz. Osman'ın kâtilerin cezalandırılması işini istikrar açısından sonraya bırakmıştır. Ancak o süreçte Şam vâlisi olan Hz. Muâviye ilk önce cezalandırmanın gerçekleştirilmesi gerektiğini öne sürerek, Hz. Ali'ye biât etmemiştir.⁸⁹ Hz. Âişe de dağılan mü'minleri tekrar bir araya getirmek amacıyla ve suçluların bir an önce cezalandırılması için harekete geçince Cemel Vak'ası⁹⁰ (36/656) patlak vermiştir. Bu savaşta ölenlerin durumu itikâdi olarak sorgulanmaya başlanmış ve akabinde

⁸⁶ İleri sürülen bahaneler için bkz. el-Kâdi Muhammed b. Abdillâh Ebû Bekir b. el-Arebî el-Mea'rifi el-İşbîlî el-Mâlikî, *el-Avâsım mine'l-kavâsım*, thk. Muhibbiddîn el-Hatîb, (Lübnan: Dârü'l-Ceyl, 1987), 76.

⁸⁷ Taberî, Ebû Câ'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd, *Târihu't-Taberî*, C. 2 (Beyrût: Dârü't-Türâs, 1387), 645; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, c. 7, 169.

⁸⁸ Buhârî, "Mevâkîtü's-Salât", 4.

⁸⁹ Taberî, *Târih*, c. 3, 79; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, c. 7, 258.

⁹⁰ Bkz. İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, c. 3, 113.

vukû bulan Sıffın savaşı⁹¹ (37/657) hemen sonra da tahkîm olayı ile Hz. Ali'den ayrılan grup, Hâricîliğin oluşum sürecini başlatmıştır. Başlangıçta Hz. Âişe ve Hz. Muâviye ordularının amacı suçluların bir an önce cezalandırılmasıydı. Fakat Ümeyyeoğulları'nın bazılarında daha farklı iç hesaplar içerisinde bulunanlar olmuş ve bu kişiler de asıl maksat olarak, gizli den gizliye halifeyi değiştirme arzusu taşımışlardır. Bunun üzerine Hz. Osman'ın (r.a) katlinden Hz. Ali'nin bizzat sorumlu olduğu hezeyanları ortaya atılarak⁹² bu durum art niyetliler tarafından doğrudan Hz. Ali karşıtlığına evrilmiş ve provakatif eylemlerin de etkisiyle Emevî halîfelerinden istisnalarla beraber Ömer b. Abdilazîz (ö. 101/720) hariç herkes Hz. Ali'ye sebbetme kararı almıştır.⁹³ Tahkîm olayı⁹⁴ akabinde Hz. Ali'den ayrılan grup harûra denilen bölgeye çekilince Ümeyyeoğullarından bazı valilerin yaptığı gibi Hz. Ali karşıtlığı başlatmışlar ve bu iki grup arasında Hz. Ali aleyhtarlığı baş göstermiştir. Nâsibîliğin tanımlanmasında değindiğimiz üzere bu bakımdan “Hâricîlik”, “Nâsibîliğin” bir parçası olarak görülmüştür.⁹⁵ Fakat temelde bu iki grup farklı anlayışlara sahiptir. Şöyle ki Hâricîler, Hz. Ali ve Hz. Muâviye'yi bir mezheb algısı ile tekfir etmelerine karşın Nasibî Emevî taraftarları Hz. Ali'ye buğz etme ve suçlamayı siyâsi saikler çerçevesinde gerçekleştirmiştir.⁹⁶

Nasibîliğin tarifi ve kullanımının ilk dönemden bu tarafa duruma göre Hz. Ali, duruma göre de Rafizilik karşıtı bir söylem olarak kaynaklarda yer aldığı görülmektedir. Ali b. el-Medîni (ö. 234/848) Nâsibîlerin tespitini yaparken, diğer bid'at firkalara da değinerek şöyle der:

Zamanımızda herhangi bir kişinin, başka bir kimseyi Müşebbihe'den olmakla suçladığını görürsek, o suçlamayı yapan kişinin Cehmiyye'den olduğunu, yine eğer

⁹¹ Hicrî 37 senesinde Hz. Ali ve Hz. Muâviye arasında Rakka'nın doğusunda kalan Sıffın'da cereyan eden savaş. Bkz. Taberî, *Târih*, c. 4, 293.

⁹² İbn Asâkir, *Târihu Medîneti Dimaşk*, thk. Amr b. Ğurâme, C. 59 (Dârü'l-Fikr, 1995), 134; İbn Teymiyye, *Minhâcü's-Sünne*, c. 4, 406.

⁹³ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, c. 9, 193; c. 13, 243; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 5, 42.

⁹⁴ Detaylı bilgi için bkz. İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, c. 3, 340.

⁹⁵ İmam Zebîdî Nâsibîlerin, Hâricîlerden bir grup olduğunu söylemiştir. Bkz. Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, c. 4, 277. Hanbeli fakîhi ve dil konusunda şöhret sahibi Abdullah b. Hüseyin b. Abdillâh el-Bağdâdî: Ebû'l-Bekâ el-Ukberî de 'Nâsibîler, Hâricîlerin ta kendisidir' demiştir. Bkz. *Şerhu Dîvânü'l-Mütenebbî*, thk. İbrahim el-Enbârî, (Beyrut: Dârü'l-Marife), 156.

⁹⁶ Gülgün Uyar, “Siyasî Tutumdan Mezhebî Tutuculuğa:Hz.Ali ve Ehl-i Beyt'e Muhâlefet Bağlamında Nâsibîlik”, *Edebali İslamiyet Dergisi*, C. 5, S. 1 (2021): 47-83.

*bir kişinin, başka bir kimseyi Cebriyye'den olmakla itham ettiğini görürsek o kişinin de Kaderî olduğunu, bir kimsenin de başkasını Nâsibîlikle suçladığına şahit olursak, bu durumda suçlamayı yapan kişinin de Râfîzî olduğunu anlardık.*⁹⁷

Ebû Zür'a da: "Eğer Kûfeli birini Süfyân es-Sevrî ve Zâide⁹⁸'yi yererken görürsen onun 'Râfîzî' olduğundan şüphe etme, Şamlı bir kişi de Mekhûl ve Evzâî'yi yeriyorsa o kişide 'Nâsibî'dir." demektedir.⁹⁹ İlerleyen süreçte Nâsibî kelimesinin belirttiğimiz üzere Râfîzîliğin karşıtı olarak algılandığını görmekteyiz. Hâtib el-Bağdâdi bu anlamın zihinlerde yerleştiğini ispatlar şekilde Râfîzîlikle suçlanan bir kişiye şöyle demiştir: "Eğer sen Mûaviye'yi kötülersen insanlar sana 'Râfîzî' der, ben de Ali'yi kötülersen bana da 'Nâsibî' derler".¹⁰⁰

Bununla birlikte hicrî ilk asırlarda Hz. Osman'nın şehadetine mukâbil adı konulmuş olan Nâsibîliğe benzer fakat ufak farkla ondan ayrılan "Osmânîlik"¹⁰¹ adında bir tutum başlamıştır. Osmânîlik fazilet bakımından Hz. Osman'ı, faziletini inkar etmeden ve kötülemeden Hz. Ali'nin önüne geçirenler demektir.¹⁰² İbn Hacer'de Osmânîliği "Hz. Osman'ı fazilet bakımında Hz. Ali'nin önüne geçirmek" olarak tanımlamıştır.¹⁰³ Bu minvalde bir çok sahâbe 'Osmânî' olarak zikredilmiştir.¹⁰⁴ Diğer taraftan "Osmânî" diye tanımlanan bazı kişilerin daha

⁹⁷ Ebû'l Kasım Hibetullah b. Hasen b. Mansûr er-Râzî el-Lâlekâî, *Şerhu i'tikadü ehlü's-sünne ve'l-cemâ'a*, thk. Ahmed b. Sa'd b. Hamdân el-Ğâmidî, C. 1 (Dâru Tayyibe: Suûd, 2003), 166.

⁹⁸ Yûsuf b. Abdirrahman el-Mizzî, *Tehzîbu'l Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, thk. Beşşar Avvad, C. 9 (Müessesetü'r-Risâle: Beyrut, 1980), 273.

⁹⁹ Muhammed b. Hüseyin el-Ya'lâ, *Tabakâtu'l Hanâbile*, thk. Muhammed Hamid el-Fakî, C. 1 (Dâru'l-Ma'rife: Beyrût), 200.

¹⁰⁰ Hâtib el-Bağdâdi, *Târîhu Bağdâd*, thk. Beşşar Avvad, C. 2 (el-Ğarbu'l-İslâmî: Beyrut, 2002), 232.

¹⁰¹ Bunun mukâbili 'Alevîliktir' yani- Hz. Ali'ye yönelenler ve Hz. Ali'yi Hz. Osman'ın önüne geçirenlerdir. Bu topluluk Kûfe'de meşhurdur. Bkz. İbnü Hacer, *Hedyu's-sâri*, c. 6, 191.

¹⁰² İbn Hazm, *el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, C. 6 (Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde: Beyrût), 315.

¹⁰³ Bedreddin el-Aynî, *Umedetü'l-kârî*, C. 15 (Darü İhyâü't-Türâsü'l-Arabî: Beyrut), 16; İbn Hacer, *Hedyu's-sâri*, c. 6, 191.

¹⁰⁴ Osmânî olarak anılan sahâbiler için bkz. İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, thk. Ziyad Muhammed Mansûr, C. 6 (Mektebetü'l-'Ulûm ve'l-Hikem: Medîne, 1408), 53; Taberî, *Târîh*, c. 3, 67; İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed, *el-İstîâb fi*

sonraki dönemlerde sahâbe dönemindeki yaklaşımı göstermeyerek, Hz. Ali hakkında kötü konuşmaları görülür.¹⁰⁵ Tanımlamalar ve vâkıalar göz önüne getirildiğinde sahâbe dönemi Osmânîliği, Hz. Osman'a sahip çıkma ve halifeği Râfîzî tehlikesine karşı savunmadan ibarettir. Özellikle ikinci asır ve sonrasında ise bu nitelemeyle anılan kişilerin kimisinin ileride de ele alacağımız üzere, Hz. Ali'ye karşı oldukları ve onun hakkında kötü konuşmaları ifade edilmiştir. Bu bağlamda Nâsibîlikle Osmânîlik aynıdır yine burada Osmânîliğin ilk tanımları göz önüne getirildiğinde Her Nâsibî'nin Osmânî olduğu fakat her Osmânî'in Nâsibî olmadığı söylenebilir.

Nâsibîliğin doğuşu ve yayılması bakımından bazı şehirler öne çıkmaktadır. Tabî bu şehirlerin tespit ve tayininde Nâsibîlerle Hâricileri birbirine karıştırmamak lazımdır. Zira Hz. Ali'ye muhalif olma konusunda bu iki grup benzerlik arzetsen de temelde farklı yaklaşımlara sahiptir. Bu durumu yukarıda belirtmiştik.

2.3.1.4. Nâsibîlerin bulunduğu bölgeler

a) Şam Bölgesi

Emevi idaresinin merkezi olup uzun yıllar Emevilerin idaresi altında kalması sebebiyle Şam, Nâsibîliğin hem ilk çıkış noktası ve merkezi hem de yaşayıp barındığı bölgedir. Şam halkının geneli Nâsibî olmamakla birlikte önemli bir çoğunluğu siyâsî olarak Hz. Ali karşıtıdır.¹⁰⁶ Söz konusu karşıtlığın bir tezahürü mesabesindeki bir rivâyet şu şekildedir: “Şamlılar, yanlarında Ali adında bulunan her bir kişiyi Hz. Ali'ye buğzlarından dolayı ‘Uleyye’ şeklinde değiştiriyorlardı”.¹⁰⁷ Yine Şamlıların, sorgusuz sualsiz Mervan oğullarına karşı taatten başka bir şey bilmedikleri söylenmiştir.¹⁰⁸ Şam ehlinin Hz. Ali'ye olan hasmane tutum ve

mâ'rifeti'l-ashâb, C. 2 (Dârü'l-Cîl: Beyrût, 1992), 540; İbnü'l Esîr, *el Kâmil*, c. 3, 156; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, c. 8, 61; İbn Asâkir, *Tarihü Dimaşk*, c. 59, 19.

¹⁰⁵ İclî, Ebu'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih el-Kûfî, *Ma'rifetü's-Sikât min ricâli ehli'l-'ilm ve'l-hadis ve mine'd-du'afâ ve zikr-u mezâhibihim ve ahabârihim*, thk. Abdülalîm, Abdülazîm el-Bestevî, C. 2 (Mektebetü'd-Dâr: Medîne, 1985), 293-294; Zehebî, *Mîzan*, c. 2, 280.

¹⁰⁶ Zehebî, *Mîzân*, c. 6, 153.

¹⁰⁷ Suyûtî, *Tedribü'r-râvi*, c. 2, 331.

¹⁰⁸ Şihâbüddin Ebû Abdillâh Yakub b. Abdillâh er-Rûmî el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, C. 2 (Dâru-Sâdır: Beyrut, 1995), 352.

davranışları farklı şekillerde tezahür etmiştir. Şam'a yolculuk eden Müsennâ b. Abdillâh el-Ensârî'nin şu ifadeleri konuyla ilgili anlayışı bünyesinde barındırmaktadır:

Ben bir süre Şamda bulundum, Ali ve Hasan isimlerine rast gelmedim. Özellikle Mu'aviye, Yezid ve Velîd isimlerine rastgeliyordum. Bir gün kapısının önünde duran bir adamla karşılaştım. Adam beni görünce oğluna hitâben, "Hasan misafirimize su getir!" dedi. Ben de adama oğluna Hasan isminimi verdin? diye sordum. Adam da: "Evlatlarımla isimleri Hasan, Hüseyin ve Ca'fer'dir, çünkü Şamlılar çocuklarına halîfelerin isimlerini verir ve daha sonra her birine lanet eder ve söver". Bunun üzerine bende ona şöyle dedim: "Çocuklarına bu isimleri vermen dolayısıyla seni Şam ehlinin hayırlularından sanmıştım ama görüyorum ki cehenneme gidecekler arasında senden daha şerlisi yok".¹⁰⁹

Bütün bu örneklerle beraber durum artık darb-ı mesel hâline gelmiş ve "Tâ'atî-ş-Şâmî/Şamlı bağlılığı" adında bir anlayış oluşmuştur.¹¹⁰

Burada Şam'ın eyaletlerinden olan Dımaşk ve Humus'un, Nâsibîyye'nin doğuşuna en büyük katkıyı sağladıkları için konuyla ilgili bu iki şehir hakkındaki rivayetler de önemlidir. Örneğin; "Humus ehli Hz. Ali'yi ayıplıyordu"¹¹¹ ve "Humus halkının ekserîsi Hz. Ali'ye kışkırtıcı ve savaşta ona karşı çok serttiler"¹¹² gibi ifadeler durumu ortaya koymaktadır. Bir diğer yandan Emevî devletinin başkenti olan Dımaşk'ın halkı hakkında ise takip ettikleri yola nispetle "Nasb Dımaşk halkının mezhebiydi." açıklamasında bulunulmuştur.¹¹³ Öte yandan kaynaklarda hadîs râvîsinin Nâsibî olup olmadığı genel olarak "Nâsibî" kelimesiyle ifade edilirken, bazen de şehre nispet edilerek yapılmaktadır. "Şiddetli bir şekilde Dımaşk ehlinin mezhebine meyilliydi"¹¹⁴ sözü râvînin hem Nâsibîliğine işaret etmesi bakımından hem de artık Nâsibîliğin Dımaşk'le özdeşleştiğini göstermesi açısından dikkate değerdir.

Diğer taraftan Nâsibîlerin Şam bölgesindeki varlıkları Abbasiler döneminde zayıflamaya başlamış tarihi süreçte de sayısal olarak oldukça azalmıştır. Emevîlerden yıllar sonra yaşamış

¹⁰⁹ Zehebî, *Siyer*, c. 10, 402.

¹¹⁰ İbn Teymiyye, *Minhâcû's-Sünne*, c. 6, 431.

¹¹¹ Zehebî, *Siyer*, c. 8, 148.

¹¹² Abdullâh er-Rûmî el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, c. 2, 304.

¹¹³ Zehebî, *Mîzân*, c. 1, 205.

¹¹⁴ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, C. 1 (Meârifî'l-Nizâmîyye: Hind, 1326), 159.

ve Şam'da bulunmuş olan Zehebî'nin "Nâsibîlere gelince, onlar bizim zamanımızda azdı"¹¹⁵ sözü de bu duruma dikkat çekmektedir.

b) Irak Bölgesi

Zehebî "Kûfe'li olupta Şiî olmayana çok nâdir rastlarsın"¹¹⁶ demektedir. Dolayısıyla Irak'ın genelde Şiî'likle meşhur olduğu ön planda olduğundan burada ki Nâsibîlerin varlığı pek söz konusu olmamıştır. Fakat çok az da olsa bazı kişiler Nâsibî olarak Irak bölgesinde varlıklarını sürdürdükleri söylenebilmektedir. Bu duruma işaretle İbn Teymiyye bölgedeki Nâsibî varlığından şu şekilde bahseder: "Irak'ta Hz. Ali ve Hz. Hüseyin'e buğz eden Hz. Osman taraftarları vardır".¹¹⁷ Bu bağlamda Irak'lı olan Ali b. Ca'd'ın, sırf ismini Ali koyduğundan dolayı babasına kızdığı¹¹⁸ anlatılır.

Her hâlükârda bu bölgede Nâsibîler bulunsa da bunların varlığı Kûfe'de otorite olmaya ve yaygın bir görüş haline gelmelerine yetmemiş ve Kûfe'li olup aynı zamanda da Nâsibî olmak yabancı bir renk olarak tanımlanmıştır.¹¹⁹ Basra'da ise Nâsibîlik genel çoğunluk tarafından meşhur ve ma'ruf olmuştur.¹²⁰

c) Mağrib Bölgesi

Bu bölgedeki Nasb anlayışı diğer bölgelere göre biraz farklıdır. Şöyle ki, Endülüs Emevî bölgesinde bazıları, Hz. Ali'yi dördüncü halife olarak tanınamakla birlikte bu durum diğer bölgelerde olduğu gibi halifeye sövme veya ona buğz etme şeklinde gerçekleşmemiştir.¹²¹ Ancak her ne kadar durum böyle olsada Mağrip'teki bir kesimin Hz. Ali'yi dördüncü halife olarak kabul etmemesi, onların Nâsibî olarak tanımlanmalarına sebep olmuştur.

¹¹⁵ Zehebî, *Siyer*, c. 5, 374.

¹¹⁶ Zehebî, *Siyer*, c. 5, 374.

¹¹⁷ İbn Teymiyye, *Minhâcü's-sünne*, c. 8, 148.

¹¹⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, c. 2, 204.

¹¹⁹ Zehebî, *Mîzân*, c. 6, 46.

¹²⁰ İbn Hacer, *Lisânü'l-mîzân*, thk. Dâiretü'l-Ma'rifü'n-nizâmiyye, C. 4 (Müessesetü'l-A'lemî: Lübnan, 1971), 439.

¹²¹ İbn Teymiyye, *Minhâcü's-sünne*, c. 4, 162-401.

2.3.2. Nâsibîlere Yönelik Cerh ve Ta'dîl

Öncelikle Nâsibî olarak itham edilen râvîler hakkında rical literatüründe, mezhebi yönelişleri sebebiyle açıkça cerh veya ta'dil edildikleri noktasında bir bilgiye rastlamış değiliz. Bununla beraber konuyu Nâsibîler özelinde araştırmaya koyduğumuzda yer yer rivâyetlerinin alındığını bazen ise farklı sebeplerden dolayı reddedildiklerini görmekteyiz. Nitekim aşağıda bu durumu bazı örnekleriyle ele almaktayız.

2.3.2.1. Nâsibîlere Yönelik Cerh Örnekleri

Araştırma sonucuna göre Nâsibîlerden rivâyette bulunulamayacağını ifade eden bazı âlimlerin ekseriyetle ictihâdi hareket ettikleri ve bu görüşlerinin diğer münekkitler nezdinde bağlayıcı bir tarafının olmadığı söylenilebilir. Nitekim, Kütüb-i sitte'nin genelinde rivâyetlerinin olması yanında "Sika" diye değerlendirilen Nuaym b. Ebî Hind, bid'at ehlinden rivâyette bulunmama hususunda hassaslığıyla bilinen Süfyân es-Sevrî tarafından daha önceden hadislerini de almış olmasına rağmen Nuaym'ın Hz. Ali'yi çekiştirmesi üzerene onu cerh ederek, artık kendisinden rivâyet etmeyi bıraktığını açıklamıştır.¹²² Râvînin salt Nâsibî ve propagandacı olmasını göz önünde bulundurarak hareket eden Yahyâ b. Sâlih ise Hureyz b. Osmân'ı cerh ederek, bu râvîden hadîs alınmamasının gerektiğini savunmuştur.¹²³ Yine hadis rivâyetinde önemli etkinliğinin olduğu anlaşılan ve çok hadis naklettiği belirtilen Abdullah b. Zeyd'i, cerh ve ta'dîl otoriteleri de "Sika" olarak nitelemesine rağmen¹²⁴, İclî yapılan bu değerlendirmelerin kendini bağlamadığını ifade edercesine, bu râvînin Nâsibî olmasını ön plana koyarak "Asla Abdullah'tan rivâyet edilemeyeceğine"¹²⁵ vurgu yapmıştır. Nâsibîliğin farklı boyutlarına değindiği öngörülen Yahyâ b. Maîn ise "Hz. Hüseyin'i katledenden nasıl rivâyette bulunulur"¹²⁶ diyerek "Tâbiî" ve "Sika" olduğu¹²⁷ ifade edilen hatta tespit edebildiğimiz kadarıyla kendisine Nesâî'nin *Sünen*'inde yer verdiğini görgümüz¹²⁸ Ömer b.

¹²² İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 10, 417-468; Zehebî, *Mîzân*, c. 4, 271.

¹²³ İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 2, 240.

¹²⁴ Zehebî, *Siyer*, c. 4, 468-471.

¹²⁵ İclî, *Ma'rife*, c. 2, 30

¹²⁶ İbn Asâkîr, *Târîhu Dımaşk*, c. 45, 55; Mizzî, *Tehzîb*, c. 21, 357; İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 7, 451.

¹²⁷ Mizzî, *Tehzîb*, c. 21, 357.

¹²⁸ Mizzî, *Tehzîb*, c. 21, 356.

Sa'd'dan rivâyette bulunulamayacağını belirtmektedir. Diğer yandan hadis rivâyetindeki konumuna ve Nâsibî olup olmadığı noktasında herhangi bir bilgiye rastlayamadığımız Rebî'a b. Yezîd için Ebû Hâtim er-Râzî, Hz. Ali'ye küfreden Rebî'a b. Yezîd'in ne itibarının olduğunu ne de kendisinden rivâyette bulunulabileceğini belirterek, Rebî'a'yı cerh etmektedir.¹²⁹ İlerideki bölümlerde râviler ele alınırken cerh ve ta'dîl durumları ve ulemanın onlar hakkındaki açıklamaları görüleceğinden dolayı burada bu kadar örnekle iktifa ediyoruz.

2.3.2.2. Nâsibîlere Yönelik Ta'dîl Örnekleri

Bu kısımda örneklerini vereceğimiz zevât, hadis rivâyetinde kayda değer etkinlikleri bulunan râvilerden oluşmaktadır. Nâsibîlikle müttehem râvilerden olan Heysem b. Esved'in Abdullah b. Amr'dan rivâyette bulunmuş olduğunu ve kendisinden de bir çok muhaddisin nakil yaptığını görmekteyiz.¹³⁰ Aynı zamanda o "Sika" lafzıyla değerlendirilmiş¹³¹ ve anlaşılacağı üzere Buhâri'de kendisinden rivâyette bulunarak, muhtemel bu râvî hakkındaki Nâsb ithamının adalet yönüne zarar vermediğini ifade etmeye çalışmıştır.¹³² Bir diğer Nâsibî olan Limâze b. Zebbâr ise "Kâne Şettâmen"¹³³ ve "Kâne Nâsibiyyen"¹³⁴ olarak nitelenmesinin yanında "Sâlihu'l Hadîs" olarak ta'dîl edilmiştir.¹³⁵

Diğer bir Nâsibî ravi olan Amr b. Abdillâh ise "Şam ehlinin taklitçisi" olarak vasıflanmıştır.¹³⁶ Bununla beraber rivâyetleri muteber hadis müsennefâtının içinde rahatlıkla aktarılabilmektedir.¹³⁷ Farklı değerlendirmelerle beraber "Sadûk" olduğu anlaşılan¹³⁸

¹²⁹İbn Abdilberr, *İstîab*, 2/493; İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Muhammed Muavvız, C. 2 (Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye: Beyrût, 1415), 398.

¹³⁰ Buhâri, *Târîhu'l-Kebîr*, thk. Muhammed Abdu'l-Muîd Hân, C. 8 (Dâiretü'l-Meârifî'l-Osmâniyye: Haydarâbâd), 211-212; İbn Hacer, *el-İsâbe*, c. 6, 453.

¹³¹ İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 11, 79.

¹³² Mizzî, *Tehzîb*, c. 34, 84.

¹³³ Zehebî, *Târihü'l-İslâm*, c. 7, 230-231.

¹³⁴ Zehebî, *Mîzân*, c. 3, 419.

¹³⁵ Zehebî, *Târihü'l-İslâm*, c. 7, 230; İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 8, 410-411; Mübârekfûri, *Tuhfetü'l-ahvezî*, c. 4, 393.

¹³⁶ İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 12, 35-36.

¹³⁷ Mizzî, *Tehzîb*, c. 33, 66.

muhtemelen mezhebi adına yalan söylemeyen bir kimse olduğundan, Amr'ın rivâyetlerinin alınması noktasında herhangi bir beis oluşmamıştır.

Nâsibî olmakla itham edilen râvilerin ekseriyeti için tevsikiyetlerine işaret edilmek üzere “Sika ve Sadûk” lafızlarının kullanıldığı dikkati çekmiştir. Yer yer bazı râvilerin ise “Lâ be's bi hadîsihi” olarak tanıtılmasının arkasından ise farklı nedenler çıkması yine ihtimal dâhilindedir. Nitekim, Nâsibî olup olmadığı ihtilaflı gözüken Abdullah b. Şekîk “Lâ be's bi hadîsihi” lafzıyla ta'dil edilirken¹³⁹, aynı zamanda Hz. Ali hakkında kötü konuştuğu/müteşeddid olduğu ifade edilmiştir.¹⁴⁰ Kullanılan bu lafızla, râvînin bidatçı olması dolayısıyla hadislerinin reddedilmesi yönünde zihinlerde oluşabilecek bulanıklığın giderilmesi amaçlanmış olabilir.¹⁴¹ Ricâl edebiyatında “Leyse bi şey”, “Lâ yüktebü hadîsehu” ve “Zayıf” gibi cerh lafızlarıyla anılan Salt b. Dînar'ın ise, hem yalancı hem de Nâsibî olduğu belirtilir.¹⁴² Bu minvalde yukarıda bahsini yaptığımız üzere râvînin salt bid'atçı olması başka sebepler olmaksızın adaletini zedelemeye yetmemektedir.

Hasılı, yaptığımız tetkikler, çıkarımlar ve yukarıdaki verdiğimiz örneklerden hareketle, genel olarak cerh ve tadil otoritelerinin râvînin Nâsibîliği ile hadis rivâyetindeki durumlarını birbirlerinden ayırt ederek değerlendirdikleri söylenebilir.

¹³⁸ Zehebî, *Mizân*, c. 4, 499; *Siyer*, c. 5, 6.

¹³⁹ Zehebî, *Mizân*, c. 2, 439-440.

¹⁴⁰ İclî, *Ma'rife* c. 2, 37; Zehebî, *el-Kâşif fî ma'rifeti men lehû rivâye fî'l-kütübi's-sitte*, thk. Muhammed Avvâme, C. 1 (Müessesetü Ulûmü'l-Kur'ân: Cidde, 1992), 561.

¹⁴¹ Ayrıca bkz. Nevzat Aydın, “Ricâl Kaynaklarında Bid'at Ehli Hakkında Kullanılan Bazı Ta'dil Lafızları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. C. 12 S. 63 (2019): 1200-1210.

¹⁴² Ebû Dâvûd, *Süâlatü Ebî 'Ubeyd el-Âcûrrî Ebâ Dâvûd es-Sicistânî fî'l-cerhi ve't-ta'dil*, thk. Muhammed Ali Kâsım el-Ömerî, C. 3 (İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî: Medîne, 1983), 249-327; Mizzî, *Tehzîb*, c. 13, 223; Mübârekfûri, *Tuhfetü'l-Ahvezî*, c. 10, 166.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NÂSİBÎ OLMAKLA İTHAM EDİLEN HADİS RAVİLERİ

3.1. Hicri Birinci Asır'da Nasibî Olmakla İtham Edilen Hadis Râvileri

Bilindiği üzere raviler tenkit edilirken adalet ve zapt vasıflarıyla ele alınır. Her bir vasfında kendine has şartları bulunmaktadır. Henüz hicrî birinci asrın ilk yarısından sonra râvîlerle ilgili dikkat çeken tenkit ifadelerinden biri de adalet vasfıyla ilgili olan “ehl-i sünnetin hadislerinin alınması ve ehl-i bid‘atin hadislerinin terkedilmesi” anlayışıdır.¹⁴³ Söz konusu dönemde ehl-i bid‘at’ten kastın ‘Hârîcîlik’, ‘Mürchie’, ‘Kaderîyye’ ve ‘Şilik’ gibi akımlar olduğu anlaşılmaktadır.¹⁴⁴ Ayrıca bu dönemde Nâsibîlikle itham edilen kimseler, tutumları sebebiyle ehl-i bid‘atten sayılmışlardır.¹⁴⁵ Ancak tespit edebildiğimiz kadarıyla nasibilik söz konusu olunca birinci asırda hadis ravisi olarak tenkit edilmiş zevat pek bir yekûn teşkil etmiş değildir. Bununla birlikte hadis rivâyetindeki etkinlikleri, cerh ve tadile dair vasıfları, konuyla ilgilenenler için dikkat çekicidir. İşte aşağıda bu bakış açısıyla söz konusu raviler ele alınacaktır.

3.1.1. Ebû Hâlid Yezîd b. Muâviye b. Ebî Süfyân el-Ümevî, el-Kureşî (ö. 64/683)

Kendisi Hz. Muâviye’nin oğlu Yezid’dir. Dımaşk’ta doğmuştur.¹⁴⁶ Babasından h. 60 senesinde 33 yaşındayken hilâfeti devralmıştır. Bununlar beraber Yezid’in adı sürekli fitne olaylarıyla zikredilmiştir. İbn Kesîr genel bir değerlendirmeye “Benî Ümeyye’den Ömer b. Abdilazîz hariç hepsi ‘Nâsibî’dir.”¹⁴⁷ der. Ayrıca Yezid’in, “Nâsibî” olduğuna vurgu yapılırken “Sarhoş” bir kimse olabileceğini belirten ifadelerde mevcuttur.¹⁴⁸ Ehl-i beyte karşı

¹⁴³ İbn Sa‘d, *Tabakât*, c. 6, 181; Zehebî, *Siyer*, c. 7, 169; Mizzî, *Tehzîb*, c. 13, 452.

¹⁴⁴ İbn Sa‘d, *Tabakât*, c. 6, 181; Zehebî, *Siyer*, c. 7, 169; Mizzî, *Tehzîb*, c. 13, 452.

¹⁴⁵ İbn Şâhin, *Şerhu mezâhib-u ehli’s-sünne*, thk. Âdil b. Muhammed, (Müessesetü Kurtuba, 1995), 321.

¹⁴⁶ Zehebî, *Siyer*, c. 4, 35; Ünal Kılıç, “Yezîd”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/513-514.

¹⁴⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, c. 13, 243.

¹⁴⁸ Tâberî, *Târih*, c. 5, 313; İbnü’l-Esîr, *Târih*, c. 3, 518.

olumsuz tavırlar içinde bulunan Yezîd hakkında Zehebî, yönetiminin yıkılışından ve kuruluşundan bahsederken yaşanan fitne olaylarına dikkat çekici bir söylem kullanarak şöyle demiştir: “Mülkü Hz.Hüseyin’in kanı ile açılış, harre vakîası¹⁴⁹ ile kapanış yaptı”.¹⁵⁰ Yine Zehebî onun hakkında “adalet yönünden kötü” diyerek Ahmed b. Hanbelin’in “Kendisinden rivâyet etmeye gerek yoktur” sözünü nakletmiştir.¹⁵¹ Suyûti de kendisinden bahsederken şöyle demiştir: “Döneminde tahta üzerinde ilk kez kelle (Hz.Hüseyin’in başını) taşıyan kimsedir”.¹⁵²

Hadîste güvenilir olmadığı ve bu sahada kayda değer bir etkinliğinin bulunmadığı anlaşılan Yezîd’in bir rivâyetini, Ebû Yâ’lâ müsnedinde tahrîç etmiştir.¹⁵³ Yezîd sadece babası Hz. Muâviye ve Dihyetü’l Kelbî’den rivayette bulunmuştur.¹⁵⁴

3.1.2. Ebû Abdilmelik Mervân b. el-Hakem, el-Ümevî, el-Mekkî (ö. 65/685)

Kırmızı yüzlü, Kısa boylu ve kısa boyunlu olarak tarif edilen bu ravinin, Emevîler bünyesinde altı sene Medîne valiliği yaptığı ayrıca Muâviye b. Yezîd’in ölümünden sonra da 9 ay halifelik makâmında bulunduğu kaynaklarda zikredilmektedir.¹⁵⁵ Söz konusu râvînin hadis rivâyetindeki durumunu belli etme sadedinde, bulabildiğimiz kadarıyla sadece “Lâ yüttehem fi’l-hadîs” lafzı kullanılmıştır. Diğer yandan Hz. Osman’ın şehit edilmesinden sonra meydana gelen fitne olaylarında sürekli adı geçen Mervân b. hakem’in, sahâbeden Hz. Talhâ b. Ubeydullah’ı attığı bir ok sonucu öldürdüğü belirtilmektedir.¹⁵⁶ Yine onun Hz. Hüseyin ve Hz. Hasan’a karşı “Sizler lanetli kimselerin ailesisiniz.” şeklinde sataşmaları olduğu gibi Hz.

¹⁴⁹ Detaylı bilgi için bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, c. 11, 652.

¹⁵⁰ Zehebi, *Siyer*, c. 3, 38.

¹⁵¹ Zehebî, *Mizân*, c. 4, 440.

¹⁵² Suyûti, *el-Vesâil ilâ ma’rifeti’l evâil*, (Dârü Mektebetü’l-Hayât), 138.

¹⁵³ Zehebî, *Siyer*, c. 4, 39.

¹⁵⁴ Zehebi, *Siyer*, c. 9, 411.

¹⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve Ma’rifeti’r-Ricâl*, thk. Vasiyyullah b. Muhammed Abbas, C. 3 (Dârü’l-Hânî: Riyad, 1422), 176; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 3/275; Mizzî, *Tehzîb*, c. 27, 389.

¹⁵⁶ İclî, *Târîhü’s-Sikât*, (Dârü’l-Bâz, 1984), 348; İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi’s-Sahâbe*, thk. Ahmed Abdülmevcûd, Muhammed Muavvız, C. 3 (Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye: Beyrût, 1415), 432.

Ali'ye karşı da hutbelerden kötü konuştuğu ifade edilir.¹⁵⁷ Hattâ Mervân b. Hakem'e neden Ali'ye sövüyorsun diye sorulunca ? o, “Çünkü işler ancak bu şekilde yoluna giriyor.” şeklinde cevap vermiştir. Öte yandan Mervân'ın, Hz. Ali'ye söverken dinî boyutta değil de şahsi olarak sövmüş olabileceği anlaşılabilir. Nitekim onun, Hz. Ali'yi insanların en hayırlısı olarak görmesine rağmen kendisine karşı kötü davranışlar sergilemesi, ortaya koymaya çalıştığımız bu durumun bir tezâhürü olabilir.¹⁵⁸ Nâsibîlerin aşırılarından olduğu anlaşılan bu râvînin¹⁵⁹ aynı zamanda Nâsibîliğinde propagandasını¹⁶⁰ yapmış olması kuvvetle muhtemeldir.

Hadis aldığı kişiler arasında Hz. Osman ve Hz. Ali vardır. Kendisinden hadis alan kişiler ise Sehl b. Sa'd, Saîd b. el-Müseyyib, Ali b. el-Hüseyn, Ebû Bekir b. Abdîrahmân ve Mücâhid b. Cebr vardır.¹⁶¹ Rivâyetleri Müslim hâriç, Kütüb-i sitte'de mevcuttur.¹⁶²

3.1.3. Ebû Lebîd Limaze b. Zebbar el-Cehdamî, el-Basrî (ö. 80?/699?)

Limâze hakkında Mübarekfûri “sika” Zehebî ise “Sâlihu'l hadis” tabirlerini kullanırken, İbn Hazm “adalet sahibi olarak tanınmıyordu”¹⁶³ demektedir. Münekkît âlimler onun Nâsibîlik tavrı takındığını bildirmişlerdir. Zehebî, Limâze'yi “Kane Nâsibiyyen”¹⁶⁴, “Kane şettâmen” olarak tanıtırken İbn Maîn'in de Limâze hakkında aynı görüşte olduğunu zikreder.¹⁶⁵ Ayrıca Zehebî Limâze'yi kendilerinde Nasb vasfı bulunan bir grubun içinde zikretmiştir.¹⁶⁶ İbn Hacer Limâze hakkında: “Cemel vakası geldiğinde Yezid'i öven ve Hz. Ali'ye karşı çıkan bir

¹⁵⁷ Zehebî, *Siyer*, c. 3, 477-478.

¹⁵⁸ Ebû Osmân Amr b. Bahr el-Câhız, el-Basrî, *Kitâbü'l-Osmâniyye*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, (Beyrut: Dârü'l-Cîl, 1991), 283.

¹⁵⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 3, 276.

¹⁶⁰ İclî, *Târihü's-Sikât*, (Dârü'l-Bâz, 1984), 348; İbn Hacer, *el-İsâbe*, c. 3, 432.

¹⁶¹ Zehebî, *Siyer*, c. 3, 477.

¹⁶² Mizzî, *Tehzîb*, c. 27, 389.

¹⁶³ Zehebî, *Târihü'l-islâm*, c. 7, 230; İbn Hacer, c. 8, 410-411, Mübarekfûri, *Tuhfetü'l-ahvezî*, c. 4, 393.

¹⁶⁴ Zehebî, *Mizân*, c. 3, 419.

¹⁶⁵ Zehebî, *Târihü'l-islâm*, c. 7, 230-231.

¹⁶⁶ Zehebî, *Kâşif*, c. 2, 151.

Nâsibiydi” demektedir.¹⁶⁷ Limâze’yle ilgili bazı cerh ifadeleri bulunmasına rağmen kendisinden hadîs alınmıştır. Rivâyetleri Ebû Dâvud ve Tirmizî’de mevcuttur.¹⁶⁸

3.1.4. Heysem b. el-Esved b. Muâviye en-Nehâî, el-Müzhicî (ö. 80-90/700-709)

Tâbiîn’in büyüklerinden “sika” bir zât olarak tanımlanan Heysem’in doğum tarihi kesin bilinmemekle beraber, İbn Hacer, hicrî 80 ilâ 90 seneleri arasında vefat etmiş olabileceğini aktarır.¹⁶⁹ Kûfe’li olup sonraları Dimaşk’e gidip Hz. Muâviye’den rivâyette bulunmuştur.¹⁷⁰ Safedî, “belâğat” ve “fesahat sahibi” ve aynı zamanda muammerûndan olduğunu söyler.¹⁷¹ İbn Sa’d onun Nâsibî tutumuna işaretle “O Emevîlere itaat bakımından insanların en aşırı gideniydi ve Zâlim Hâlid el-Kasrî’nin emniyet güçlerinde görev almıştır”¹⁷² demektedir. Öte yandan bu ravî hakkında “Doğru sözlü şair fakat Nâsibîlikle itham edilmiştir”¹⁷³ denilmiştir. İsbâbe’de de: “Hz. Ali’den ayrılmış bir ‘Osmânî’ ve Hucr b. Adiy’e ulaşanlardan biri”¹⁷⁴ olarak tanıtılmıştır.

Buhârî onun, Abdullah b. Amr’dan hadis rivayet ettiğini ve kendisinden de Târik b. Şihâb ve ‘Uryan b. Şihâb’ın rivayette bulduklarını aktarır.¹⁷⁵ Bulabildiğimiz kadarıyla Heysem’in Kütüb-i sitte’den sadece Buhârî’de rivâyetleri bulunmaktadır.¹⁷⁶

3.1.5. Ebü’l Eşağ Abdülaziz b. Mervân b. Hakem el-Ümevî, el-Medînî (ö. 85/704)

“Kalîlü’l-hadîs” olarak nitelen Abdülazîz b. Mervân Babası tarafından Mısır valiliği görevine getirilmiştir. İbn Hibbân onu *es-Sikât*’ına alırken, Cerh ve ta’dîl otoriteleri de kendisini “Sika”

¹⁶⁷ İbn Hacer, *Lisânü’l-mîzan*, c. 4, 492.

¹⁶⁸ Mizzî, *Tehzîb*, c. 24, 250.

¹⁶⁹ İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 11, 79.

¹⁷⁰ Mizzî, *Tehzîb*, c. 30, 362.

¹⁷¹ es-Safedî, *el-Vâfi bi’l-vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnaût, C. 27 (Dâru İhyâü’t-Türâs: Beyrût, 2000), 235. Bk. İsmail Durmuş, “Safedî”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/447-450.

¹⁷² İbn Sa’d, *Tabakât*, c. 6, 214.

¹⁷³ İbn Hacer, *Takribü’l-Tehzîb*, thk. Muhammed Avvâme, C. 2 (Dârü’r-Reşid: Sûriye, 1986), 275.

¹⁷⁴ İbn Hacer, *el-İsbâbe*, c. 6, 453.

¹⁷⁵ Buhârî, *Târîhü’l-kebîr*, c. 8, 211-212.

¹⁷⁶ Mizzî, *Tehzîb*, c. 34, 84.

lafzıyla değerlendirmiştir.¹⁷⁷ Diğer yandan İbnü'l Esîr, Ömer b. Abdilaziz'e kadar gelen Ümeyyeoğullarının Hz. Ali'ye sövmüş oldukları kaydını yaparken, Abdülaziz b. Mervân'ın da Hz. Ali'yi ayıpladığını belirtmektedir.¹⁷⁸ Abdülazîz hakkında ömrünün sonlarına doğru pişmanlık duyduğu ifade edilirken, yine onun “Keşke hiçbir şey olmasaydım da akan şu su olsaydım.” şeklindeki sözü aktarılmıştır.¹⁷⁹ Hadis rivâyetinde kayda değer bir etkinliğinin olmadığı anlaşılan Abdülaziz b. Mervan için açıkça Nâsibîlik ithamına rastlamış değiliz. Onun Hz. Ali'ye yönelik kötü tutumlarının olduğu bilgisine siyer ve meğâzi türünden eseri olan İbnü'l Esir'in *el-Kâmil*'inde ulaşmaktayız. Ayrıca söz konusu râvînin Hz. Ali'ye karşı tavırlarından dolayı pişman olarak bu yaklaşımlarına son vermiş olabileceği de ihtimal dâhilindedir.

Hadis aldığı kişiler arasında Abdullah b. Zübeyr, Ukbe b. Âmir, Ebû Hureyre ve Babası Mervân b. el-Hakem vardır. Kendisinden rivâyette bulunanlar ise Ubeydullah b. Mâlik el-Havlânî, Ali b. Rebâh ve Abdullah b. el-Velîd'tir.¹⁸⁰ Rastlayabildiğimiz kadarıyla sadece bir rivâyeti Ebû Dâvud'ta mevcuttur.¹⁸¹

3.1.6. Ebû Süfyân Muhammed b. Ziyad el-Elhânî, el-Hımsî (ö.90-100/708-718)

Vefatı hakkında net bir bilgi olmamakla birlikte rivayette bulunduğu zatların yaşadığı döneme atıfla, ya hicrî ilk asrın sonlarında yada hicrî ikinci asrın başlarında vefat ettiği anlaşılır. Ebû Hâtim onun hakkında “lâ be's bih” diyerek, İbn Hibbân'ın da onu ‘*Sikât*’ında ziktettiğini aktarmıştır. Ebû Hâtim, “sika” ravîlerin ondan yaptıkları nakillerin bir değer ifade edebileceğini söylemiştir.¹⁸² Bakiyye Şu'be'ye Muhammed b. Ziyad hakkında sorunca, Şu'be

¹⁷⁷İbn Hibbân, *es-Sikât*, thk. Muhammed Abdülmüîd Hân, C. 5 (Dâiretü'l-Meârifî'l-Osmâniyye: Haydârâbad, 1393/1973), 122; Mizzi, *Tehzîb*, c. 18, 197.

¹⁷⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 4, 98.

¹⁷⁹ Safedî, *el-Vâfi*, c. 18, 343.

¹⁸⁰ Mizzi, *Tehzîb*, c.18, 198.

¹⁸¹ Mizzi, *Tehzîb*, c.18, 197-201.

¹⁸² İbn Hacer, *Tehzîb*, c.9, 170.

“onun hadislerine ihtiyatlı yaklaşması gerektiğini tavsiye etmiştir”.¹⁸³ Hâkim en-Nisabûrî de onu bir bidat ehli olarak Nâsibîlikle meşhur olmuş kişiler arasında zikretmiştir.¹⁸⁴

Muhammed b. Ziyâd, Ebû Ümâme el-Bâhilî, Abdullah b. Büsr ve Ebû U'nbe el-Havlânî'den rivâyette bulunmuştur.¹⁸⁵ Müslim hariç Kütüb-i sitte'de hadisleri mevcuttur.¹⁸⁶

3.1.7. Değerlendirme

Biyografilerini tetkik ettiğimiz hicrî birinci asırdaki –güvenilir veya zayıf- Nâsibîlikle müttehem genel râvi grubu yukarıda atıfda bulunduğumuz gibi 6 kişiden oluşmaktadır. Bunlar sırasıyla Dimaşk, Mekke, Basra, Kûfe, Medîne ve Humus'a nispet edilir. Bu altı kişi arasından sırasıyla Abdülazîz b. Mervân (ö. 85/704) “sika”, Heysem b. el-Esved (ö.80-90/700-709) mutlak manâda “sika” lafzıyla değerlendirilmiştir. Bunlardan tespit edebildiğimiz kadarıyla Abdülazîz'in bir rivâyeti Ebû Dâvud'ta yer alırken Heysem'in hadisleri ise Buhârî'de geçmektedir. Diğer yandan Muhammed b. Ziyad el-Elhânî (ö.90-100/708-718) “La be's bih” lafzıyla, Limâze b. Zebbar (ö.80?/699)'da “Sâlihu'l hadîs” tâbiri ile ta'dil edilmiştir. Muhammed b. Ziyâd'ın rivâyetleri de Müslim hariç Kütüb-i sitte'de mevcutken, Limâze'nin rivâyetleri ise Ebû Dâvud ve Tirmizî'de bulunmaktadır. Hadis rivâyetinde kayda değer etkinliğinin olmadığı anlaşılan Hz. Muâviye'nin oğlu Yezid (ö. 64/683) ise “Kendisinden rivayet etmeye gerek yoktur ve adâlet bakımlarından kötüdür” tabirleri ile cerh edilmiştir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla sadece Ebû Ya'la'nın Müsned'inde bir rivâyeti kaydedilmiştir. Öte yandan hadisteki durumunun ihtilafı olduğu gözüken Mervân b. Hakem (65/685) “Lâ yüttehem fi'l-hadîs” diye aktarılmıştır. Mervân b. Hakem'in rivâyetlerine de Müslim hariç Kütüb-i sitte'de rastlanmaktadır. Hâsılı, hicrî birinci asırda Nâsibîlikle itham edilen râvîlerin hem nicelik hem de nitelik bakımından pek bir yekûn teşkil etmediği görülmektedir. Bu durumun, Nâsibîlik tavrının henüz yaygınlık kazanmamasından ve aynı zamanda rical tenkidinin henüz ibtidâi seviyede bulunmasından kaynaklandığı söylenebilir.

¹⁸³ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, c. 1, 152.

¹⁸⁴ el-Bâcî, *et-Ta'dîl, ve't-tecrîh limen harrece lehü'l-Buhârî fî Câmiî's-Sahîh*, thk. Ebû Lübâbe Hüseyin, C. 2 (Dari'l-Livâi li'n-Neşri ve't-Tevzî: Riyad, 1986), 689-690.

¹⁸⁵ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, c. 1, 170

¹⁸⁶ Mizzî, *Tehzîb*, c. 25, 219.

3.2. Hicri İkinci Asır'da Nasibî Olmakla İtham Edilen Hadis Râvileri

Hicrî ikinci asırdaki cerh ve ta'dil değerlendirmeleri birinci asra nazaran hem daha düzenli hem de nispeten daha geniş çaplı tutulmuştur. Diğer yandan bu işi ele alan ilk müstakil ilim meclislerinin kurulmaya başlanması bu faaliyetin daha sistemli bir hale geldiğini göstermesi bakımından önemlidir.¹⁸⁷ Aynı zamanda hicrî ikinci asırda ehl-i bid'at râviler olarak Nâsibîlikle müttehem zevatın diğer asırlara nazaran daha fazla bir yekûn teşkil ettiği görülür. Bu dönemdeki cerh-ta'dil yaklaşımlarının hususiyetleri ve ele alınış şekilleri de göz önünde bulundurulduğunda, Nâsibîler hakkında kullanılan lafızlar ve Nâsibîlikle itham edilmiş râvilerin hadîs rivâyetindeki etkinlikleri araştırmaya değer gözükmektedir. Bu çerçevede söz konusu döneme ait râviler tetkik edilecektir.

3.2.1. Ebû Kilâbe Abdullah b. Zeyd el-Cürmî, el-Basrî (ö. 104/704)

Şam'da doğmuş ve Suriye'nin 'Darayya' bölgesine yerleşmiştir.¹⁸⁸ Abdullah b. Zeyd, "Meşhur İmam"¹⁸⁹, "Fazîlet sahibi"¹⁹⁰, "Akıl sahibi fukahâdan sâlih bir kişi"¹⁹¹, "Tâbiînin zâhid ve âbidlerinden"¹⁹² gibi vasıflarla anılmaktadır. Ayrıca İbn Hibbân ondan bahsederken, İbn Abbas'ın arkadaşı olduğunu ve İbn Abbas'ı rüyasında cennette üzerinde iki ipek elbise giymiş halde gördüğünü ve kendisinin ona hitâben "bu nîmetlere nasıl ulaştın?" sorusuna, "Allah'tan korkmak suretiyle bela ânında sabır ve rahat hâlindedeymiş şükür ederek." diye cevap verdiğini aktarır.¹⁹³ Çok hadis rivâyet ettiği anlaşılan Abdullah b. Zeyd, "Sika" lafzıyla değerlendirilmektedir.¹⁹⁴ Nâsibîlik durumu hakkında bilgi verilmiş olup cerh edilmediği anlaşılan bu râvi için Ahmed b. Abdillâh önce "Tâbiî" ve "Sika" olduğunu açıklayıp ardından

¹⁸⁷ İbn Hibbân, *Mecrûhîn*, I, 19; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 45; Halil İbrahim Turhan, "*Cerh-Ta'dil İliminin Hicri İlk İki Asırdaki Gelişim Seyri*" (Yayınlanmamış Doktora Tezi. M.Ü. Sosyal Bilimler Üniversitesi, 2014), 422-427.

¹⁸⁸ Mizzî, *Tehzîb*, c. 14, 542.

¹⁸⁹ Zehebî, *Mizân*, c. 2, 425-426.

¹⁹⁰ Mübârekfûri, *Tuhfetü'l-ahvezî*, c. 1, 345.

¹⁹¹ Zehebî, *Siyer*, c. 4, 468-471.

¹⁹² İbn Hibbân, *Meşâhîru ulemâi'l-emsâr ve a'lâmi 'ulemâi'l-aktâr*, thk. Merzûk Ali İbrâhim, (Dârü'l-Vefâ, 1991), 145.

¹⁹³ İbn Hibbân, *es-Sikât*, c. 5, 6.

¹⁹⁴ Zehebî, *Siyer*, c. 4, 468-471.

Hz. Ali'ye karşı saldırgan bir tutum içinde olduğunu bildirmektedir.¹⁹⁵ İclî'de kendisinde “Nasb” vasfı bulunduğunu ve harpten kaçarken Şam'da vefât ettiğini söyler.¹⁹⁶ Ayrıca İclî kesinlikle ondan rivâyette bulunulmayacağı kaydını geçmektedir ve bu minvalde İbn Asâkirin'de beyânı olmuştur.¹⁹⁷

Hadis aldığı zevât arasında Abdullah b. Abbas, Enes b. Mâlik, Huzeyfe b. Yemân, Semüre b. Cündüb, Abdullah b. Ömer, Sâbit b. Dahhâk el-Ensârî, Hâlid b. Leclâc ve Sâlim b. Abdillâh vardır.¹⁹⁸ Kütüb-i sitte'ye dâhil tüm eserlerde rivâyetlerinin bulunmasının yanında Beyhakî'nin Sünen'inde hadislerine rastlanmaktadır.¹⁹⁹

3.2.2. Ebû Bürde Amr/Âmir b. Abdillâh b. Kays el-Eşa'ârî, el-Kûfî (ö. 106/724)

İbn Cerîr, Amr b. Abdillâh'ın Hicrî 87'de Haccâc b. Yusuf ve Velîd b. Abdilmelik dönemlerinde Kûfe ve Basra kadılığı yaptığını söylemektedir.²⁰⁰ İbn Sa'd'ın rivâyetine göre ise “Beytü'l mâl”de görevli olduğu anlaşılmaktadır.²⁰¹ Zehebî onu “Sadûk”²⁰² ve “Sika” diye değerlendirmektedir. Öte yandan Zehebînin bu râvi için “Kûfî-Osmânî”²⁰³ ifadesini kullanması onun Nâsibîlikle bağlantısını ortaya koyması bakımından önemlidir. İbn Hacer'in de “Şam ehlinin mezhebi üzereydi”²⁰⁴ demesi ve Şam ehlinin Hz. Ali'ye karşı “Nasb” tutumlarının biliniyor olması bu râvinin “Nâsibî” olabileceğinin en önemli göstergelerindedir. Ayrıca onun Emevi devletinde üst düzey görevlerde bulunması “Nâsibîlik” anlayışının bir semeresi olmalıdır. Ancak bazı ravilerde görüldüğü şekliyle Amr b. Abdillâh'da Hz. Ali'ye karşı somut bir düşmanlık gözükmemektedir.

¹⁹⁵ Zehebî, *Siyer*, c. 4, 467-471.

¹⁹⁶ Mübârekfûri, *Tuhfetü'l-ahvezî*, c. 1, 345

¹⁹⁷ İclî, *Ma'rife*, II, 30; İbn Asâkir, *Târîhu dımaşk*, c. 28, 300.

¹⁹⁸ Mizzî, *Tehzîb*, c. 14, 543.

¹⁹⁹ Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Mûsa Ebû Bekr el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkâdir Ata, (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 533; Mizzî, *Tehzîb*, c. 34, 203.

²⁰⁰ Taberî, *Târih*, c. 5, 221; İbn Hibbân, *Meşâhîru ulemâi'l-emsâr*, 242.

²⁰¹ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, c. 6, 268.

²⁰² Zehebî, *Mizân*, c. 4, 499; *Siyer*, c. 5, 6.

²⁰³ Zehebî, *Siyer*, c. 5, 6.

²⁰⁴ İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 12, 35-36.

Hocaları arasında Abdullah b. Kays, İbn Abbas, Berâ b. Âzib, Câbir b. Semüre ve Esved b. Hilâl zikredilir. Kendisinden rivâyette bulunan talebeleri ise Ebû Hamza ed-Dabî‘, Ebû İmrân el-Cûî, Ebû İshak es-Sebi‘, Yunus b. Ebî İshak ve Abdullah b. Ebi’s-Sefir’dır.²⁰⁵ Buhârî, Müslim, Tirmizî, İbn Mâce, Nesâi ve Ebû Dâvud’da rivâyetleri yer almaktadır.²⁰⁶

3.2.3. Ebû Abdurrahman el-Basrî/Abdullah b. Şekîk el-‘Ukaylî (ö. 108/726)

“Basra ehlinin sâlihlerinden”²⁰⁷ ve “Müslümanların seçkinlerinden”²⁰⁸ olduğu anlaşılan Abdullah b. Şekîk, cerh ve’t-ta’dîl imamı tarafından “Sika”²⁰⁹ ve “Lâ be’s bihadîsihi”²¹⁰ lafızlarıyla değerlendirilmiştir. Bununla birlikte onun yine güvenilir bir ravi olduğu ancak Nâsibîliğe nispet edilmek üzere Hz. Ali’ye karşı saldırgan bir tutum içinde bulunduğu ifade edilmiştir.²¹¹ Diğer taraftan ravileri arasında Abdullah b. Şakîk’in de zikredildiği Şam ehlini zemmeden bir rivayet, onun gerçekte müteassıp bir Nâsibî olmadığına işaret eder. Söz konusu rivayet şöyledir: Hz. Peygamber sahâbeden Ebû Havâle’ye ‘fitne zamanlarında nasıl hareket edersin?’ diye sordu. Ebû Havâle ‘Ne emredersiniz?’ dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber ‘Şam’dan uzakdurmanı tavsiye ederim’ dedi.²¹²

Hadis aldığı hocaları arasında Abdullah b. Ömer b. Hattâb, Osman b. Affân, Alî b. Ebî Tâlib, Ömer b. Hattâb, Muhcin b. el-Erda‘, Ebû Hureyre, Âişe binti Ebû Bekir, Recâ b. Ebî Recâ el-Bâhilî, babası Şekîk el-Ukaylî, Abdullah b. Ebi’l-Cedâ‘i ve Abdullah b. Ebi’l-Hamsâi vardır. Kendisinden hadis alan zevât ise Eyyûb es-Sahtiyânî, Zübeyir b. el-Harîf ve Berâ b. Abdillâh el-Ğanevî vardır.²¹³ Buhârî, Müslim, Tirmizî, Nesâi, Ebû Dâvud, İbn Mâce, Ebû Dâvud et-Tayâlisî’de rivâyetleri mevcuttur.²¹⁴

²⁰⁵ İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 12, 35-36; Zehebî, *Kâşif*, c. 2, 413.

²⁰⁶ Mizzî, *Tehzîb*, c. 33, 66.

²⁰⁷ İbn Hibbân, *Meşâhîru ulemâi’l-emsâr*, 152.

²⁰⁸ Ebû Hâtim, *Cerh ve’t-ta’dîl*, c. 5, 81.

²⁰⁹ Ebû Hâtim, *Cerh ve’t-ta’dîl*, c. 5, 376.

²¹⁰ Zehebî, *Mizân*, c. 2, 439-440.

²¹¹ İclî, *Ma’rife* c. 2, 37; Zehebî, *Kâşif*, c. 1, 561.

²¹² İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, c. 1, 80-81.

²¹³ Mizzî, *Tehzîb*, c. 15, 90-91.

²¹⁴ Mizzî, *Tehzîb*, c. 15, 90.

3.2.4. Nu'man/Nu'aym b. Üşeym b. Ebî Hind el-Eşcaî (ö. 110/728)

İsmi Nu'man ve Nu'aym olarak kaynaklarda zikredilen bu ravi hakkında “Sadûk” ve “Sika” değerlendirilmesi yapılmıştır. Ayrıca Zehebî onu “Nu'aym farklı bir renktir, Kûfî ve Nâsibîdir.” diye tanıtır. Yine İbn Hacer de onun Nâsibîlikle itham edildiği bilgisine yer verir. Ehl-i bid'at'ten rivayet almama hususunda hassasiyetiyle bilinen Süfyân es-Sevrî, Nuaym b. Ebî Hind'den Hz. Ali'yi çekiştirdiği gerekçesiyle hadîs almadığını zikretmektedir.²¹⁵

Hocaları arasında İbn Semüre b. Cündüb, İbrahim en-Nehaî, Rübî b. Hirâş, Selmân b. Ebî Hâzim el-Eşcaî, Süveyd b. Gafle ve Nübeyyit b. Şerîf el-Eşcaî yer almaktadır. Ebân b. Abdillâh b. Becelî, Ehlâh b. Abdillâh el-Kindî, Zübeyr b. el-Harîf, Süleyman et-Teymî Ziyâd b. Hayseme, Şu'be b. el-Haccâc, Muhammed b. Cehâde ve Hasan b. Sâlim b. Ebî'l-Ca'd ise kendisinden hadis almıştır.²¹⁶ Müslim, Tirmizî, İbn Mâce ve Nesâî'de rivâyetleri mevcuttur.²¹⁷

3.2.5. Ebû Abdullâh Talha b. Musarrif b. Amr el-Yâmî (ö. 112/730)

“Kûfelilerin âbidlerindendi”²¹⁸ ve “Kurrâların başıydı”²¹⁹ gibi ifadelerle tanıtılan Talha b. Musarrif için İbn Maîn “Sika” lafzını kullanmıştır.²²⁰ Zehebî onun Hz. Osman'a olan özel tavrını yansıtan “Allahım ben Ebû Bekir ve Osman'ı seviyorum, eğer kalbimde bundan başkası varsa, kıyâmet günü Hz. Muhammed'in (s.a.) şefâatini bana nasip etme.”²²¹ ifadesini kaydetmektedir. Ayrıca Talha'nın babası Musarrif'ten aktarmış olduğu şu söz onun ve babasının Hz. Ali ve etrafındakilere bakışını yansıtmaya bakımından bir fikir verebilir. “Bizler Deccal'in tâbiîlerinin çoğunun, daha ziyade Hz. Alî sevgisinde sahtekarlık yapanlardan oluştuğunu görüyoruz.”²²² Yine bazı kaynaklarda Talha b. Musarrif'in Nâsibîliğini ifade

²¹⁵ İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 10, 417-468; *Takrîb*, c. 22, 251; Zehebî, *Mizân*, c. 4, 271.

²¹⁶ Mizzî, *Tehzîb*, c. 29, 29.

²¹⁷ İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 10, 468.

²¹⁸ İbn Hibbân, *Meşâhîru ulemâi'l-emsâr*, 177.

²¹⁹ Zehebî, *Kâşif*, c. 1, 514.

²²⁰ Ebû Hâtim, *Cerh ve Ta'dîl*, c. 4, 474.

²²¹ Zehebî, *Siyer*, c. 4, 406.

²²² Buhârî, *Târîhü'l-kebîr*, c. 4, 346.

etmek üzere onun “Osmânî” olduğu, Hz. Osman’ı Hz. Ali’den üstün gördüğü belirtilmektedir.²²³

Hadis aldığı hocaları arasında Eġâr b. Ebî Müslim, Enes b. Mâlik, Hayseme b. Abdirrahman, Zirr b. Abdillâh el-Hemdânî, Zekvân Ebî Sâlih es-Semân, Zeyd b. Vehb, Saîd b. Cübeyr, Seîd b. Abdirrahman, Abdullâh b. Ebî Evfâ, Musab b. Sa’d b. Ebî Vakkas, Mücâhid b. Cebr, Yahya b. Saîd, Ebû bürde b. Ebî Mûsa el-Eşa’rî bulunmaktadır. Hureys b. Selîm, Hasan b. Ubeydillâh en-Nehâî, Ebân b. Taġleb, İdrîs b. Yezîd el-Evdî, İsmail b. Ebî Hâlid de kendisinden hadis rivayet etmiştir.²²⁴ Kütüb-i sitte müelliflerinin hepsinde rivâyetleri vardır.²²⁵

3.2.6. Şeybân b. Mahrem/Mahzem (ö. 116/734)

Şeybân b. Mahrem’i İbn Hibbân “*es-Sikât*”da zikretmiş²²⁶ İbn Hacer “Makbûl” lafzıyla değerlendirmiştir.²²⁷ Hadis rivayetinde kayda değer bir etkinliğinin olmadığı anlaşılan ve Hz. Ali’ye açıkça hakaret ettiği görülen Şeybân, Taberânî’nin naklettiğine göre günlerden bir gün Kerbelâ’ya uğramış ve Hz. Alî’nin “Burada ancak Bedir şehitlerinin kendilerine ulaşabileceği şehitler olacaktır.” sözü üzerine Şeybân “Her zamanki yalanlarındandır” diye karşılık vererek Hz. Ali’ye karşı buğzunu ortaya koymuştur.²²⁸ Ayrıca İbn Asakîr de onun Kerbelâ’da takınmış olduğu tavırdan bahsederken “Hz. Ali’ye buğz eden bir Osmânî” olduğunu kaydeder.²²⁹

Kendisinden sadece Meymûn b. Mihrân rivâyette bulunmuştur. Rivayetleri Kütüb-i sitte ve diğer bazı hadis kaynaklarında bulunmamaktadır. Sadece Nesâî, *Müsned-i Alî* kitabından bu ravinin bir rivâyetine yer vermiştir.²³⁰

²²³ Ahmed b. Hanbel, *İ’lel*, c. 2, 535; İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 3, 311.

²²⁴ Mizzî, *Tehzîb*, c. 13, 435.

²²⁵ Mizzî, *Tehzîb*, c. 13, 433.

²²⁶ İbn Hibbân, *Sikât*, c. 1, 191

²²⁷ İbn Hacer, *Takrîb*, c. 1, 356.

²²⁸ Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebîr*, thk. Hamdî b. Abdilmecîd es-Selefî, 2 bs. C. 3 (Mektebetü İbni Teymiyye: Kâhire), 111.

²²⁹ İbn Asakir, *Târihu Dımaşk*, c. 14, 221-222.

²³⁰ Mizzî, *Tehzîb*, c. 12, 601-602.

3.2.7. Ebû Husayn Osman b. Âsım el- Esedî (ö. 109-128/727-745)

Osman b. Âsım'ın "Elli yıl boyunca Kûfe mescidinde Kûfe ehlinin kurrâlığını yaptığı"²³¹, "Hadis hafızı ve hadisinde ihtilaf edilmeyen dört kişiden biri olduğu"²³² söylenir. Üstelik o, "Sika" ve "Me'mûn"²³³ diye değerlendirilmiştir. İclî de bu râviye "sika" demekle berâber onun "Osmânî" olduğunu belirtmektedir.²³⁴ İbn Sa'd ise "Nasb" tutumu sebebiyle "Emevî'ler bünyesinde görev aldığını" ifade eder.²³⁵

Hadis aldığı hocaları arasında İbn Zübeyr, İbn Abbâs, Enes, Zeyd b. Erkam, Ebû Saîd el-Hudrî, Esved b. Hilâl, Ebû Abdurrahman es-Sülemî, Sa'd b. Ubeyde, Saîd b. Cübeyr, Âmir eş-Şa'bî, Mücâhid bulunmaktadır. Şu'be, Sevrî, Zâide, İsrâil, Kays b. Rebî, Mâlik b. Mağûl, Müsî'r, Şerîk, Ebû Bekir b. İyâş, Ebû Avâne ve İbn Uyeyne kendisinden hadis almıştır.²³⁶ Buhâri, Müslim, Nesâi, Tirmizî, Ebû Dâvud, İbn Mâce'de rivâyetleri vardır.²³⁷

3.2.8. Ebû Eyyüp Meymûn b. Mihrân, er-Rakkî (ö. 117/735)

Kaynaklarda "İmam"²³⁸, şeklinde anılan Meymûn b. Mihrân aynı zamanda "Fakih", "Kudve" ve "Kesîru'l-hadîs" vasıflarıyla öne çıkmaktadır. Cezîre bölgesinde bir müddet müftülük görevinde bulunduğu da anlaşılan bu râvi²³⁹, Cerh ve ta'dîl otoriteleri tarafından "Sika" olarak ta'dîl edilmiştir.²⁴⁰ Bununla birlikte onun Hz. Ali'ye karşı eleştirel ve saldırgan bir tavır takındığını ifade edenler olmuştur.²⁴¹ Ancak Zehebî Meymûn'un Hz. Ali'ye karşı saldırgan tavırlarının olduğuna dair bilgileri kabul etmemekte, bu durumun ondan sabit olmadığını dile

²³¹ Hasan b. Abdullah el-Askerî, *Tashîfâtü'l-muhaddisîn*, thk. Mahmud Ahmed Mîre, C. 2 (Matbûatü'l-Arebiyyeti'l-Hadîsiyye: Kahire, 1402), 617.

²³² Zehebî, *Siyer*, c. 5, 412-417.

²³³ İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 6, 116-117.

²³⁴ Zehebî, *Siyer*, c. 5, 414.

²³⁵ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübra*, c. 6, 317.

²³⁶ Mizzî, *Tehzîb*, c. 19, 402.

²³⁷ İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 7, 126.

²³⁸ Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, C. 1 (Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî: Beyrut), 98-99.

²³⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 7, 477-478; İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 5, 592.

²⁴⁰ İclî, *Ma'rife*, c. 2, 307; İbn Ebî Hâtim, *Cerh ve't-ta'dîl*, c. 7, 233-234; İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 5, 593.

²⁴¹ İclî, *Ma'rife*, c. 2, 214-215.

getirmektedir.²⁴² Yine Zehebî Meymûn'un, fazilet bakımından Hz. Osman'ı Hz. Ali'den üstün gördüğünü ve hak olanın da bu olduğunu söylemektedir.²⁴³

Meymûn b. Mihrân Hz. Aişe, İbn Ömer, İbn Abbas ve Ebû Hureyre'den rivâyette bulunmuş, kendisinden de Ebû Bişr, Cafer b. Burkân, Haccâc b. Artâ, Sâlim b. Ebî Muhâcir, Evzâî, M'ukil b. Ubeydullah hadis almıştır.²⁴⁴ Müslim, İbn Mâce, Nesâî, Ebû Dâvud ve Tirmizî'de rivayetleri mevcuttur.²⁴⁵

3.2.9. Şimr b. Atiyye el-Esedî, el-Kâhilî, el-Kûfî (ö. 119-120/737-738)

İbn Hibbân onu "*es-Sikât*"ta zikretmiştir.²⁴⁶ Zehebî Şimr için "Sika" lafzını kullanırken aynı zamanda "Osmânî-Ğâli/Aşırı-Osman taraftarı" olarak nitelemektedir.²⁴⁷ Burada Zehebî'nin aşırı Osmancı'ydı tâbirini kullanması salt "Osmânî" nitelemesinin yanlış kullanıldığına işaret edebileceği bakımından önemlidir. Yine Âcurrî de Ebû Dâvud'a: "Şimr b. Atiyye Osmânî mi?" diye sormuş ve "Evet" cevabını almıştır.²⁴⁸ İbn Sa'd ise "Sâlih hadisleri vardır." açıklamasında bulunmuştur.²⁴⁹

Rivâyetleri arasında Nâsibî olduğunun açık göstergesine örnek olarak zikredilen Nuaym b. Hammâd'ın Ebû Muâviye'den onunda A'meş>Şimr b. Atiyye>Hilal b. Yesâf kanalıyla aktardığı şu bilgi gösterilebilir: "Hz. Muâviye'nin Rum hükümdarına gönderdiği Berîd'in bize bahsettiğine göre Berîd, Rum Hükümdarına hitâben 'Osman'dan sonra halife kim olacak?' diye sorunca, hükümdar bunun üzerine bir kağıt istemiş ve bu kağıda bakarken şöyle dediği kaydedilmiş: 'Seni bize göndermiş olan Muâviye'dir'.²⁵⁰

²⁴² Zehebî, *Siyer*, c. 5, 76-77.

²⁴³ Zehebî, *Siyer*, c. 5, 76-77.

²⁴⁴ Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, c. 1, 98-99.

²⁴⁵ Mizzî, *Tehzîb*, c. 29, 210.

²⁴⁶ İbn Hibban, *Sikât*, 191.

²⁴⁷ Zehebî, *Mîzan*, c. 2, 280.

²⁴⁸ Mizzî, *Tehzîb*, c. 12, 560-561.

²⁴⁹ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, c. 6, 310.

²⁵⁰ Nuaym b. Hammâd el-Mervezî, *Kitâbü'l-fiten*, thk. Semîr Emîn ez-Züheyri, C. 1 (Mektebetü't-Tevhîd: Kâhire, 1412), 116.

Şimr b. Atiyye'nin hadis aldığı hocaları arasında Zirr b. Hubeyş el-Esedî, Şakîk b. Seleme el-Esedî, Mısdâ' b. Yahya el-Mu'arkab, Muğire b. Sa'd b. el-Ahrem, Hilâl b. Yesâf, Saîd b. Cübeyr, Yahyâ b. Vesâb, Ebu'l Ahves el-Cüşemî, Ebû Abdullah el-Cedelî vardır. Kendisinden de Eşa's b. İshâk el-Kummî, Bedir b. Halîl el-Esedî, Ebû Ubeyd Hafs b. Hamîd el-Kummî, Süleyman el-A'meş, Âsım b. Behd, Ebû İshak Amr b. Abdillâh es-Sebü, Amr b. Mürre, Fıtr b. Halîfe, Kays b. er-Rebî' el-Esedî rivayette bulunmuştur.²⁵¹ Kütüb-i sitte'den Tirmizî'de hadisleri mevcuttur.²⁵²

3.2.10. Hâlid b. Abdillâh b. Yezîd b. Esed el-Kasrî (ö. 120/737)

Bazı kimseler Hâlid el-Kasrî'nin sahâbe torunu olduğunu söylemişlerse de dedesinin sahâbe olup olmadığı konusu ihtilâflıdır.²⁵³ Emevî idâresinde vâililik yaptığı daha sonra Haccâc'ın tutumlarından rahatsızlık duyup ona karşı isyan ettiği belirtilmektedir.²⁵⁴ Cerh ve ta'dîl otoriteleri Hâlid el-Kasrî'yi genel olarak "Sadûk" lafzıyla değerlendirmiştir.²⁵⁵ Diğer yandan Hâlid el-Kasrî ve Ailesinin Hz. Ali'ye karşı kötü tavır takımları ve kötü sözler sarfetmeleri onun ve yakınlarının Nâsibîlikle itham edilmesine sebep olmuştur.²⁵⁶ Ayrıca dönemindeki tarih yazıcılarına bir taraftan siyer kitabı yazmalarını emrederken bir taraftan da Hz. Ali'ye söz konusu kitapta kasıtlı olarak yer verilmemesi onun Nâsibî oluşunun tezahürlerindedir.²⁵⁷ Yine Hâlid el-Kasrî'nin kendi kavmine yaklaşmak ve töhmet altında kalmamak adına Hz. Ali'ye karşı düşmanlık beslediği kayıtlar arasındadır.²⁵⁸ Öte yandan onun, Râfizî ve yalancı peygamber olduğunu iddia eden sapkın Muğire b. Saîd'in boynunu vurdurması, yapmış olduğu iyi işler arasında belirtilir.²⁵⁹

²⁵¹ Mizzî, *Tehzîb*, c. 12, 560-561.

²⁵² Mizzî, *Tehzîb*, c. 12, 560.

²⁵³ İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, c. 4, 1570.

²⁵⁴ Zehebî *Siyer*, c. 4, 336-337; Mehmet Efendioğlu, "Saîd b. Cübeyr", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/552-554.

²⁵⁵ Zehebî, *Mîzan*, c. 1, 633; İbn Hibbân, *Sikât*, 110.

²⁵⁶ İbn Hacer, *İsâbe*, c. 2, 398; Mizzî, *Tehzîb*, c. 8, 116-117; Zehebî, *Kâşif*, c. 1, 366.

²⁵⁷ Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, C. 22 (Dârü Mektebetü'l-Hilâl, 2000), 281.

²⁵⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 5, 224.

²⁵⁹ Zehebî, *Mîzan*, c. 4, 160-162.

Halid el-Kasrî, Babası Abdullah el-Kasrî'den ve dedesi Yezîd b. Esed el-Kasrî'den rivâyette bulunmuştur. Kendisinden İsmail b. Evsat b. İsmail el-Becelî, İsmail b. Ebî Hâlid, İsmail b. Abdillâh el-Kasrî, Habîb b. Ebî Habîb el-Cermî, Humejd et-Tavîl, Seyâr b. Ebî'l-Hakem ve Abdillâh b. Nûh vardır.²⁶⁰ Rivayetleri Buhârî'nin *Halku Efâli'l-İbâd* eserinde mevcuttur.²⁶¹

3.2.11. Ebû Bekir Âsım b. Behdele el-Kûfî (ö. 128/745)

Hadis rivayeti esnasında çokça hata yaptığı ve hafızasında bir kusurun bulunduğu ifade edilen Âsım b. Behdele, meşhur yedi kırâat imamından biridir.²⁶² Ahmed, Ya'kub b. Süfyan ve Ebû Zür'a bu raviyi "sika" lafzıyla değerlendirmişlerdir.²⁶³ Diğer yandan İclî, Âsım b. Behdele için Hz. Osman taraftarı olduğunu belirten "Osmânî" ifadesini kullanmaktadır.²⁶⁴ Dolayısıyla onun nâsibî olması muhtemeldir. Ancak Asım b. Behdele'nin açıkça nâsibi olduğunu ifade eden bir kayıt da bulunmuş değildir.

Hadis aldığı kişiler arasında Esved b. Hilâl, Hâris b. Hasan el-Bekrî, Humejd et-Tavîl, Hayseme b. Abdirrahman ve Zirr b. Hubeys el-Esedî vardır. Ebân b. Yezîd el-Attâr, İbrahim b. Tahman, İsrâil b. Yûnus, Hâris el-Nebhân, Hasan b. Sâlih b. Hayy ve Ebû Hayseme Züheyr b. Muâviye de kendisinden hadis aktaran kişilerdir.²⁶⁵ Hadisleri Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde mevcuttur.²⁶⁶

²⁶⁰ Mizzî, *Tehzîb*, c. 8, 108.

²⁶¹ Mizzî, *Tehzîb*, c. 8, 107.

²⁶² İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 6, 320-321.

²⁶³ Zehebî, *Kâşif*, I, 518; Ahmed el-Hazrecî, Ahmed b. Abdillâh b. Ebî'l-Hayr b. Abdilâlîm el-Ensârî, *Hulâsatü Tezhîb-u Tehzîbi'l-Kemâl*, thk. Abdülfettah Ebû Ğudde, (Beyrut: Mektebetü'l-Matbûati'l-İslâmiyye, 1416/1995), 182.

²⁶⁴ Ahmed b. Abdillâh b. Ebî'l-Hayr b. Abdilâlîm el-Hazrecî el-Ensârî es-Sâidî el-Yemenî, Safiyyüddîn (ö. 923/1517), *Hulâsatü Tehzîb-i tehzîbi'l-Kemâl*, thk. Abdülfettah Ebû Ğudde, (Beyrut: Mektebetü'l-Matbûati'l-İslâmiyye, 1416), 182.

²⁶⁵ Mizzî, *Tehzîb*, c. 13, 475.

²⁶⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 2, 181.

3.2.12. Ezher b. Abdillâh b. Cemî' el-Harâzî (ö. 129/746)

“Hasenü'l-hadis” vasfının²⁶⁷ yanında “Sika” ve “Sadûk” lafızlarıyla değerlendirilen²⁶⁸ Ezher b. Abdillâh için Ebû Dâvud “Ezher’e buğz ediyorum, o Hz. Ali’ye sövüyordu”²⁶⁹ demektedir. Zehebî ise “Nâsibî” olarak belirlemiş olduğu grup içerisinde Ezher b. Abdillâh’ı da katmaktadır.²⁷⁰ Yine bu ravinin salt “Nâsibî” olmasının yanında söylem ve tutumları sebebiyle Nâsibîlerin aşırılarından olduğu ifade edilmiştir.²⁷¹ İbn Maîn de Ezher b. Abdillâh’ın Nâsibî tavrını ortaya koyan şu olayı aktarmaktadır: “Ezher el-Harâzî, Esed b. Vedâa ve bir grup oturup Hz. Ali’ye kötü sözler söylüyordu. Mescidin bir köşesinde oturan Sevr b. Yezîd onlara katılmayıp sessiz kaldı. Bu durumu fark eden Ezher ona sataşmaya başladı”.²⁷²

Hadis aldığı kişiler arasında Temîm ed-Dâri, Abdillâh el-Mâzinî, Ebû Âmir Abdillâh b. el-Hûzenî ve Nu‘man b. Beşir vardır. Kendisinden de Halîl b. Mürre, Safvân b. Amr, Ömer b. Ca‘sem ve Ferec b. Fedâle hadis rivâyet etmiştir.²⁷³ Rivâyetleri Müslim, Tirmizî ve Ebû Dâvud’ta mevcuttur.²⁷⁴

²⁶⁷ Zehebî, *Mîzan*, c. 1, 173; İclî, *Sikât*, c. 1, 215.

²⁶⁸ İclî, *Sikât*, c. 1, 215; Ebû Abdillâh Alâüddin, Moğultay b. Kılıç b. Abdillâh el-Bekcerî el-Mısrî el-Hanefî (ö.762/1361), *İkmâlu Tehzîb-i Kemâl fî esmâ’i’r-ricâl*, thk. Ebû Abdurrahman Âdil b. Muhammed, (el-Fârûku’l-Hadîsiyye, 2001), c. 2, 47.

²⁶⁹ Moğultay b. Kılıç, *İkmâlu tehzîb*, c. 2, 47-48.

²⁷⁰ Zehebî, *Kâşif*, c 1, 231.

²⁷¹ Zehebî, *Mîzan*, c. 1, 173; Ebü’t-Tayyip Muhammed Şemsü’l-Hak b. Emîr Alî ed-Diyânüvî el-Azîmâbâdî, *A’vnu’l-Ma’bûd Şerhü Süneni Ebî Dâvûd*, C. 13 (Dârü’l-Kütüb’i’l-İlmiyye Beyrut, 1415), 291.

²⁷² İbn Maîn, *Târîhu İbn Maîn* (ed-Devrî rivâyeti), thk. Ahmed Muhammed Nur Seyf, C. 2 (Merkez’ü’l-Bahs’i’l-İlmî ve İhyâ’ü’t-Türâsi’l-İlmî: Mekke, 1399/1979), 326.

²⁷³ Mizzî, *Tehzîb*, c. 2, 328.

²⁷⁴ İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 1, 204.

3.2.13. İshak b. Süveyd b. Hebîre el-Adevî, et-Temîmî, el-Basrî (ö. 131/748)

Abbâsî halifeliğinin ilk senesinde Tâundan vefât ettiği anlaşılan²⁷⁵ İshak b. Süveyd “Sâlihü’l-hadîs”²⁷⁶ ve “Mutmîn-âlim”²⁷⁷ vasıflarıyla anılmıştır. İbn Hacer onu “Sika” olarak değerlendirilmiştir.²⁷⁸ Diğer yandan Hz. Ali ve ehli beytine karşı saldırgan tavırları nedeniyle “Nâsîbîlikle itham edilmiştir.”²⁷⁹ Yine bu minvalde görüş beyan eden münekkitlelerden Ebû’l-Arab, İshak b. Süveyd’i “*ed-Duafâ*”sında zikrettikten sonra “Hz. Ali’yi çekiştirdiğini ve Hz. Ali’yi sevmediğini” belirtmektedir.²⁸⁰

Hadis aldığı kişiler arasında Abdullah b. Zübeyr, Abdullah b. Ömer b. Hattab, Ebû Katâde b. Nezîr, Ebû Fâhite Saîd b. Alâke, Abdurrahman b. Ebî Bekre, Alâ b. Ziyad el-Adevî, Mutarrif, Nâfî‘, Yahya b. Ömer, İbn Huceyr el-Adevî ve Muâze el-Adeviyye vardır. Kendisinden de İbrahim b. Yezîd el-Adevî, İsmail b. Uleyye, Ebû Şeyh Cârîye b. Hereme el-Fekîmî, Cerîr b. Hâzım, Hasen b. Dinar, Hammad b. Zeyd, Hammad b. Seleme, Sehl b. Eslem el-Adevî, Şu‘be b. el-Haccâc, A‘lâ b. Âsım el-Vâsîtî, Amr b. Himrân el-Basrî, Avf el-A‘râbî, Mu‘temir b. Süleyman ve Yemân b. Muğîre rivayette bulunmuştur.²⁸¹ Buhâri, Müslim ve Ebû Dâvud’ta hadisleri mevcuttur.²⁸²

3.2.14. Ebû Hişâm Muğîre b. Miksem ed-Darîr, ed-Dabbî, el-Kûfî (ö. 136/753)

Doğuştan gözlerinin görmediği bildirilen Muğîre b. Miksem²⁸³ “Sâhibü’s-Sünne”, “Zekiyyen” ve “Mevâlî’nin seçkin imamlarından”²⁸⁴ şeklindeki sıfatlarla nitelenmiştir. Cerh ve ta’dîl

²⁷⁵ İbn Sa‘d, *Tabakâtü’l-kübrâ*, c. 7, 180.

²⁷⁶ Ebû Hâtim, *Cerh ve ta’dîl*, c. 2, 222.

²⁷⁷ İbn Hibbân, *Meşâhîr-i ‘ulemâi’l-emsâr*, 240.

²⁷⁸ İbn Hacer, *Hedyu’s-sâri*, 389.

²⁷⁹ İbn Hacer, *Hedyu’s-sâri*, 460.

²⁸⁰ Moğultay b. Kılıç, *İkmâli tehzîb*, c. 2, 93.

²⁸¹ Mizzî, *Tehzîb*, c. 2, 432-431.

²⁸² Moğultay b. Kılıç, *İkmâlu tehzîb*, c. 2, 93; Mizzî, *Tehzîb*, c. 2, 434.

²⁸³ Ebû Hâtim, *Cerh ve ta’dîl*, c. 8, 228-229.

²⁸⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-‘İlel*, c. 1, 207-208; Zehebî, *Târîh*, c. 8, 541-543.

otoriteleri bu raviyi “Sika”²⁸⁵ lafzıyla değerlendirmiştir. Diğer yandan İclî, Muğîre b. Miksem’i Hz. Ali’yi bazı yönlerden çekiştirdiği gerekçesiyle “Osmânî” olarak zikreder.²⁸⁶ Zehebî ise onun Hz. Ali’ye karşı saldırgan tavırlarının olduğunu söyleyip “Nasb” tutumuna işaret etmeye çalışmıştır.²⁸⁷

Hadis aldığı kişiler arasında Ebû Vâil eş-Şâ‘bî, Kudâme b. İtâb, İbrahim en-Nehâî ve Heysen b. Bedr vardır. Kendisinden rivâyette bulunanlar ise Sevrî, Şu‘be, Hasan b. Sâlih, İsrâil, Şüreyk, Ebû Avâne, Kays, Ca‘fer el-Ahmar, Cerîr b. Abdilhamîd, Ömer b. Ubeyd ve İbn Fadîl’dır.²⁸⁸ Kütüb-i sitte’nin tümünde rivâyetleri mevcuttur.²⁸⁹

3.2.15. Kays b. Vehb el-Hemdânî, el-Kûfî (ö. 150?/767?)

Kays b. Vehb’in vefat tarîhi kaynaklarda net olarak bildirilmemekle beraber rivâyette bulunduğu hocalarına nispetle tahmîni olarak hicrî ikinci asrın yarılarna doğru vefat ettiği anlaşılır. Genel bir değerlendirmeye bu ravi “Sika” olarak kabul edilmiş ve İbn Hibbân da onu “*es-Sikât*”ta zikretmiştir.²⁹⁰ Ulaşabildiğimiz kadarıyla Kays b. Vehb’in Nâsıbî olabileceğini gösteren bilgileri sadece İclî paylaşmaktadır. İclî söz konusu bilgilere ışık turatarak onun Hz. Ali’yi çekiştirdiğini ifade etmektedir.²⁹¹

Hadis aldığı hocaları arasında Enes b. Mâlik, Ebû Abdîrrahman es-Sülemî, Ebû’l Künûd el-Ezdî vardır. Kendisinden hadis alan kişiler arasında da Sevrî, İsrâil, Ebû Hamza es-Sükrî, Cerrah b. Melîh, Hüseyin b. Vâkıd ve Ğaylân b. Câmi vardır.²⁹² Rivâyetleri Müslim, Ebû Dâvud ve İbn Mâce’de mevcuttur.²⁹³

²⁸⁵ İclî, *Sikât*, c. 2, 293-294.

²⁸⁶ İclî, *Sikât*, c. 2, 293-294.

²⁸⁷ Zehebî, *Târîh*, c. 8, 541-543.

²⁸⁸ İclî, *Sikât*, c. 2, 293-294.

²⁸⁹ Zehebî, *Kâşif*, c. 2, 288.

²⁹⁰ Mizzî, *Tehzib*, c. 24, 87.

²⁹¹ İclî, *Sikât*, c. 2, 222-223.

²⁹² İbn Hacer, *Tehzib*, c. 8, 363.

²⁹³ Mizzî, *Tehzib*, c. 24, 87.

3.2.16. Sevr b. Yezid b. Hâlid el-Kilâî, el-Hımsî, eş-Şâmî (ö. 150/767)

“Hafız”, “fakih-muhaddis”, “humus âlimi” diye vasıflanan Sevr b. Yezid, “sika, sika-me'mûn” gibi lafızlarla değerlendirilmiştir.²⁹⁴ Cerh ve ta'dil âlimleri kaderi olduğunu belirtmişlerdir. Öyle ki “Kaderî” görüşleri sebebiyle evi yakılarak memleketi Humus'tan çıkartılmıştır. Ancak Zehebî onun muhtemelen Kaderî görüşlerinden vazgeçmiş olabileceğini aktarmıştır.²⁹⁵ Hadis rivâyetinde önemli yeri olan Sevr'den rivâyet hususunda “Ondan hadis alınız fakat iki boynuzundan sakınınız.”²⁹⁶ açıklamasında bulunulmuştur. Diğer yandan İbn Hacer ise kendisinden ‘Nâsibilikle itham edilmiş’ diye bahseder.²⁹⁷ Öte yandan Sevr'in dedesi Sıffin savaşında Hz. Ali'ye karşı savaşırken öldürülmüş ve bu durum sebebiyle kendisine Hz. Ali hatırlatıldığında ‘Dedemi öldüren adamı sevmiyorum’ diyerek karşılık verdiğini İbn Sa'd aktarmaktadır.²⁹⁸

Sevr b. Yezid'in hadis aldığı hocaları arasında Hâlit b. Ma'dan, Raşid b. Sa'd, Ata' b. Ebi Rebah, Habîb b. Ubeyd ve Amr b. Şuayb vardır. Kendisinden de Muâfâ b. İmrân, Süfyân es-Sevrî, İbnü'l Mübarek ve Yahyâ b. Saîd el-Kattân gibi şahsiyetler rivâyette bulunmuştur.²⁹⁹ Rivâyetleri Müslim hariç Kütüb-i sitte'ye dahil diğer eserlerde mevcuttur.³⁰⁰

3.2.17. Ebû Avn Abdullah b. Avn b. Ertebân, el-Müzenî, el-Basrî (ö. 151/768)

“İmâmün celîl” diye tanıtılan Abdullah b. Avn için “Ondan daha Âbid bir kimse görmedim.”,³⁰¹ “Irak'ta sünneti ondan daha iyi bilen bir kimse yoktu.” ve “Basra ehlinin gurur duyulan dört kişisinden biriydi.”³⁰² gibi övücü ifadeler kullanılmıştır. Diğer yandan hadis rivayetinde önemli etkinliğinin olduğu anlaşılan Abdullah b. Avn'ı İbn Hibbân “*es-Sikât*”ına

²⁹⁴ Zehebî, *Tezkire*, c. 1, 175; *Siyer*, c. 6, 344-346

²⁹⁵ Zehebî, *Kâşif*, c. 1, 285, ayrıca bkz. Mustafa Öztürk, “Kaderî Olmakla İtham Edilen Hadis Râvileri”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 12, S. 23 (2013): 95.

²⁹⁶ İbn Ebî Hâtim, *Cerh ve ta'dil*, c. 2, 468.

²⁹⁷ İbn Hacer, *Hedyu's-sâri*, 392.

²⁹⁸ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, c. 5, 467.

²⁹⁹ Zehebî, *Siyer*, c. 6, 344-346

³⁰⁰ Mizzî, *Tehzîb* c. 9, 302, Ayrıca bkz. Zehebî, *Kâşif*, c. 1, 285.

³⁰¹ Hazrecî, *Hülâsat-u Tezhîb*, 209.

³⁰² Mizzî, *Tehzîb*, c. 15, 398.

almıştır.³⁰³ Öte yandan İbn Sa'd, bida't ehline karşı çok şiddetli olduğu belirtilen bu raviyi "Osmânî" olmakla itham etmiştir.³⁰⁴ Ancak onun Hz. Ali'ye karşı açık bir olumsuz söz ve tutumunu tespit edebilmiş değiliz. Dolayısıyla ehl-i bidat'e karşı tavrı net olan Abdullah b. Avn'ın Nâsibî olup olmadığına ihtiyatla yaklaşılması gerekmektedir.

Hadis aldığı hocaları arasında Atâ, Mücahid, Sâlim, Hasen ve eş-Şa'bî vardır.³⁰⁵ Kendisinden de Süfyân es-Sevrî, Abdullah b. Mübârek, İbrahim b. Yezid el-Basrî, Ezher b. Sa'd, İshak b. Yusuf, İsmail b. İbrahim, Hammad b. Zeyd ve Hâlid b. el-Hâris hadis rivayet etmiştir.³⁰⁶ Kütüb-i sitte'nin tümünde rivâyetleri mevcuttur.³⁰⁷

3.2.18. Ebû Şuayb Salt b. Dînar el-Mecnûn, el-Ezdî, el-Basrî (ö. 160?/776?)

Mürciî olduğu söylenen Salt b. Dînar'ı³⁰⁸ cerh ve ta'dil otoriteleri "Metrûk", "Leyse bi şey", "La yüktebü hadîsehü", "Leyyin", "Zayîf" ve "Leyse bi Kavî" lafızlarıyla cerh etmişlerdir.³⁰⁹ Salt b. Dînar hakkında mürciî olmasının yanında Nâsb iddiaları söz konusudur.³¹⁰ Bu bağlamda görüş beyan eden Mübârekfûri, onun yalancılıkla itham edildiğini ve Nâsibî olduğunu ifade etmektedir.³¹¹ Yine kaynaklarda söz konusu ravinin kendi döneminde ortaya çıkmış olan siyasi tartışmalarda tarafsız kalmadığı ve Şîi olan Avf ile arasında geçen olayda, Salt'ın Hz. Ali'yi andıktan sonra şerrinden sakınması Avf'ın kızmasına ve ona beddua etmesine neden olmuştur.³¹²

³⁰³ İbn Hibbân, *Sikât*, c. 7, 3.

³⁰⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 7, 193.

³⁰⁵ Hazrecî, *Hülâsat-u Tezhîb*, 209

³⁰⁶ Mizzi, *Tehzîb*, c. 15, 396.

³⁰⁷ Mizzi, *Tehzîb*, c. 15, 402.

³⁰⁸ Ebû Yusuf, Yakub b. Süfyan b. Cevân el-Fârisî el-Fesevî, *el-Ma'rifetü ve't-târîh*, thk. Ekrem Dıyâ el-Ömeri, C. 3 (Müessesetü'r-Risâle: Beyrut, 1981), 63.

³⁰⁹ Ebû Dâvud *Süûlat*, thk. Muhammed Ali Kâsım el-Amrî, C. 3 (İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî: Medîne, 1403/1983), 249-327; Mizzî, *Tehzîb*, c. 13, 223.

³¹⁰ 'Ukaylî, Muhammed b. Amr b. Mûsa b. Hammâd el-Mekkî, *ed-Dua'fâü'l-kebîr*, thk. Abdulmutî Emîn Kal'acî, C. 2 (Mektebetü'l-İlmiyye: Beyrût, 1404/1984), 209.

³¹¹ Mübârekfûri, *Tuhfetü'l-Ahvezî*, c. 10, 166.

³¹² İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, c. 24, 198-199.

Hadis aldığı kişiler arasında Enes b. Sîrin, Şehr b. Havşeb, Abdullah b. Şakîk el-Ukaylî, Atâ b. Ebî Rebah, Ukbe b. Sahbân, İkrime, Alkâme b. Kays en-Nehâî, Ömer b. Abdilaziz, Muhammed b. Sîrin, Nafi‘, Ebû Osmân en-Nehdî ve Ebû Yezîd el-Medenî vardır.³¹³ Kendisinden ise Süfyan es-Sevrî, Ca‘fer b. Süleyman, Mu‘temir b. Süleyman b. Tarhân b. et-Teymî, Vekî‘ b. el-Cerrah er-Ravâsî, Mekkî b. İbrâhim, Müslim b. İbrahim ve Ebû Dâvûd et-Tayâlîsi hadis almıştır.³¹⁴ Kütüb-i sittede sadece Tirmizî ve İbn Mâce’de rivâyetleri mevcuttur. Bu rivâyetlerin geneli de zayıftır.³¹⁵

3.2.19. Ebû Osman Hureyz b. Osman er-Rahbî, el-Hımsî (ö. 163/779)

Humus muhaddislerinden olan Hureyz b. Osman, “Tabîfnin küçüklerinden mutkîn bir zât” ve “Şamlıların en efdali” gibi övücü ifadelerle nitelenmektedir.³¹⁶ Ahmed b. Hanbel, Hureyz b. Osman’ı “Sika” lafzıyla değerlendirmiştir.³¹⁷ Muasır âlimlerden Elbânî’de “Hureyz’in hocalarının tümü ‘Sika’dır.” demektedir.³¹⁸ Ancak Hureyz hakkında görüş bildirmemiştir. Alî b. el-Medîni ise söz konusu ravi için güvenilir olmadığını belirten “zamanımızda Hureyz’i tevsîk eden kimse bilinmiyordu.” ifadesini kullanmaktadır.³¹⁹ Zehebî’nin “Nâsibî” olduğunu söylediği³²⁰ Hureyz b. Osman’ın biyografisi tetkik edildiğinde salt “Nâsibîlik” anlayışının yanında mezhebinin propagandacısı olduğu gözükmekte ve rivayet etmiş olduğu bazı sözlerde açıkça Hz. Ali’yi töhmet altında bırakmaya çalıştığı anlaşılmaktadır.³²¹ Bu bağlamda İbn Hacer, Hureyz’in “Hz. Ali Peygamber (s.a) yere düşün diye devenin yularını kesti.” sözünü

³¹³ Mizzi, *Tehzîb*, c. 13, 222.

³¹⁴ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, c. 24, 195.

³¹⁵ İbn Adî, Ebû Ahmed b. Adî el-Cürcânî, *el-Kâmil fî du‘afai’r-ricâl*, thk. Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavvız, C. 2 (el-Kütübü’l-İlmiyye Beyrût, 1418/1997), 99; Mizzi, *Tehzîb*, c. 13, 221.

³¹⁶ Zehebî, *Tezkire*, c. 1, 176-177; *Târîh*, c. 10, 122.

³¹⁷ Zehebî, *Siyer*, c. 7, 80.

³¹⁸ Muhammed Nâsuriddîn el-Elbânî, *İrvâü’l-ğalîl fî tahrîci ehâdis-i menâr-i’s-sebîl*, C. 2 (Mektebetü’l-İslâmî: Beyrut, 1982), 137.

³¹⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîh*, c. 8, 266.

³²⁰ Zehebî, *Siyer*, c. 7, 80.

³²¹ İbn Hibbân, *Mecrûhîn*, c. 1, 268-269.

naklederek bu sözün münker olduğunu ifade eder.³²² Yine Hureyz'in "Bizim İmamımız bize sizin İmamınız size" diyerek Şam ve Kûfe arasındaki fitneyi körüklemesi, dedelerinin Sıffîn'de öldürülmesi üzerine sabah akşam yetmiş kere Hz. Ali'yi lanetlemesi ve "Ceddimi öldüren kişiyi sevmiyorum." şeklindeki itirafları onun Nâsibîliğinin "Hurezziyyü'l-mezhep" denilecek kadar bilinir hâle gelmesini sağlamıştır.³²³ Diğer yandan bid'at sahibi kişiden rivâyette bulunma hususunda sakındırma yapan İbn Ebi'd-Dünyâ da Yezîd b. Hârun'un, Hureyz'den rivâyette bulunması sebebiyle öldükten sonra cezaya çarptırıldığını söylemektedir.³²⁴ Öte yandan 'Ukaylî ise Hureyz'in önceden Hz. Ali'yi çekiştirdiğini sonradan ise bu tutumundan vazgeçtiğini kaydeder.³²⁵ Yine İbn Hacer Hureyz'in Nâsibî olduğu yönündeki söylemlere katılmamaktadır.³²⁶ Ancak İbn Hibbân, Hureyz'in Nasb tutumundan vazgeçmiş olabileceğine dair görüşleri kabul etmemektedir. Zira ona göre Hureyz'in bizzat kendisinden böyle bir rücu sadır olmamıştır.³²⁷

Hureyz'in hadis aldığı kişiler arasında Ezher b. Râşid el-Hûzenî, Hibbân b. Zeyd eş-Şerâbî, Habîb bin Sâlih, Hâlid b. Muhammed es-Sekafî, Humeyr b. Yezîd, Râşit b. Sa'd, Saîd b. Mersed, Selman b. Sümeyr ve Şurahbîl b. Müslim el-Havlânî vardır. Kendisinden ise Âdem b. Ebî İyâs, İshak b. Süleyman er-Râzî, İsmail b. Ayyâş, Bakıyye b. Velîd, Cünâde b. Mervân, Hâris b. Numan b. Salim el-Bezzâz, Haccac b. Muhammed el-A'ver, Yahyâ b. Saîd el-Kattân vardır.³²⁸ Rivâyetleri Buhârî, Tirmizî, İbn Mâce ve Ebû Dâvud'ta mevcuttur.³²⁹

³²² İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 2, 240.

³²³ Zehebî, *Târîh*, c. 10, 122; İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 2, 239; İbn Hibbân, *Mecrûhîn*, c. 1, 268-269.

³²⁴ İbn Ebi'd-Dünyâ, *el-Akl-ü ve fazlihî*, (Mısır: Mektebetü'l-Kur'ân), 37.

³²⁵ 'Ukaylî, *Du'afâ*, c. 1, 321-322.

³²⁶ İbn Hacer, *Hedyu's sâri mukaddimetü fethi'l bâri*, thk. Şuayb el-Arnaût, (Beyrût: Dârü'r-Risâleti'l-Âlemiyye 2013), 366.

³²⁷ İbn Hibbân, *Mecrûhîn*, c. 1, 268-269.

³²⁸ Mizzî, *Tehzîb*, c. 5, 570-571.

³²⁹ Mizzî, *Tehzîb*, V, 569.

3.2.20. Ebu'l-Münzîr Selâm b. Süleyman el-Müzenî, el-Kârî, el-Kûfî (ö. 170/786)

Aslen basralı olup sonradan Kûfe'ye yerleşmiş olan Selâm en-Nahvî hakkında Buhârî ve Ahmed b. Hayseme “La be's bihi” lafzıyla değerlendirmede bulunmuştur.³³⁰ Ebû Hâtim ise “Sâlihü'l-Hadîs” lafzını kullanmayı tercih etmiştir.³³¹ İbn Hibbân da kendisini “*es-Sikât*”ına almıştır.³³² Diğer yandan Selâm en-Nahvî'nin “Nâsîbîlik” ile bağlantısını ortaya koymaya çalışan İclî onun için “Osmânî” nitelemesinde bulunmaktadır.³³³ Ancak Hz. Ali'ye yönelik olumsuz bir tavrına ve sözüne rastlamış değiliz. Dolayısıyla bu ravi için Nasb iddiası, ihtiyatla karşılanabilir.

Hadis aldığı kişiler arasında Eyyûb es-Sahtiyânî, Sâbit b. el-Bünânî, Humeyd b. Kays el-A'rec, Dâvûd b. Ebî Hind, Dâvûd b. Ebî Süleyman el-Verrâk, Seleme b. Temâm eş-Şakrî, Âsım b. Ebî'n-Nücûd, Alî b. Zeyd b. Cedân, Muhammed b. Vâsı', Mûsa b. Câbân, Yûnûs b. Ubeyd ve Ebî Yahyâ vardır. Kendisinden hadis alanlar ise İbrahim b. Hasen el-Allâf, Ahmed b. İbrahim el-Mûsılî, İsmail b. Ebân el-Verrâk, Ebû Ubeyde Hâtim b. Ubeydullah, Hafs b. Ömer el-İbli, Salt b. Himrân ve Ubeydullah b. Muhammed el-Îşî'dir.³³⁴ Rivâyetleri Kütüb-i Sitte'den Tirmizî ve Nesâî'de mevcuttur.³³⁵

3.2.21. Ebû İsmâil Hammad b. Zeyd b. Dirhem, el-Ezdî, el-Basrî (ö. 179/795)

Hammad b. Zeyd'in küçük yaşlarda ilim yolculuğuna başladığı anlatılır. Daha sonra Basra kadılığına getirildiği kaydedilen³³⁶ bu ravi “Müslümanların imamı”³³⁷, “Hadisleri yazmayıpta ezberi çok kuvvetli olan bir zat.”³³⁸ ve “Basra'nın sayılı imamlarındandı.”³³⁹ şeklindeki

³³⁰ Mizzî, *Tehzîb*, c. 12, 289; Muhammed b. Abdillâh el-Kâdir es-Subhî, *Fitnet'ü Maktel-i Osman b. Affân*, C. 2 (İmâdetü'l-Bahsî'l-İlmî Medîne, 2003), 661.

³³¹ Ebû Hâtim, *Cerh ve't-ta'dîl*, c. 4, 259.

³³² İbn Hibbân, *Sikât*, c. 1, 167.

³³³ İclî, *Ma'rîfetü's-sikât*, c. 2, 6.

³³⁴ Mizzî, *Tehzîb*, c. 12, 288-291.

³³⁵ Mizzî, *Tehzîb*, c. 12, 288.

³³⁶ Zehebî, *Tezkire*, c. 1, 167.

³³⁷ Zehebî, *Tezkire*, c. 1, 167-168.

³³⁸ Zehebî, *Kâşif*, c. 1, 349.

ifadelerle tanıtılmıştır. Hadis rivâyetinde çok önemli mevkîsinin olduğu anlaşılan Hammad b. Zeyd'in "Sebt" lafzıyla değerlendirildiği görülmekle beraber,³⁴⁰ "Osmânî (Hz. Osman taraftarı)" olduğu belirtilmiştir.³⁴¹ Fakat onun Hz. Ali'ye yönelik olumsuz bir tavır içinde olduğuna ve söz sarfettiğine dair bir bilgi elde edebilmiş değiliz. Dolayısıyla Hammad'ın Nâsibîlik'le ithamı ihtiyatla karşılanmalıdır.

Hadis aldığı hocaları arasında Sâbit el-Binânî, Enes b. Sîrin, Abdulaziz b. Süheyb, Muhammed b. Ziyad el-Kureşî, Şuayb b. el-Habbâb, Salih b. Keysân, Amr b. Dînar, Hişâm b. Urve ve Ubeydullah b. Ömer vardır. Kendisinden de İbnü'l Mübârek, İbn'ül Mehdî, İbn Vehb, İbn Uyeyne, Sevrî, Müslim b. İbrâhîm, Müsedded, Müemmil b. İsmail, Ali b. el-Medîni ve Kuteybe rivayette bulunmuştur.³⁴² Rivâyetleri Kütüb-i sitte'de mevcuttur.³⁴³

3.2.22. Ebû Yusuf Abdullah b. Sâlim el-Eşa'ri, el-Hımsî (ö. 179/795)

Genel olarak "Sika" ve "Lâ be's bihi" lafızlarıyla değerlendirilen Abdullah b. Sâlim için Ebû Müshir "Aklı ve mürüvveti ondan daha olgun bir kimse görmedim." ifadesini kullanmaktadır.³⁴⁴ Hadis rivâyetinde önemli bir konumunun olduğu anlaşılan bu raviyi cerh ve ta'dîl otoriteleri içerisinde Nâsibîlikle itham edenler bulunduğu gibi direkt Nâsibîyye fırkasından olduğunu belirtenler de olmuştur.³⁴⁵ Bu bağlamda Abdullah b. Sâlim'in Hz. Ali'yi provoke ederek "Hz. Ebû Bekir'in öldürülmesine Ali yardım etmiştir" sözü onun aşırı Nâsibî tutuculuğunun yansımalarıdır.³⁴⁶

Hadis aldığı hocaları arasında Muhammed b. Ziyad, Alî b. Ebî Talha ve Muhammed b. Velîd ez-Zebîdî vardır. Kendisinden de Bakıyye, Amr b. el-Hârîs b. Dahhâk ez-Zebîdî el-Hımsî ve

³³⁹ Ebû Hafs Ömer b. Şâhin, *Târîhu esmâü's-sikât*, thk. Suphî es-Sâmraî, (Tunus: Dârü's-Selefiyye, 1984), 13.

³⁴⁰ Ebû Hâtim, *Cerh ve't-ta'dîl*, c. 3, 139.

³⁴¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 7, 286-287.

³⁴² Mizzî, *Tehzîb*, c. 3, 9.

³⁴³ Zehebî, *Kâşif*, c. 1, 349.

³⁴⁴ Safedî, *el-Vâfi*, c. 17, 98; İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 5, 200.

³⁴⁵ İbn Hacer, *Takrîb*, c. 1, 495; Hazrecî, *Hulâsat-u tezhîb*, 198.

³⁴⁶ Zehebî, *Târîh*, c. 11, 205.

Abdullah b. Yusuf et-Tenîsî rivayette bulunmuştur.³⁴⁷ Buhârî, Ebû Dâvûd ve Nesâî'de hadisleri mevcuttur.³⁴⁸

3.2.23. Ebû Meryem Zirr b. Hubeş el-Esedî, el-Kûfî (ö. 182/798)

Cahiliyye dönemine ulaşmış bulunduğu ifade edilen Zirr b. Hubeş'in,³⁴⁹ aynı zamanda "muhadramûn"dan³⁵⁰ olduğu ve hatta bazı kimseler tarafından ise sahâbe olabileceği söylenmiştir.³⁵¹ "İmam", "Kudve" ve "Kesîru'l-hadîs" vasıflarıyla tanıtılan bu ravi,³⁵² cerh ve ta'dîl münekkittelerince "Sika" lafzıyla değerlendirilmiştir.³⁵³ Hakkındaki yegâne tenkit konusu, Nâsibî tavırlar sergilemesidir. Söz konusu raviyi farklı boyutlardan ele alan İclî onun Hz. Ali'yi çekiştirdiğini belirterek, "Nâsibî" olabileceğini söylemektedir.³⁵⁴

Hadis aldığı zevât arasında Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Alî, Ebû Zer, İbn Mesûd, Abdurrahman b. Avf, Abbas, Saîd b. Zeyd, Huzeyfe, Übeyy b. Ka'b, Safvân b. Assâl ve Âişe r.a vardır. Kendisinden hadis alanlar arasında ise İbrahim en-Nehaî, Âsım b. Behdele, Minhâl b. Amr, İsa b. Asım, Adî b. Sâbit, Şa'bî, Zebîd el-Yâmî, İsmail b. Ebî Hâlid ve Ebû İshak eş-Şeybânî zikredilir.³⁵⁵ Kütüb-i sitte'ye dahil tüm eserlerde hadisleri mevcuttur.³⁵⁶

3.2.24. Ebû Muâviye Yezîd b. Züreyyî' el-Basrî (ö. 182/798)

"Basra'nın gülü ve en takvalısıydı."³⁵⁷ şeklindeki övücü sıfatlarla tanıtılan Yezîd b. Züreyyî için Ebû Züra' "kırk sene Yezîd ile arkadaşlık yaptım her sene hayır içindeydi." diyerek

³⁴⁷ Ebû Hâtim, *Cerh ve't-ta'dîl*, c. 5, 76.

³⁴⁸ Mizzî, *Tehzîb*, c. 14, 549.

³⁴⁹ İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 3, 321.

³⁵⁰ İbn Hacer, *İsâbe*, c. 2, 522.

³⁵¹ İbn Asâkir, *Târîh*, c. 19, 23.

³⁵² İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 3, 321.

³⁵³ Ebû Hâtim, *Cerh ve't-ta'dîl*, c. 3, 623; İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 3, 321.

³⁵⁴ İclî, *Sikât*, c. 1, 370.

³⁵⁵ İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 3, 321.

³⁵⁶ Mizzî, *Tehzîb*, c. 9, 335.

³⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-İlelü ve ma'rifetü'r-ricâl*, thk. Vâsiyyullah Muhammed Abbas, C. 1 (Dârü'l-Hânî: Riyad, 2001), 355.

Yezîd'in genel ahlâki durumu hakkında bilgi vermektedir. Yine Bişr Hâfî'de "Hadisleri onun gibi doğru olan kimse tanımıyorum."³⁵⁸ ifadesini kullanarak Yezîd'in hadis rivâyetindeki konumuna dikkat çekmiştir. Cerh ve ta'dîl münekkitlerince son derece üstün olduğu anlaşılan bu ravi "İleyhi'l münteha fi't-tesebbüt", "Sika" ve "Sadûk" lafızlarıyla değerlendirilmiştir.³⁵⁹ Nâsb tutumu hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmayan Yezîd, sadece İbn Sa'd tarafından "Osmânî" olmakla itham edilmiştir.³⁶⁰ Dolayısıyla bu ravî aleyhindeki Nâsibîlik ithamlarına ihtiyatla yaklaşılması gerekmektedir.

Hadis aldığı hocaları arasında İsrâil b. Yûnus, Eyyûp es-Sahtiyâni, Habîb b. Şehîd, Haccâc b. Haccâc el-Bâhilî, Hüseyin el-Muallim, Humeyd et-Tavîl, Hâlit el-Huzâî, Dâvûd b. Ebî Hind, Recâ b. Yahyâ, Rûh b. Kâsım, Saîd b. Ebî Arûbe, Süfyân es-Sevrî ve Abdurrahman b. İshak el-Medenî vardır. Kendisinden hadis alanlar ise Ahmed b. Abde, Ahmed b. Ebû Ubeydullah es-Süleymî, Ebü'l Eşâ's Ahmed b. el-Mikdâm, İsmâil b. Mesûd el-Cehderî, Bişr b. el-Hâris el-Hafî, Abdulalâ b. Hammâd en-Nursî, Abdurrahman b. Mehdî, Alâ b. Hilâl er-Rakkî, Kuteybe b. Saîd, Muhammed b. Beşşâr Bündâr ve Muhammed b. İsâ'dır.³⁶¹ Rivâyetleri Kütüb-i sitte'ye dâhil tüm eserlerde mevcuttur.³⁶²

3.2.25. Ebû İsmâil Bişr b. Mufaddal b. Lâhik er-Rakkâşî, el-Basrî/ (ö. 187/802)

Bişr b. Mufaddal'ın günlerini oruç tutarak geçirdiği ve her gün dört yüz rekat namaz kıldığı söylenmektedir.³⁶³ Yine "Âbid", "Ehadü'l-huffâz", "Kesîrû'l-hadîs" ve "Basra hocalarının en sağlamı" olarak vasıflanmıştır. Üstün bir şahsiyet olduğu anlaşılan Bişr'in Ömrünün sonlarına doğru dilinin tutulmuş olduğu da ayrıca belirtilir.³⁶⁴ Cerh ve ta'dîl münekkitlerinden Ahmed b. Hanbel onu "İleyhi'l münteha fi't-tesebbüt" lafzıyla değerlendirmiştir.³⁶⁵ İclî, Ebû Hâtîm,

³⁵⁸ Zehebi, *Tezkire*, c. 1, 188.

³⁵⁹ Ebû Hâtîm, *el-İlel*, thk. Sa'd b. Abdillâh el-Humeyd, Hâlid b. Abdurrahman, C. 1 (Matabiu'l-Humeydî, 2006), 355; *Cerh ve ta'dîl*, c. 9, 264; Zehebî, *Tezkire*, c. 1, 188

³⁶⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 7, 212.

³⁶¹ Mizzî, *Tehzîb*, c. 32, 126.

³⁶² İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 11, 325.

³⁶³ Zehebî, *Târîh*, c. 12, 84-85.

³⁶⁴ İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 1, 459; Mizzî, *Tehzîb*, c. 4, 147.

³⁶⁵ Hazrecî, *Hülâsatu tezhîb*, 49.

Nesâi ve Ebû Züra‘ ise onun hakkında “Sika” lafzını kullanmayı tercih etmiştir.³⁶⁶ Öte yandan Bişr b. Mufaddal’ın “Osmânî” olduğundan bahsedilir ki,³⁶⁷ görüldüğü üzere bu durum onun hadis rivâyetine zarar vermemiştir.

Hadis aldığı hocaları arasında Yahyâ b. Saîd, Humeyd et-Tavîl, Muhammed b. el-Münkedir, Hâlid el-Huzâî, Âsım b. Küleyb, Süheyl, Dâvûd b. Ebî Hind, U‘mâre b. Ğâziyye ve Mufaddal b. Lâhik vardır.³⁶⁸ Kendisinden de Ahmed, İshak, Müsedded, Ebû Üsâme, İshak, Ebü’l Velîd, Halîfe b. Hiyât, Bişr b. Muâz el-Akadî, Osmân b. Ebû Şeybe, Hâmid b. Ömer el-Bekvârî, Muhammed b. Hişam b. Ebî Hayre es-Sedûsî ve Yahyâ b. Yahyâ en-Nîsâbûrî rivayette bulunmuştur.³⁶⁹ Rivâyetleri Kütüb-i sitte’nin tümünde mevcuttur.³⁷⁰

3.2.26. Ebû Muhsin Husayn b. Numeyr ed-Darîr, el-Vâsîtî (ö. 190/805)

Muhtemelen Kûfe’de dünyaya gelen Husayn’ın, sonradan Vâsît’a yerleştiği söylenmiştir.³⁷¹ “Sâlih bir kimse” diye tanıtılır. Cerh ve ta’dîl otoritelerin geneli tarafından “Sika” olarak kabul edilmekle birlikte “Leyse bihi be’s” lafzıyla değerlendirenler de vardır.³⁷² Öte yandan İbn Hacer onu, tabînin sekizinci tabakasında zikrederek Nâsibîlikle itham edildiğini bildirmektedir.³⁷³ Yine İbn Hacer *Hedyü’s-Sârî*’de söz konusu ithamı somutlaştırarak Husayn’ın, “Hz. Ali’yi eleştirdiğini” ifade eder.³⁷⁴

Hadis aldığı hocaları arasında Hüseyin b. Kays er-Rahbî, Hüseyin b. Abdirrahman es-Sülemî, Süfyân b. Hüseyin, Süfyân es-Sevrî, Şu‘be b. Haccâc, Fadl b. Atiyye, Muhammed b. Cehâde, Muhammed b. Abdurrahman b. Ebû Leylâ vardır. Kendisinden de Ahmed b. Saîd ed-Dârimi, Muhammed b. Abdilmelik Zenceveyh, Ahmed b. İbrahim b. Kesîr, Ebû Abdullah Muhammed b. Yahyâ ez-Zühlî, Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed, Ebû Abdullah Muhammed b. Saîd,

³⁶⁶ İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 1, 459.

³⁶⁷ İbn Sa’d, *Tabakât*, c. 7, 213.

³⁶⁸ İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 1, 458.

³⁶⁹ Hazrecî, *Hulâsatü’t-Tezhîb*, 49.

³⁷⁰ Mizzî, *Tehzîb*, c. 4, 147.

³⁷¹ Mizzî, *Tehzîb*, c. 6, 546.

³⁷² İclî, *Sikât*, 300; Zehebî, *Kâşif*, c. 1, 339; Ebû Hâtim, *Cerh ve’t-ta’dîl*, c. 3, 198.

³⁷³ İbn Hacer, *Takrîb*, c. 1, 224.

³⁷⁴ İbn Hacer, *Hedyü’s-sâri*, 396.

Sâlih b. Şuayb ve Ebû Dâvûd es-Sicistânî rivayette bulunmuştur.³⁷⁵ Rivâyetleri Müslim hariç Kütüb-i sitte’de mevcuttur.³⁷⁶

3.2.27. Ebû Muhammed Abdullah b. İdrîs el-Esved el-Kûfî (ö. 192/738)

Kaynaklarda “Kurrâ” olduğu bildirilen Abdullah b. İdrîs, takvâsı ve ibadetleriyle meşhur olmuştur. “Kur’ân-ı Kerîm’i dört bin defa hatmettiği”, “kendi asrında bir benzerinin olmadığı” ve Kûfe’de “ondan daha âbid bir kimseye rastlanılamayacağı” şeklindeki ifadeler onun öne çıkan nitelikleridir.³⁷⁷ Hadis ulemâsından Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Maîn, Nesâî ve Ebû Hâtim bu raviyi “Sika” olarak değerlendirmişlerdir.³⁷⁸ Ayrıca bu ravinin hadis rivayetine çok önem verdiği ve dil bilgisi konusunda da son derece hassas olduğu söylenmektedir. Abdullah b. İdrîs’in bu tutumuna örnek olarak, Kur’ân tilaveti sırasında “Lahn” yapanların hadislerini almamış olması zikredilir.³⁷⁹ Yine Abdullah b. İdrîs’in kaynaklarda İmam Malik’le arkadaşlığının olduğu belirtilirken, İmam Malik’in ondan yapmış olduğu rivayetlerde adını zikretmemesi doğrudan Abdullah b. İdrîs’i kastederek “Bana Ali’den ulaştığına göre”³⁸⁰ biçimindeki aktarımı düşündürücüdür. Öte yandan bu ravinin “Nâsibî” olduğu söylemlerine ihtiyatla yaklaşılması gerekir. Bu duruma etken teşkil etmesi bakımından Abdullah b. İdrîs’in genel biyografi türü eserlerden sadece İclî’nin Ma’rife’sinde “Osmânî” olarak nitelenmesi gösterilebilir.³⁸¹

Hadis aldığı hocaları arasında Eclah b. Abdillâh el-Kindî, İsmail b. Ebî Hâlid, Ebû Bürde Berîd b. Abdillâh b. Ebû Mûsa el-Eşarî, Hasan b. Ubeydillâh b. en-Nehâî, Davûd b. Ebî hind, Rebîa b. Osman, Süfyan es-Sevrî, Süleyman el-A‘meş, Süleyman eş-Şeybânî ve Şu‘be b. el-Haccac zikredilir. Kendisinden rivâyette bulunanlar ise İbrahim b. Mehdî, Ahmed b. Cevvâs el-Hanefî, Harb el-Mûsilî, İshak b. Râheveyh, Hasen b. Rebî‘ el-Becelî, Hasen b. Urfe, Hallâd

³⁷⁵ Ebû Bekir Muhammed b. İsmail b. Halfûn, *el-Müallim bi şüyûhi’l-Buhârî ve Müslim*, thk. Ebû Abdîrrahman Âdil b. Sa‘d, (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye), 337; Mizzî, *Tehzîb*, c. 6, 546-547.

³⁷⁶ Zehebî, *Kâşif*, c. 1, 339; Mizzî, *Tehzîb*, c. 6, 546.

³⁷⁷ Zehebî, *Siyer*, c. 9, 44; Ebû Hâtim, *Târîhu Bağdâd*, c. 9, 418-420.

³⁷⁸ İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 5, 145.

³⁷⁹ Zehebî, *Siyer*, c. 9, 42-49.

³⁸⁰ Safedî, *el-Vâfi*, c. 17, 38; Mizzî, *Tehzîb*, c. 14, 297.

³⁸¹ İclî, *Mârifetu’s-sikât*, c. 2, 21; İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 5, 126-127.

b. Eslem, Muhammed b. Selâm el-Beykendî ve Nûh b. Habîb el-Kumsî'dir.³⁸² Rivâyetleri Kütüb-i sitte'nin tümünde mevcuttur.³⁸³

3.2.28. Değerlendirme

Biyografilerini tetkik ettiğimiz hicrî ikinci asırdaki –güvenilir veya zayıf- Nâsibîlikle müttehem genel râvi grubu toplam 27 kişiden oluşmaktadır. Bu muhaddislerin 10'u Basra nispetli râvilerden oluşurken, Kûfe nispetli râvilerin sayısı da 9'dur. Diğer bölgelere dağılımına bakıldığında ise sırasıyla Dımaşk'ten üç, Humus'tan iki, Hamedan, Rakka ve Vâsıt'tan da birer râvi olacak şekildedir. Görüldüğü üzere bu asırdaki Nâsibî olarak değerlendirilen ravilerin yekûnu diğer asırlara nazaran daha fazladır. Bu durum, Hz. Ali'ye yönelik izlenen menfi Emevî politikalarıyla³⁸⁴ birlikte Nâsibîlik tavrının yaygınlık kazanmasıyla ve aynı zamanda rical tenkidinin birinci asra göre sistemli hale gelmesiyle ilgili olsa gerektir.

Diğer yandan Muhammed b. Ubeyd gibi Nâsibî ravilerin geneli bid'atlerinde aşırıya kaçmadıkları tespit edilmiş ve hadis rivayetindeki salâhiyetleri nedeniyle de hadislerinin reddedilmediği görülmektedir. Cerh edilen ravilerin ise Salt b. Dinâr ve Nûman b. Üşeym gibi gerek hadis rivâyetinde genel olarak zayıf oldukları gerekse bid'atlerinde aşırıya kaçtıkları anlaşılmaktadır. Yine Hureyz b. Osman gibi Nâsibî olup olmadığı yada sonradan bu tutumundan vazgeçtiği bildirilen ravilerin varlığı da göze çarpmaktadır.³⁸⁵

3.3. Hicrî Üçüncü Asır'da Nâsibî Olmakla İtham Edilen Hadîs Râvileri

Hicrî üçüncü asırda uygulanan cerh ve ta'dîl faaliyetleri ilk iki asra nazaran daha kapsamlı ve daha sistemattiktir.³⁸⁶ Dolayısıyla tabiatıyla ravilerin adaletiyle ilgili olan bidat ehline yönelik değerlendirmeler de bu dönemde daha bariz ve sistemattik olmuştur. Araştırma konumuz olan Nâsibîlik de ehl-i bid'at fırkalardan sayılmış ve 'Nasb' tutumları sebebiyle itham edilen hadis

³⁸² Mizzî, *Tehzîb*, c. 14, 294-295.

³⁸³ Mizzî, *Tehzîb*, c. 14, 293; Ebû Hâtîm, *Cerh ve 't-Ta'dîl*, c. 5, 8.

³⁸⁴ Bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve 'n-Nihâye*, c. 9, 193; c. 13, 243; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 5, 42.

³⁸⁵ Bk. Yusuf Oktan, "Erken Dönem Hadis Münekkitlerinden Ebû İshâk Cûzecânî'nin Nâsibîlikle İtham edilmesinin Tenkidi", *Trabzon İlahiyat Dergisi*, C.8, S.1 (2021): 153.

³⁸⁶ Bk. Yücel, *Hadis Tarihi*, 89-92.

râvileri bu asırda da rical literatüründe yerini almıştır.³⁸⁷ Ancak bu asırdaki söz konusu râvi grubu hicrî ikinci asırdaki râviler kadar olmamakla beraber kaydadeğer sayıdadır. Bu kişilerin tespiti sadedinde hicrî üçüncü asra ait Nâsîbîlikle müttehem râvilerin biyografileri aşağıda tetkik edilmektedir.

3.3.1. Muhammed b. Ubeyd et-Tenâfisî el-Ahdeb, el-İyâdî, el-Kûfî (ö. 205/820)

Dört bin hadisi ezbere bildiği söylenen³⁸⁸ Muhammed b. Ubeyd, Cerh ve ta'dil otoritelerince "Sika" ve "Sadûk" lafızlarıyla değerlendirilmiştir.³⁸⁹ Diğer yandan hadis rivayeti hususunda sağlam olduğu belirtilen bu ravi, genel biyografi türü eserlerde "Osmânî" olarak aktarılmaktadır.³⁹⁰ Ayrıca Muhammed b. Ubeyd'in Osmânî tutumunu yansıtan ve ailesi tarafından da onaylandığını gösteren bir rivayete ulaşmaktayız. Söz konusu rivayette Muhammed b. Ubeyd'in kardeşi Ya'lâ öldükten sonra rüyada görülmüş ve kendisine "Sana nasıl davranıldı?" diye sorulmuş, o da "Rabbim beni affetti." cevabını vermiştir. Devamında abisi Muhammed b. Ubeyd'in akıbeti hakkında bilgi istenilince "O benden daha üst bir mevkideydi çünkü o, Osman'ı Ali'den üstün görürdü" şeklinde cevap verdiği aktarılır.³⁹¹ Ancak onun Hz. doğrudan Ali'ye yönelik olumsuz bir tavır içinde olduğuna ve kötü bir söz sarfettiğine dair bir bilgi elde edebilmiş değiliz.

Hadis aldığı hocaları arasında Hişam b. Urve ve A'meş vardır. Kendisinden ise Ahmed b. Hanbel, Ahmed b. el-Furât, İshak b. İbrahim ve Hannâd b. Mus'ab rivayette bulunmuştur.³⁹² Hadisleri Kütüb-i sitte'nin tümünde mevcuttur.³⁹³

3.3.2. Ebû Amr Şebâbe b. Sivâr el-Fezârî, el-Medâinî (ö. 205/820)

Aslının horasandan olduğu belirtilen³⁹⁴ Şebâbe b. Sivâr, farklı değerlendirmelere muhatap olmuştur. Bir kısım ulemâ onun hadis ilmindeki üstün konumuna vurgu yaparak hakkında

³⁸⁷ İbn Hibban, *Sikât*, 81-82; Buhârî, *Târîhu'l-Evsat*, thk. Muhammed İbrahim Zayed, C. 2 (Mektebetü Dârü't-Türâs: Halep, 1977), 134.

³⁸⁸ Iclî, *Ma'rifetu's-sikât*, c. 2, 373.

³⁸⁹ Ebû Hâtim, *Cerh ve't-ta'dil*, c. 8, 11.

³⁹⁰ Moğultay b. Kılıç, *İkmâl-u tehzîb*, c. 10, 98; Iclî, *Ma'rifetu's-sikât*, c. 2, 373.

³⁹¹ Hatîp, *Târîhu Bağdâd*, c. 3, 169-170.

³⁹² Zehebî, *Kâşif*, c. 2, 198.

³⁹³ Mizzî, *Tehzîb*, c. 5, 339-405.

“Sika” lafzını kullanırken,³⁹⁵ bazılarıda onu “Lâ yuhteccu bihi” lafzıyla cerh etmektedir.³⁹⁶ Diğer yandan Şebâbe hakkındaki tenkit konularından biri “İrcâ” görüşleri savunarak Mürcie olmasıdır.³⁹⁷ Ahmet b. Hanbel de ondan hadis yazmayı “Mürcie” olduğu gerekçesiyle terk etmiştir. Ancak ehl-i bid’at’e mensup başka kişilerden yapmış olduğu rivâyetler öne sürülünce Ahmed b. Hanbel, ondan hadis yazmamasının gerekçesini mezhebinin propagandasını yapmış olmasına bağlamıştır.³⁹⁸ Bütün bu durumları göz önünde bulunduran Ebû Hâtim, Şebâbe’nin “Sadûk” olduğunu ikrâr etmekle beraber rivâyetlerinin “şevâhid ve mütâbi” olarak yazılabileceğini aksi halde münferid olarak bir değer taşımadığını ifade etmektedir.³⁹⁹ Öte yandan söz konusu ravinin net olmamakla beraber Hz. Ali’ye buğz ettiği söylenmiştir. Hatta bu buğzundan dolayı ömrünün sonlarına doğru felç geçirerek vefât etmiş olduğu belirtilir.⁴⁰⁰ Yine hadis aldığı hocaları arasında Nâsibîlikle meşhur olmuş kişilerin bulunması onun bu hususta hocalarından etkilenmiş olabileceğini göstermektedir.⁴⁰¹ Ayrıca kaynaklarda Şebâbe’nin, yukarıda bahsedilen tutumlarından ve görüşlerinden rücu ettiğine değinilir.⁴⁰²

Hocaları arasında Hârîz b. Osmân er-Rahbî, Hamza b. Amr el-Nasîbî, Hârici b. Musab el-Horasânî, Süleyman b. Muğîre, Şu’be b. el-Haccâc, Şuayb b. Meymûn, Şeybân b. Abdîrrahman en-Nahvî ve Muhammed b. Talha b. Musarrif vardır. Kendisinden de İbrahim b. Saîd el-Cevherî, İbrahim b. Yakûb el-Cûzcânî, Ahmed b. Hasen b. Hırâş, Ahmed b. Hanbel, Ahmed b. Sinân el-Kattân, İshak b. Râheveyh ve Ebû Mesûd Ahmed b. el-Fürât er-Râzî rivayette bulunmuştur.⁴⁰³ Rivâyetleri Kütüb-i sitte’de mevcuttur.⁴⁰⁴

³⁹⁴ Mizzî, *Tehzîb*, c. 12, 344.

³⁹⁵ Iclî, *Ma’rifetu’s-sikât*, c. 1, 447; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, c. 9, 298.

³⁹⁶ Ebû Hâtim, *Cerh ve’t-ta’dîl*, c. 3, 205; İbn Adî, *el-Kâmil*, c. 2, 87.

³⁹⁷ Iclî, *Ma’rifetu’s-sikât*, c. 1, 447; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, c. 9, 298.

³⁹⁸ İbn Adî, *el-Kâmil*, c. 2, 87.

³⁹⁹ Ebû Hâtim, *Cerh ve’t-ta’dîl*, c. 3, 205.

⁴⁰⁰ Ebû Hâlid es-Selmî, Hâlid b. Ömer el-Ğâmidî, *Arşiv Mültekâ Ehle’l-Hadîs II*, C. 25 (Mektebetü’ş-Şâmîle: Müntedâ ed-Dirâsâtü’l-Hadîsiyye, 2008), 153.

⁴⁰¹ Mizzî, *Tehzîb*, c. 12, 344.

⁴⁰² Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, c. 9, 299; Mizzî, *Tehzîb*, c. 12, 348.

⁴⁰³ Mizzî, *Tehzîb*, c. 12, 344.

3.3.3. Ebû İbrahim Muhammed b. el-Kâsım el-Esedî, el-Kûfî (ö. 207/822)

Muhammed b. el-Kâsım'ın deve ve kuş ticaretiyle uğraştığı anlatılır.⁴⁰⁵ Hadis rivayetinde kayda değer bir etkinliğinin olmadığı anlaşılan Muhammed b. el-Kâsım'ı cerh ve ta'dîl otoritelerinden bir kısmı "Zayîf" ve "Leyse bi kavî" şeklinde değerlendirirken, bazıları da "Kezzâb" diyerek aşırı cerh ifadeleri kullanmaktadır.⁴⁰⁶ Bununla birlikte onu, "Sika" ve "Sadûk" olarak ta'dîl edenlerde bulunmaktadır.⁴⁰⁷ Diğer yandan "Osmânî" olduğuna dair kayıtlar yapılmıştır.⁴⁰⁸ Ancak söz konusu ravi hakkında bu durumu destekler mahiyette somut delillerin olmaması sebebiyle, onun Nâsibîlik'le ithamı ihtiyatla karşılanmalıdır.

Hadis aldığı kişiler arasında Mesûd, Mâlik b. Meğûl, Fazl b. Dilhem, Evzâî, es-Sevrî ve Mûsa b. Abîde er-Rebzî vardır. Kendisinden hadis rivayet edenler ise Ebû muammer el-Katî, İbrahim b. Mûsa er-Râzî, Ahmed b. Yûnus, Ebû Bekir Ebî Şeybe ve Muhammed b. Muammer el-Behrânî'dir.⁴⁰⁹ Hadisler Kütüb-i sitte'den sadece Tirmizî'de mevcuttur. Ayrıca Dârimî'de de rivayetlerine rastlanmaktadır.⁴¹⁰

3.3.4 Ebû Abdullah Mus'ab b. Abdillâh ez-Zübeyrî, el-Medînî (ö. 227/841)

Bağdat'ta yaşadığı kaydedilen Mus'ab b. Abdillâh'ın, "neseb" ilmini çok iyi bildiği ve Kureyş'in şerefliyelerinden olduğu ifade edilir.⁴¹¹ Diğer yandan onun İmam Mâlik'le arkadaşlığının bulunduğu belirtilirken aynı zamanda "Halk'u'l-Kur'an" tartışmalarına

⁴⁰⁴ Zehebî, *Kâşif*, c. 1, 477.

⁴⁰⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 6, 369.

⁴⁰⁶ Ebu'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *ed-Duafâ ve'l-metrûkîn*, thk. Abdurrahim Muhammed el-Kaşkarî, C. 3 (Mecelletü'l-Câmiatü'l-İslâmiyye: Medîne, 1982), 130; Ebû Hâtim, *Cerh ve't-ta'dîl*, c. 8, 65; İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 9, 407-408.

⁴⁰⁷ Ebû Hâtim, *Cerh ve't-ta'dîl*, c. 8, 65; Iclî, *Sikât*, c. 2, 252.

⁴⁰⁸ Iclî, *Sikât*, c. 2, 252.

⁴⁰⁹ İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 9, 361.

⁴¹⁰ Ebû Muhammed Abdullah b. Abdîrrahman b. Fazl b. Behrâm b. Abdüssamed ed-Dârimî, *Sünnenü'd-Dârimî*, thk. Hüseyin Selîm Esed Ed-Dârânî, C. 2 (Dârü'l-Muğnî: Suûdi Arabistan, 2000), 1287; Zehebî, *Kâşif*, c. 2, 211; İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 9, 407.

⁴¹¹ İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 10, 163.

katıldığı ve kendisinde Kur'an'ın mahlûk olduğunu dair sözler sarfettiği aktarılır.⁴¹² Hadis rivayetindeki durumu hakkında görüş beyan eden âlimlerden Dârekutnî onu “Sikâ” lafzıyla zikrederken, İbn Hacer ise “Sadûk” olarak değerlendirmiştir.⁴¹³ Yine İbn Hacer, İbn Mâce'de onun bir rivâyetinin alındığını, Buhâri ve Müslim'in sahihleri hariç diğer telif ettikleri eserlerde ondan rivâyette bulunmuş olduğunu ve Ebû Dâvud'un da süneni hariç diğer eserlerinde Mus'ab b. Abdillâh'dan nakiller yaptığını zikreder.⁴¹⁴ Öte yandan hakkındaki yegâne tenkit noktası Nâsibî tutumlar sergilemesinden kaynaklanmıştır. Bu bağlamda önceden Hz. Ali'ye karşı herhangi bir olumsuz tavrının olmadığı tespit edilen Mus'ab'ın, daha sonra Hz. Ali'ye yönelik kötü tutumlar sergilediği kaynaklarda geçmektedir.⁴¹⁵ Ancak hakkındaki bu olumsuz değerlendirme görebildiğimiz kadarıyla genel olmayıp siyer ve meğâzi türü eserlerden sadece İbnü'l-Esîr'in *el-Kâmil*'inde anlatılmaktadır. Dolayısıyla onun Nâsibîlikle ithamı ihtiyatla karşılanmalıdır.

Hocaları arasında İmam Mâlik, İbn Ebî Hâzım, Münzir b. Abdillâh, Dahhâk b. Osman, Muğîre b. Abdirrahman, İbrahim b. Sa'd, Bişr b. es-Serî, Hammâd b. Fedâle b. Reddâd vardır. Kendisinden de Yahyâ b. Maîn ez-Zühîlî, Yakub b. Şeybe, Ebû Hayseme, İbrahim b. İshâl el-Harbî, Osmân b. Harzâd ve Abdullâh b. Muhammed el-Beğavî rivayette bulunmuştur.⁴¹⁶ Hadisleri Kütüb-i sitte'den Nesâî ve İbn Mâce'de mevcuttur.⁴¹⁷

3.3.5. İbrahim b. Hişâm el-Ğassânî (ö. 238/852)

İbrahim b. Hişâm, cerh ve ta'dîl ulemasının çoğuna göre yalancılıkla itham edilmiştir.⁴¹⁸ Hatta bir kısım münekkit onu “Kezzâb” lafzıyla cerhe tâbi tutmuştur.⁴¹⁹ Tüm bu değerlendirmelerle beraber onu, “Sika” olarak kabul eden otoriterler de bulunmaktadır.⁴²⁰

⁴¹² Zehebî, *Siyer*, c. 11, 31.

⁴¹³ İbn Hacer, *Takrîb*, c. 2, 252.

⁴¹⁴ İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 10, 163.

⁴¹⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 6, 132.

⁴¹⁶ İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 10, 163.

⁴¹⁷ Zehebî, *Kâşif*, c. 2, 168.

⁴¹⁸ Zehebî, *Siyer*, c. 5, 137.

⁴¹⁹ Zehebî, *Mîzân*, c. 1, 73.

⁴²⁰ Zehebî, *Mîzân*, c. 1, 72; *el-Muğnî fi'd-Düefâ*, thk. Nurettin İtr, 51.

Diğer yandan açıkça Nâsibîlik'le itham edilmemesine rağmen, Hz. Ali'den kopup giden taifenin içinde İbrahim b. Hişâm'ın adının geçmesi ve Hz. Ali'ye karşı bir takım kötü tutumlar sergilemesi⁴²¹ nedeniyle de Nâsibî firkadan olabileceği düşünülmüştür.

Hadis aldığı kişiler arasında babası Hişâm b. Yahyâ ve Ma'rûfû'l-Hayyât vardır. Kendisinden hadîs rivâyet edenler ise Oğlu Ahmed, Yakûb el-Fesevî, el-Firyâbî, İbn Kuteybe, Hasen b. Süfyan'dır.⁴²² Hadisleri Taberânî'nin *Mu'cemü'l-Kebîr*'i ve İbn Hibbân'ın *Sahîh*'inde mevcuttur.⁴²³

3.3.6. Ebû Abdullah Ahmed b. Abde b. Mûsa ed-Dabbî, el-Basrî (ö. 245/859)

“Hüccet” sıfatıyla anılan Ahmed b. Abde'nin,⁴²⁴ hadis münekkitlerince “Sika” ve “Lâ be's bih” olarak değerlendirildiği anlaşılmaktadır.⁴²⁵ Diğer yandan Ahmed b. Abde'nin Nâsibî olup olmadığı konusu net değildir. Genel biyografi türü eserlerden İbn Hacer'in *Takrîb*'i hariç diğer kaynaklarda onun bu durumuna değinilmemiştir. Konuyu ele alan İbn Hacer de “Bazı rical münekkitleri Ahmed ed-Dabbî'yi Nâsibîlikle itham etmişlerdir.”⁴²⁶ ifadesiyle yetinmektedir. Dolayısıyla söz konusu ravinin Nâsibî olabileceğine ihtiyatlı yaklaşılmalıdır.

Rivâyette bulunduğu kişiler arasında Hasan b. İbrahim el-Kirmânî, Hüseyin b. Hasen el-Eşkar, Hafs b. Cemî', Hammâd b. Zeyd, Süfyân b. Uyeyne, Ebû Dâvûd, Süleyman b. Dâvûd et-Tayâlisî, Fudeyl b. Süleyman en-Nümeyrî ve Fudayl b. İyad vardır. Kendisinden hadis alanlar da İsmail b. İshak el-Kâdî, Bakî b. Mahled el-Endelûsî, Hasen b. Süfyan, Zekeriyya b. Yahyâ es-Sâcî, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, Abdullah b. Muhammed b. Abdülazîz el-

⁴²¹ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, c. 7, 270.

⁴²² Zehebî, *Mîzân*, c. 1, 72.

⁴²³ İbn Hibbân, *Sahîh-u İbn Hibbân*, thk. Şuayb el-Arnaût, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1988), c. 2, 76; Taberânî, *Mu'cemü'l-kebir*, c. 2, 157;

⁴²⁴ Zehebî, *Kâşif*, c. 1, 199; *Mîzân*, c. 1, 118.

⁴²⁵ Ebû Hâtim, *Cerh ve't-ta'dîl*, c. 2, 62; Moğultay b. Kılıç, *İkmâlu Tehzîb*, c. 1, 19; Safedî, *el-Vâfi*, c. 7, 111; İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 1, 59.

⁴²⁶ İbn Hacer, *Takrîb*, c. 1, 41.

Beğavî, Ebû Züra‘ Ubeydullah b. Abdilkerîm er-Râzî ve Osmân b. Harzâd el-Antâkî’dir.⁴²⁷
Rivâyetleri Buhâri hariç Kütüb-i sitte’ye dahil diğer eserlerde mevcuttur.⁴²⁸

3.3.7. Ebû İshak İbrahim b. Yâkub b. İshâk es-Sa‘dî, el-Cûzcânî (ö. 249/863)

Ahmed b. Hanbel’in kendisine karşı yüksek saygısının olduğu ve çeşitli ikramlarının bulunduğu bir ravi olarak ifade edilen İbrahim b. Yâkub⁴²⁹, Dımeşk’e yerleşmiştir.⁴³⁰ İbn Hibban’ın vasıflandırmasına göre “Sünnet konusunda çok sağlam” addedilir.⁴³¹ İbn Hacer *Fethu’l-bârî* mukaddimesi’nde, İbrahim b. Yâkub’un İbn Maîn, Nesâî ve Iclî tarafından “Sika” lafzıyla değerlendirildiğini zikreder.⁴³² Bu râvi kaynaklarda bir başka Nâsibî olan Hureyz b. Osman’ın yolunu takip ettiğinden ona nispetle “Hureyziyyü’l-mezheb” şeklinde anılmaktadır.⁴³³ Gene İbn Hacer’in açıklamasına göre bu râvinin yaptığı cerh ve ta‘dillere dikkat edilmelidir çünkü o aşırı Nasb tutumu içerisindedir.⁴³⁴ Söz konusu râvinin rivâyetlerinin alınmasına ihtilafı bakılmış fakat mezhebinin propagandacısı olmaması ve rivâyet ettiklerinin mezhebine paralellik teşkil etmemesinden dolayı hadisleri kaynaklarda zikredilmiştir.⁴³⁵

Hadîs aldığı hocaları arasında İbrahim b. Abdillâh b. Zebr er-Râbî, Ahmed b. İshak el-Hadremî, Ahmed b. Abdillâh b. Yûnus, Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, Haccâc b. Muhammed el-A‘ver, Hasen b. Atiyye el-Kureşî ve Ebî Tevbe er-Rebî‘ b. Nâfî‘ el-Halebî vardır. Kendisinden hadîs alan talebeleri ise Tirmizî, Ebû Dâvûd, Nesâî, İbrahim b. Düheym, Ebû İshak İbrahim b. Muhammed es-Saydelânî, Hasen b. Süfyân eş-Şeybânî, Ebû Züra‘

⁴²⁷ Mizzî, *Tehzîb*, c. 1, 398.

⁴²⁸ Mizzî, *Tehzîb*, c. 1, 397.

⁴²⁹ Mizzî, *Tehzîb*, c. 2, 248.

⁴³⁰ Mizzî, *Tehzîb*, c. 2, 245; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 81-82.

⁴³¹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, c. 8, 81-82.

⁴³² İbn Hacer, *Hedyu’s-sârî*, 404.

⁴³³ Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü’t-tehzîb*, c. 1, 324.

⁴³⁴ İbn Hacer, *Lisânü’l-mîzân*, c. 1, 16.

⁴³⁵ İbn Hibban, *es-Sikât*, c. 8, 81-82; Tâhir b. Sâlih b. Ahmed el-Cezâirî ed-Dimaşkî, *Tevcihü’n-nazar ilâ usûli’l-eser*, thk. Abdulfettah Ebû Ğudde, C. 2 (Mektebetü’l-Matbûâtü’l-İslâmî Halep, 1995), 888.

Ubeydullah b. Abdilkerîm er-Râzî ve Zekerriyya b. Yahyâ es-Secezi'dir.⁴³⁶ Rivâyet etmiş olduğu hadisler Tirmizî, Nesâî ve Ebû Dâvud'da mevcuttur.⁴³⁷

3.3.8. Ebû Eyyûb Süleyman b. Abdilhumeyd el-Behrânî, el-Hımsî (ö. 274/887)

“Hadis hafızı” olarak tanıtılan Süleyman b. Abdilhumeyd'i İbn Hibbân “*es-Sikât*”ında zikretmiştir.⁴³⁸ Ebû Hâtim ise “Sadûk” lafzıyla değerlendirmiştir.⁴³⁹ Bunların yanı sıra bu râvi bazı münekkitler tarafından “Zayıf” kabul edilmiş, bu zayıflığın ise Nesâî'nin açıklamasına göre onun, “Kezzâb-veLâ me'mûn” olmasından kaynaklandığı anlaşılmıştır.⁴⁴⁰ Bu raviye başka bir yönden bakan İbn Hacer de diğer münekkitlerden farklı olarak Süleyman b. Abdilhumeyd için “Nâsibîlikle itham ediliyordu.”⁴⁴¹ tespitinde bulunmaktadır. Yine o, bu durumun ithâm boyutunu aşarak söz konusu ravinin “Nâsibî” bir kişi gibi hareket ettiğini belirtmektedir.⁴⁴²

Kendisi Ali b. Ayyâş, Hattâp b. Osmân el-Fevzî, Saîd b. Amr el-Hadremî, Abdusselâm b. Muhammed el-Hadremî ve Muhammed b. Âiz ed-Dımeşkî'den hadis almıştır. Kendisinden ise Ebû Dâvud, Ebû Avâne ve Hayseme hadis almıştır.⁴⁴³ Sadece Ebû Dâvud ve Beyhakî'de hadisleri mevcuttur.⁴⁴⁴

3.3.9. Değerlendirme

Biyografilerini tetkik ettiğimiz hicrî üçüncü asırdaki –güveniler veya zayıf- Nâsibîlikle müttehem râviler toplam 8 kişiden oluşmaktadır. Bunlardan 2'si Kûfe nispetli râvilerden oluşurken, geriye kalan 6 kişi ise Medîne, Humus, Dımeşk, Basra, Ğassân ve Medâin gibi şehirlerdendir. Hicrî üçüncü asırda Nâsibîlikle itham edilen ravilerden 4 kişinin (Muhammed

⁴³⁶ Mizzî, *Tehzîb*, c. 2, 245-247.

⁴³⁷ Zehebî, *Kâşif*, c. 1, 227.

⁴³⁸ İbn Hibbân, *es-Sikât*, c. 8, 281.

⁴³⁹ Ebû Hâtim, *Cerh ve't-ta'dîl*, c. 4, 130.

⁴⁴⁰ Zehebî, *Kâşif*, c. 1, 34.

⁴⁴¹ İbn Hacer, *Takrîb*, c. 1, 388.

⁴⁴² İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 4, 180.

⁴⁴³ Mizzî, *Tehzîb*, c. 12, 22; Zehebî, *Mîzân*, c. 2, 212;

⁴⁴⁴ bk. Beyhakî, *es-Sünen*, c. 1, 118; Zehebî, *Mîzân*, c. 2, 212.

b. Ubeyd, Mus'ab b. Abdillah, Ahmed b. Abde, İbrahim b. Yâkub) hadis rivayetinde güvenilir olduğu anlaşılmıştır. Geriye kalan ravilerden 1'i (İbrahim b. Hişâm) yalancılıkla itham edilirken diğer 2'sinin (Muhammed b. el-Kâsım, Süleyman b. Abdilhumeyd) hadiste zayıf oldukları tespit edilmiştir. Bununla beraber 1 ravinin ise (Şebâbe b. Sivâr) güvenilir olup olmadığı hususu ihtilafli gözükmemektedir.⁴⁴⁵ Hasılı, üçüncü asırda Nasibilikle itham edilen ravi sayısı ikinci asra göre oldukça düşük çıkmaktadır. Bu durum, artık ikinci asırda Hz. Ali'ye yönelik izlenen menfi Emevî politikalarının sona ermiş olmasıyla ilgili olsa gerektir. Bununla birlikte üçüncü asır Abbasiler döneminde mihne olaylarına sebep teşkil eden daha farklı siyasi mülâhazalar ortaya çıkmıştır. Söz konusu mülâhazalar, ulema arasında ihtilafa sebep olduğu gibi cerh ve tadil faaliyetlerinde de sübjektif tavırlara götürebilmiştir.⁴⁴⁶ Bu hususu hadis tarihine havale ediyor tezimize burada son noktayı koymak istiyoruz.

⁴⁴⁵ Bk. Ebû Bekir İbn Mencûye Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Yezdî, el-İsfehânî, *Ricâli Sahih-i Müslim*, thk. Abdullah el-Leysî C. 1 (Dârü'l-Ma'rife: Beyrût, 1407), 31. İbn Hacer'in değerlendirmesi için bk. İbn Hacer, *Takrîb*, 82.

⁴⁴⁶ Yücel, *Hadis tarihi*, 81-82.

SONUÇ

Sünnî kaynaklarda Nâsibîlik hakkında ortaya konulan tanımlar az olmakla beraber, birbirleriyle çelişir bir yapı da arz etmemektedir. Nitekim Nâsibîlik kavramı yapılan tariflerden hareketle, Hz. Ali'ye buğz ve düşmanlık edenleri ifade eder.

Sünnî tabakât kaynaklarında hicrî ilk üç asırdaki Nâsibîlik'le müttehem râvîler “Kâne Nâsibiyyen/Nâsibî idi”, “Yürmâ bi'n-Nasbi/Nâsibîlikle itham ediliyordu”, “Kâne yeştümü Aliyyen/Alî'ye hakaret ediyordu”, “Kâne yebğuzu Aliyyen/Alî'ye buğz ediyordu” ve “Kâne yakau Aliyyen/Alî'yi çekiştiriyordu” ifadeleriyle belirtilirken, bazen de “Kâne yentekisu Aliyyen/Alî'yi ayıplıyordu”, “Kâne yezhebü mezhebe'ş-Şâm/Şam'ın anlayışı üzereydi”, “Kâne yahmilu alâ Alî/Alî'ye karşı saldırganlığı vardı” ve “Kâne Osmâniyyen veya Osmâniyyen Ğâl/Osmânî idi; aşırı Osmancıydı” gibi ifadelerle belirtilmiştir.

Genelde Nâsibîlik'te aşırı olduğu veya Hz. Ali'ye yönelik açıkça düşmanlığının bulunduğu belirtilen râvîler hakkındaki bu ithamın doğru olabileceği gözükmemektedir. Fakat bunların dışında kalan sadece Nasb ithamında bulunulanların Nâsibî olabilecekleri durumu son derece ihtiyatlı karşılanmalıdır. Hele ki sadece Osmânî olarak nitelenenlerin durumu ise daha da hassaslaşmaktadır. Şöyle ki, Osmânîlerin Nâsibiyyeden olabileceği durumu şu mantık çerçevesinde ele alınmalıdır; Her Nâsibî Osmânî'dir, fakat her Osmânî Nâsibî değildir.

Hicrî ilk üç asırda Nâsibîlikle itham edilen ravilerin toplam sayısı 41'dir. Bunlar arasında Kütüb-i sitte'nin tamamına hadisleri alınanlar olduğu (15 râvî) gibi Kütüb-i sitte'de yer alıpta sadece Buhârî'nin (5 râvî) veya Müslim'in (7 râvî) almadığı kişiler de vardır. Yine sahîhain hariç Kütüb-i sitte'de rivayetlerine yer verilenler (7 râvî) bulunmaktadır. Bunlarla beraber sadece Kütüb-i tis'a' (2 râvî) ve diğer hadis kaynaklarında (5 râvî) rivâyetlerine rastlayabileceğimiz de söz konusudur.

Tespit edilen tüm bu râvîlerin nispet edildikleri yerler ise, râvî sayısına göre sırasıyla Basra (12 kişi), Kûfe (12 kişi), Dımeşk (6 kişi), Medîne (2 kişi) ve Humus'tur. (4 kişi). Ayrıca Mekke, Vâsıt, Hemedân, Rakka ve Medâin'den birer râvî bulunmaktadır.

Görüldüğü şekliyle hadis râvîsi bazında Nâsibîlerin yoğun olarak bulunduğu şehirlerin başında Basra ve Kûfe gelmektedir. Ne var ki Irak bölgesi geçmişten günümüze bid'at mezheplerin yoğun olarak yaşadığı bir bölge olarak tebârüz etmiştir. Nitekim Kûfe'de ilk defa Nûman b. Üşeym'in Nâsibî söylemlerde bulunduğu tespit edilirken, Basra'da ise ilk kez Limâze b. Zebbâr'ın bu ithamla nitelendiğine ulaşmaktayız. Nâsibîliğin başkenti konusuna

değinecek olursak bu meselenin şehirlere nispe edilen râvî sayısı ile pek alakalı olmadığı daha çok siyasi yönlü olduğu açıktır. Bu bağlamda Nâsibîliğin merkezi olarak Şam bölgesine işaret edilebilir. Buna gerekçe sunması bakımından Emevî devletinin bu bölgede kurulması, Hâlid el-Kasrî gibi Emevî bünyesinde görev yapan yöneticilerin Hz. Ali'ye karşı olumsuz tavırları yanında ona karşı yürüttükleri provakatif siyâset ve Şam ehlinin sorgusuz sualsiz her emre ittîbâ etmeleri zikredilebilir. Ayrıca Şamlıların Hz. Ali'nin Hz. Osman'ın şehit edilmesinde parmağının olduğuna dair ortaya atılan hezeyanlara kapılması artık Nâsibîliğin “mezhebü’ş-Şâm” olarak telakki edilmesine zemin hazırlamıştır. Bununla birlikte Kûfe’de Nâsibîlikle itham edilen kişilerin bulunması da mânîdardır. Ancak hiçbir zaman bu durum normal kabul edilmemiş ve Kûfi-Nâsibî olmak yadırganmıştır.

Nâsibî olmanın veyâhut Nasibî yaklaşımlara temâyülün cerh sebebi kabul edilip edilmediğinin portresini sunacak olursak bu durumda şu tespitler öne çıkmaktadır:

Hadis usulü kitaplarında belirtildiği şekliyle tekfîri gerektirecek bid‘at sahiplerinin hadislerinin alınmaması hususunda ittifak vardır. Burada küfrü gerektiren bid‘at’ten maksadın bid‘at’çi râvînin zarûrâtı dîniyyeden olan Namaz, oruç, zekât gibi ibadetlerin inkar ederek yapılmayacağını söylemesi kastedilmektedir. Fakat küfrü gerektirmeyen bid‘at’leri işleyen râvîlerden hadis alma hususunda ulemâ arasında çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Ancak genel bir bakış açısıyla teorikte bid‘at ehlinin propagandacı olmadığı sürece rivâyetlerinin alınmasında her hangi bir sakınca görülmemiştir. Nitekim bu prensibin yansımalarını Ebû İshak İbrahim b. Yâkub ve Ebû Amr Şebâbe b. Sivâr gibi ravilerin rivayetlerine yaklaşımda görmekteyiz. Zira bunlar Nâsibîlikle itham edilmelerine rağmen dâî/propagandacı değildi.

Bununla beraber Ebû Abdillah Ahmed b. Abde, Ebû Bürde Âmir b. Abdillah, Kays b. Vehb, İshâk b. Süveyd gibi provokatör olup olmadıkları hakkında bir bilgilendirme yapılmadan sadece Nâsibî oldukları açıklanmasına rağmen, bu sebeple rivâyetleri tenkit edilmeyenlerin varlığı da dikkat çekicidir. Bunlarda büyük ihtimalle dâî olmayan râvîlerle aynı çerçevede ele alınmıştır.

Yine Nâsibî olması gerekçesiyle tenkide uğrayan ve hadisleri reddedilen raviler de vardır. Fakat söz konusu durum ihtilaf arzette, münekkitten münekkide değişebilmektedir. Örneğin, ehli bid‘at’ten rivâyette bulunmama hususunda hassasiyeti ile tanılan Süfyân es-Sevrî, Nâsibî olması ve Hz. Ali’yi çekiştirmesi sebebiyle Nûman b. Üşeym’den hadis almamıştır. Bir diğer Nâsibî râvî olan Abdullah b. Zeyd için İclî ve İbn Asâkir “Asla ondan rivâyette bulunulmaz.” ifadesini kullanırken, hakkındaki cerh ifadelerini dikkate almayan Zehebî ise onun bu durumunu göz önünde bulundurarak “Sika” lafzıyla değerlendirmiştir.

Nâsibî tavırlar sergileyen, Nasibî görüşleri dillerinden ancak ilerleyen zamanlarda bu görüşlerden rücû eden raviler de söz konusudur. Fakat bu durum onlar hakkındaki duyulan güveni zedelememiştir. Örnek olarak, Kütüb-i sitte'nin tamamında rivâyetleri bulunan ayrıca İrcâ ve Nasb görüşlerini dile getiren Şebâbe b. Sivâr hakkında “Sonradan bu tutumlarından vazgeçti.” ifadesine yer verilmiştir. Söz konusu rücûun Nasb akımının kuvvetli destekçilerinin tarih sahnesinden çekilmesiyle birlikte daha çok hicrî üçüncü asırdan sonra yaygın olarak gerçekleşmiş olabileceğini söyleyebiliriz.

Nâsibî olup olmadığı hususunun ihtilafli gözüktüğü bazı râvîlerin durumu da rivâyetlerinin alınmamasını gerektirmemiştir. Bu kısımda meşhur hadis müsennefâtı içerisinde rivâyetlerine bolca yer verilen Ebû Eyyüp Meymûn b. Mihrân ve Hureyz b. Osman örnek olarak verilebilir. Meymûn b. Mihrân'ın “Hz. Ali'yi eleştirdiği ve ona karşı saldırgan tavırlar sergilediği” ifade edilirken diğer taraftan onun “Hz. Ali'ye karşı böyle bir davranışlarının olmadığı” belirtilmiştir. Hureyz b. Osman'ın ise “Hz. Ali'yi lânetlediği ve Sıffin savaşında dedeleri öldürüldüğü için Hz. Ali'yi sevmediği” kaydedilmekle beraber onun Nâsibî olmadığını savunanlar da vardır.

Nâsibî görüşlerinin propagandasını yapmış olmasına rağmen hadis rivâyetindeki salâhiyeti nedeniyle hadisleri muteber kabul edilenler de olmuştur. Nitekim Ebû Süfyân Muhammed b. Ziyad, ehli bid'at'ten Nâsibîlikle meşhur olan kişiler arasında zikredilirken, hadisleri rivâyet edilebilmiştir. Fakat rivâyet etmiş olduğu sözler arasına Nâsb görüşünü destekleyici bir takım şeyler katabileceğini imâ eden Bakıyye, onun hadislerini almak isteyen Şu'be'ye “hadislerine ihtiyatlı yaklaşması gerektiğini” tembih etmiştir. Yine Kaderî görüşleri yanında Nâsb tutumuyla da öne çıkan Sevr b. Yezîd'in her fırsatta Hz. Ali'ye karşı olan düşüncelerini etrafına yaymasına rağmen, hadisteki otoritesine binâen rivâyetleri meşhur hadis müsennefâtı içerisine dahil edilmiştir. Onun bu yönüne dikkat çekilerek “Hadislerini alınız ancak boynuzlarınızdan sakınınız.” ihtârında bulunulmuştur.

Hakkında hadis rivâyetinde güvenilir olmadığını gösterecek şekilde farklı değerlendirmeler bulunanlar olmakla beraber bu durumlarını pekiştirmek için de Nâsibîlik tutumlarına değinilenler vardır. Nitekim Salt b. Dînar cerh ve ta'dîl otoritelerince “Leyse bi şey”, “Metrûk”, “Leyyin” ve “La yüktebu hadîsehu” gibi lafızlarla cerh edilirken, bu bağlamda özellikle Nâsibî olduğunun da altı çizilmektedir.

Diğer yandan Hammâd b. Zeyd, Yezîd b. Züreyyî', Bişr b. Mufaddal gibi Osmânî olarak nitelenen bazı râvîlerin Nâsibîyye'ye mensûb olmaları uzak bir ihtimaldir. Çünkü İbn Sa'd'ın Tabakât'ı hariç başka eserlerde onlara yönelik bu şekilde bir ithama rastlamış değiliz.

Nâdîrende olsa bazı râvilerin sırf Emevi bünyesinde görev almış olmaları nedeniyle Nâsibîlikle itham edildiği göze çarpmaktadır. Ancak bu şekilde itham edilenlerin de Nâsibî olması oldukça zayıftır. Örneğin, Ebû Husayn Osman b. Âsım “hadis hafızı” olarak vasıflanırken üstelik “sika” ve “me‘mûn” diye değerlendirilmiştir. Bununla beraber sırf o, Emevi devletinde bazı görevlere getirilmesi sebebiyle Nâsibiyye’den sayılmıştır.

Nâsibîliğe müntesip kişilerin belli başlı yerlerde tahakküm sâhibi olması veyahut muvakkat bir süreyle bu görüşün devam ettirilmesine etki eden nedenler ise, sadece siyâsî veya mezhebî olarak değil, hoca-talebe ilişkisi çerçevesinde de ele alınmalıdır. Şöyle ki, Kûfe’li muhaddis râvîlerden Şimr b. Atiyye’nin görüşleri bakımından Nâsibî olan hocası Kûfe’li Zirr b. Hubeyş’in yolunu takip ettiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Humus’lu râvî olan Şebâbe b. Sivâr’ın da Harîz b. Osman’dan etkilenmiş olabileceği ifade edilebilir. İbrahim b. Yâkub hakkında ise Harîz b. Osman’ın yoluna nispet edilerek “Hureyziyyü’l-mezhep” benzetmesi ortaya koymaya çalıştığımız hoca-talebe ilişkilerinin vâkıadaki bir başka örneklerindedir.

Öte yandan araştırmamızın diğer sonuçlarına göre Nâsibîliği ideolojik nedenlerle fikhın ve kelâmın bir konusu haline getirerek Nâsibîlerin ibadetlerinin kabul edilmediğini hatta onların Müslüman olmadıklarını ortaya atan İmâmîyye Şia’sına nazaran, sünnî literatürde Nâsibîlere karşı böyle bir yaklaşım olmadığı sadece ehli bid‘at’ten olduklarının ifade edildiği tespit edilmiştir. Diğer yandan tarihte Nâsibî diye bir kavramın ortaya çıkmasına Hz. Osman’ın şehid edilmesi olayı ve beraberinde de Hz. Ali’ye yönelik “Hz. Osman’ın öldürülmesinde Ali’nin parmağı var” şeklindeki provakatif söylemlerin neden olduğu söylenilebilir. Son olarak ise Nâsibîlik, salt Kaderî, Mu‘tezilî, Hâricî, Mürciî mezheplerinde olduğu gibi kelâmî görüşlere hâiz olmamakla beraber, daha çok siyâsî saikler etrafında şekillenmiş olan bir gruptur.

Sonuç itibariyle ehli bid‘at’ten husûsan Nâsibîler’den olmakla itham edilen muhaddislerin, cerh ve ta’dîl otoritelerince eleştirilip rivâyetlerinin reddedilmesi veyahut kabul edilmesi meselesinin, sadece sayılı birkaç kural ile halledilemeyeceği anlaşılmaktadır. Bu olay, kompleks bir örgü arzettiğinden dolayı, ağırlıklı olarak özellikle sosyolojik ve siyâsî yönleriyle ele alınması gerektiği düşünülmüştür. Bu minvalde bir vâkıa tespiti yapmakla beraber, durumun hicrî ilk üç asırdaki hadis rivâyetlerine yansımaları ortaya koyan çalışmamız, yukarıda değinilen hususlarla birlikte başka çalışmalarda ele alınarak daha spesifik sonuçlarının ortaya konulacağı farklı araştırmaların önemine vurgu yapmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî. *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. Thk. Şuayb el-Arnût, Âdil Mürşid ve diğerleri, 50 Cilt, Beyrut 1416/1995.
- , *el-İlel ve ma'rifetu'r-ricâl*, thk. Vasiyyullah b. Muhammed Abbas, Riyad: 3 Cilt. Dârü'l-Hânî, 1422.
- Alî b. el-Medînî, el-İlel, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî, 2 bs. Beyrût: Mektebetü'l-İslâmî, 1980.
- Altun, Hilmi Kemal. "Nâsibî Kavramı Üzerine Tahlil ve Değerlendirme", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 7, S. 2 (2020): 1213-1217.
- el-Askerî, Hasan b. Abdillâh, *Tashîfâtü'l-muhaddisîn*, thk. Mahmûd Ahmed Mîre, Kâhire: Matbûâtü'l-Arabiyyeti'l-Hadîsiyye, 1402.
- Aşıkutlu, Emin. *Hadiste Ricâl Tenkidi*, İstanbul: Marmara Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı yay. 1997.
- Aydın, Nevzat. "Ricâl Kaynaklarında Bid'at Ehli Hakkında Kullanılan Bazı Ta'dil İfadeleri". *Uluslararası Sosyal Araştırmalara Dergisi*. C. 12, S. 63 (2019): 1198-1212.
- Aydoğdu, Necdet. "Buhârî ve Müslim'in Nasb ile İtham Edilen Râvîlerden Rivâyeti". *Hadis Tetkikleri Dergisi*. C. 10, S. 1(2021): 83-117.
- el-Aynî, Mahmûd b. Ahmed b. Mûsa b. Ahmed, *Umedetü'l-kârî şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut: Darü İhyâü't-Türâsü'l-Arabî, ts.
- el-Azîmâbâdî, Ebû Tayyip Muhammed Şemsü'l-Hak b. Emîr Alî ed-Diyânüvî, *'Avnu'l-ma'bûd şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, 14 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütüb'i'l-İlmiyye, 1415/1994.
- el-Bâcî, Süleyman b. Halef et-Tücbî, *et-Ta'dîl ve't-tecrîh limen harrece lehü'l-Buhârî fî'l-Câmi 'i's-sahîh*, thk. Ebû Lübâbe Hüseyin, 3 Cilt. Riyad: Darü'l-Livâi, 1986.
- el-Bağdâdî Ahmed b. Ali b. Sabit Hatîb, *el-Kifâye fî 'ilmi'r-rivâye*, thk. İbrahim Hamdî el-Medenî, Ebû Abdallah Medîne: Mektebetü'l-İlmiyye, ts.
- Bedr b. Nâsır b. Muhammed el-Avvâd, *en-Nasb ve'n-Nevâsib*, Riyad: Mektebetü'l-Minhâc, 1433/2012.

- el-Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Mûsa *es-Sünenü'l-kubrâ*, thk. Muhammed Abdulkâdir Ata, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-sahîh*. Nşr. Halîl Me'mûn Şiha. 4 Cilt, Beyrût, 1424/2004.
- . *et-Târîhu'l-kebîr*, thk. Muhammed Abdu'l-Muîd Hân, 8 Cilt. Haydarâbâd: Dâiretü'l-Meârifi'l-Osmâniyye, ts.
- . *Târîhu'l-evsat*, thk. Muhammed İbrahim Zayed, 2 Cilt. Halep: Mektebetü Dârü't-Türâs, 1977.
- el-Câhız, Ebû Osmân Amr b. Bahr el-Basrî, *el-Osmâniyye*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Beyrût: Dârü'l-Cîl, 1991.
- el-Cezâirî, Tâhir b. Sâlih b. Ahmed ed-Dimeşkî, *Tevcihü'n-nazar ilâ usûli'l-eser*, thk. Abdulfettah Ebû Ğudde, 2 Cilt. Halep: Mektebetü'l-Matbûâtü'l-İslâmî, 1995.
- el-Cürcânî, Ebû'l Hasen Alî b. Muhammed b. Ali es-Seyyîd, eş-Şerîf, el-Hanefî, , *Ta'rifat*, thk. Muhammed Sıddık el-Minşâvî, Dârü'l-Fazîle, ts.
- Çelebi, İlyas. "Mutezilenin Klasik İslam Düşüncesindeki Yeri ve Modern Döneme Etkileri". *Kelam Araştırmaları Dergisi*. S. 2 (2004): 3-24.
- Durmuş, İsmail. "Safedî". *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/447-450.
- Ebû Abdullah Alâüddin, Moğultay b. Kılıç b. Abdillâh el-Bekcerî el-Mısırî el-Hanefî, *İkmâlû tehzîb'i-kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, thk. Ebû Abdurrahman Âdil b. Muhammed, el-Fârûk'u'l-Hadîsiyye, 2001.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Sünen*. Nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, Beyrût: el-Mektebetü'l-Asriyye.
- . *Suâlâtü Ebî 'Ubeyd el-Âcûrrî Ebâ Dâvûd es-Sicistânî fî'l-cerhi ve't-ta'dîl*, thk. Muhammed Ali Kâsım el-Ömerî, Medîne: İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî, 1403/1983.
- Ebu'l-Bekâ el-Ukberî Abdullah b. Hüseyin b. Abdillâh el-Bağdâdî, *Şerhu divânü'l-Mütenebbî*, thk. İbrahim el-Enbârî, Abdulhafîz, vd. Beyrut: Dârü'l-Marife, ts.
- Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr el-Kureşî el-Basrî ed-Dimeşki, *İhtisâru u'lümi'l hadîs*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Beyrut: Dârü'l Kütübi'l-ilmîyye.

- Ebû Zekeriyâ, Yahya b. İbrâhîm b. Ahmed b. Muhammed el-Ezdî, es-Silmâsî, *Menâzilü'l-eimmeti'l-erbe'a Ebî Hanîfe ve Mâlik ve 'ş-Şâfi ve Ahmed*, thk. Mahmûd Abdurrahmân, Mektebetü'l-Melik Fehd el-Vatanî, 2002.
- Efendioğlu, Mehmet. "Saîd b. Cübeyr". *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/552-554.
- Elbâni, Muhammed Nâsuriddîn, *İrvâu'l-ğalîl fî tahrîci ehâdis-i menâri's-sebîl*, Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1982.
- el-Eş'arî, Ebü'l Hasen Ali b. İsmâil b. İshâk *Makâlâtü'l-İslâmiyyin ve 'htilâfü'l-musallîn*, thk. Naîm Zirzôr, Mektebetü'l-Asriyye, 2005.
- el-Fesevî, Yakub b. Süfyan b. Cuvvân el-Fârisî, *el-Ma'rifetü ve't-târih*, thk. Ekrem Ziyâ Ömerî, 3 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1981.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. "Hâriciler". *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/169-174.
- Fîrûzâbâdî, Ebu't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed, *Kâmûsu'l-muhît*, thk. Mektebetü't-Târîhu't-Türâs, Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2005.
- Gölcük, Şerafettin. "Cehmiyye". *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/234-236.
- Güç, Ahmet. "Put". *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/364-365.
- el-Ğâmidî, Saîd b. Nâsır, *Hakîkatü'l bid'a ve ahkâmüha*, 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd.
- el-Hazrecî, Ahmed b. Abdillâh b. Ebî'l-Hayr b. Abdilâlîm el-Ensârî, es-Sâidî, el-Yemenî, *Hulâsatü Tezhîb-u Tehzîbi'l-Kemâl*, thk. Abdülfettah Ebû Ğudde, Beyrut: Mektebetü'l-Matbûati'l-İslâmiyye, 1416/1995.
- İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*, 4 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Cîl, 1412/1992.
- İbn Adî, Ebû Ahmed b. Adî el-Cürcânî, *el-Kâmil fî du'afai'r-ricâl*, thk. Ahmed Abdülmevcûd ve Ali Muhammed Muavviz, Beyrût: el-Kütübü'l-İlmiyye, 1418/1997.
- İbn Asâkir, Ebu'l-Kâsım Ali b. Hasen b. Hibetullah, *Tebyînu kezibi'l-müfterî fî mâ nusibe ile'l-İmâm Hasan el-Eş'arî*, Beyrût, Dârü'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1979.
- . *Târîhu Dımaşk*, thk. Amr b. Ğurâme, 80 Cilt. Dârü'l-Fikr, 1415/1995.
- İbn Ebî'd-Dünyâ, *el-Aklü ve fazlihi*, Mısır: Mektebetü'l-Kur'an, ts.
- İbn Ebî Hâtim, Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs b. el-Münzirî, et-Temîmî, er-Râzi, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, Beyrût: Dârü İhyâü't-Türâsi'l-Arabî, 1952.

- . *el-İlel*, thk. Sa'd b. Abdillâh el-Humeyd, Hâlid b. Abdurrahman, 7 Cilt. Matabi'ul-Humeydî, 2006.
- İbn Ebî Ya'lâ, Muhammed b. Muhammed el-Bağdâdî, *el-İ'tikâd*, thk. Muhammed b. Abdirrahmân el-Humeyyis, Dârü Atlasü'l-Hadâra, 2002.
- İbn Fâris, Ahmed b. Fâris b. Zekeriyya el-Kazvînî, er-Râzî, *Mu'cemü mekâyîsü'l-lüğâ*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, 6 Cilt. Dârü'l-Fikr, 1979.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Muhammed, *Hedyu's-sâri mukaddimetü fethu'l-Bâri*, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1379.
- . *Nüzhetü'n-nazar fî tadvîhi Nuhbeti'l-fiker fî mustalahi ehli'l-eser*, thk. Nurettin Itr, Dımaşk: Matba'atü's-Sabâh, 2000.
- . *Lisânü'l-mîzân*, thk. Dâiretü'l ma'rifü'n-nizâmiyye, Lübnan: Müessesetü'l-A'lemî, 1971.
- . *Tehzîbu't-Tehzîb*, 12 Cilt. Hind: Me'ârifî'l-Nizâmiyye, 1326.
- . *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Muhammed Muavviz, 8 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415.
- . *Takrîbu't-Tehzîb*, thk. Muhammed Avvâme, Sûriye: Dârü'r-Reşid, 1406/1986.
- İbn Halfûn, Ebû Bekir Muhammed b. İsmâil b. Muhammed el-ezdî, el-Endelüsî, *el-Müallim bi şüyûhi'l-Buhârî ve Müslim*, thk. Ebû Abdirrahmân Âdil b. Sa'd, Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. el-Endelûsi, el-Kurtubî, ez-Zâhiri, *el-Fasl fî'l-milel ve'l-ehvâ ve'n-nihal*, 5 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, ts.
- . *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, 8 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Âfâki'l-Cedîde, ts.
- İbn Hibban, Muhammed b. Hibban b. Ahmed el-Büstî, *el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn ve'd-dua'fâi ve'l-metrûkîn*, thk. Mahmûd İbrahim Zayed, 3 Cilt. Halep: Dârü'l-Va'î, 1396/1976.
- . *es-Sikât*, thk. Muhammed Abdülmuîd Hân, 9 Cilt. Haydârâbad: Dâiretü'l-Me'ârifî'l-Osmâniyye, 1393/1973.
- . *Meşâhîrü ulemâi'l-emsâr ve a'lâmu 'ulemâi'l-aktâr*, thk. Merzûk Ali İbrâhim, Dârü'l-Vefâ, 1411-1991.

- İbn Kesîr, İsmâil b. Ömer b. Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî, 21 Cilt. Dârü Hicr, 1418/1997.
- İbn Kuteybe, Abdullah b. Müslim b. Kuteybe, *Tevîlu muhtelifi'l-hadîs*, nşr. Mektebetü'l-İslâmî-Müessesetü'l-İşrâk, 2 bs. Beyrût, 1419/1999.
- İbn Kutluboğa, Kâsım b. Zeynüddîn, *Tâcu't-terâcim fî men Sannefe mine'l-Hanefiyye*, thk. Muhammed Hayr Ramazan, Dımaşk: Dârü'l-Kalem, 1992.
- İbn Maîn, Yahya b. Maîn, *Târîh-ü İbn Maîn* (Rivâyetü't-Devrî), thk. Ahmed Muhammed Nur Seyf, 4 Cilt. Mekke: Merkezü'l-Bahs'i'l-İlmî ve İhyâ'ü't-Türâsi'l-İlmî, 1399/1979.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali, *Lisânul-A'rab*, 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1414/1993.
- İbn Receb, Ebu'l Ferec Zeynüddîn Abdurrahman b. Şihâbuddin el-Hanbelî, *Şerhu'İleli't-Tirmizî*, thk. Hemmâm Abdurrahim Said, Ürdün: Mektebü'l-Menar, 1987.
- , *Zeylu tabakâti'l-Hanâbile*, thk. Abdurrahmân b. Süleyman el-Useymîn, 5 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 1425/2005.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd el-Hâşimî, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkâdir 'Ata, 8 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1990.
- İbn Şâhin, Ebû Hafs Ömer b. Ahmed, *Târîhu esmâü's-sikât*, thk. Suphî es-Sâm râî, Tunus: Dârü's-Selefiyye, 1984.
- , *Şerhu mezâhib-u ehli's-sünne*, thk. Âdil b. Muhammed, Müessesetü Kurtuba, 1415/1995.
- İbn Teymiyye, Ebu'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî, *el-Akidetü'l-vâsitiyye şerhi*, çev. M.Beşir Eryarsoy, İstanbul: Gurabâ yay.
- , *Minhâcü's-sünnetü'n-nebeviyye fî nakdi kelâmiş-şîati'l-Kaderiyye*, thk. Muhammed Reşad Salim, 9 Cilt. Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, 1406/1986.
- İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasen Ali b. Ebî'l-Kerem Muhamed b. Muhammed b. Abdilkerîm, , *el-Kâmil fî't-târîh*, thk. Ömer Abdüsselâm tedmirî, 10 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kitâbü'l-Arabî, 1417/1997.
- İbnü'l-İmâd, Ebu'l-Fellâh Abdulhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî, el-Hanbelî, *Şezrâtü'z-zeheb*, thk. Mahmûd el-Arnaût, 11 Cilt. Beyrût: Dârü İbni Kesîr, 1986.

- İbnü's-Salah, Osman b. Abdîrrahmân Ebû Amr Takıyyüddîn, *Ma'rifetü envâi ulûmi'l-hadîs*, thk. Nureddîn Itr, Suriye: Dârü'l-fikr, 1986.
- el-İclî, Ebu'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih el-Kûfî, *Ma'rifetü's-sikât min ricâli ehli'l-ilm ve'l-hadîs ve mine'd-du'afâ ve zikru mezâhibihim ve ahbârihim*, thk. Abdülâlim ve Abdülâzîm el-Bestevî, Medîne: Mektebetü'd-Dâr, 1405/1985.
- el-İsferânîyi, Abdülkâhir b. Tâhir b. Muhammed b. Abdillâh el-Bağdâdî, et-Temîmi, *el-Fark beyne'l-fırak*, 2 bs. Beyrût: Dârü'l-Âfâk, 1977.
- el-İşbîlî, Muhammed b. Abdillâh Ebû Bekir b. el-Arabî, el-Mâlikî, *el-Avâsım mine'l-kavâsım*, thk. Muhibbiddîn el-Hatîb, 2 bs. Lübnan: Dârü'l-Ceyl, 1987.
- Karahan, Abdullâh. *Hadis Râvilerinde Güvenilirlik*, İstanbul: İfav, 2018.
- Kılıç, Ünal. "Yezîd". *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/513-514.
- el-Makdisî, Ebu'l Kâsım Ebû Muhammed Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâil b. İbrâhim, *el-Bâis-u alâ inkârî'l bid'i ve'l havâdis*, thk. Ahmed Osman Anber, Kahire: Dârü'l-Hüdâ, 1978.
- el-Mervezî, Nuaym b. Hammâd, *Kitâbü'l-fiten*, thk. Semîr Emîn ez-Züheyri, Kâhire: Mektebetü't-Tevhîd, 1412.
- el-Mizzî, Ebu'l-Haccac Cemâleddîn Yûsuf b. ez-Zekî, *Tehzîbu'l Kemâl fî esmâi'r-ricâl*, thk. Beşşar Avvad, 35 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1980.
- Muhammed b. Abdillâh el-Kâdir, es-Subhî, *Fitne-u maktel-i Osmân b. Affân*, Medîne: İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî, 2003.
- el-Mübârekfûrî, Muhammed Abdurrahmân b. Abdîrrahîm, *Tuhfetü'l-ahvezî bi şerhi Câmi'i't-Tirmizî*, 10 Cilt. Beyrût: el-Kütübü'l-İlmiyye.
- el-Münâvi, Zeynüddîn b. Ali b. Zeynelabidîn, *Feyzü'l-kadîr şerhu'l-câmi'i's-sagîr*, 6 Cilt. Mısır: el-Mektebetü'l-Tecâribiyetü'l-Kübrâ, 1356.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Müsnedü's-sahîhu'l-muhtasar bi nakli'l-adl ile'l-adl ilâ Rasûlillâh*. Thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, 5 Cilt. 1. Baskı, Beyrût: Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- . *el-Künâ ve'l-esmâ*, thk. Abdurrahim Muhammed el-Kaşgarî, 2 Cilt. Medîne: el-Câmi'atü'l-İslâmiyye, 1984.

- Nâsır bin Alî ‘Âid Hasen eş-Şeyh, *Akâdet-ü ehli’s-sünne ve’l-cemâ’a fi’s-sahâbeti’l-kirâm*, Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 2000.
- Oktan, Yusuf. “Erken Dönem Hadis Münekkitlerinden Ebû İshâk Cûzecânî’nin Nâsibîlikle İtham Edilmesinin Tenkidi”. *Trabzon İlahiyat Dergisi*. S. 8 (2021): 139-169.
- Öz, Mustafa. “Şîa”. *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/121-123.
- . “Ca’d b. Dirhem”. *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/542-543.
- . “Nâsibe”. *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/393-394.
- Öztürk, Mustafa. “Kaderî Olmakla İtham Edilen Hadis Râvileri”. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C. 12, S. 3 (2013): 77-112.
- es-Safedî, Salâhüddîn Halîl b. Aybeg b. Abdillâh, *el-Vâfi bi’l-vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnaût, Mustafa Türkî, 29 Cilt. Beyrût: Dârü İhyaü’t-Türâs, 1420/2000.
- es-Sehâvî, Muhammed b. Abdirrahman b. Muhammed b. Ebî Bekr b. Osman b. Muhammed, *Fethu’l muğîs*, thk. Ali Hüseyin, 4 Cilt. Mısır: Mektebetü’s-Sünne, 2003.
- es-Suyûtî, Ebû’l-Fadl Celâleddin Abdurrahman b. Ebû Bekr, *Hakîkatü’s-sünne ve’l bid’a*, thk. Zeyyib b. Mısırî b. Nâsır el-Kahtânî, Riyad: Matâbiu’r-Reşîd, 1409.
- . *Tedribu’r-râvî fi şerhi Takrîbi’n-Nevevî*, thk. Ebû Kuteybe Muhammed el-Faryâbî, 2 Cilt. Dâr-u Tayyibe, ts.
- . *el-Vesâil ilâ ma’rifeti’l-evâil*, Dârü Mektebetü’l-Hayât, ts.
- Süt, Abdulnasır. “Gaylân ed-Dımeşkî ve Kelâmî Görüşleri”. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 2 S.3 (2014): 1-21.
- eş-Şatıbî, Ebû İshâk İbrahim b. Mûsa b. Muhammed el-Lahmî eş-Şatıbî el-Gırnâtî, *el-İ’tisam*, thk. Selim b. ‘Îd el-Hellâli, 2 Cilt. Suûd: Dâr-u İbni Affân, 1992.
- Şehristânî, Muhammed b. Abdilkerîm , *el-Milel ve’n-nihal*, 3 Cilt. Müessesetü’l-Halebî, ts.
- Şihâbüddin Ebû Abdullah Yakub b. Abdillâh er-Rûmî el-Hamevî, *Mu’cemü’l-büldân*, Beyrut: Dârü-Sâdır, 1995.
- et-Taberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb b. el-Lahmî, eş-Şâmî, *el-Mu’cemu’l-kebîr*, thk. Hamdî b. Abdilmecîd es-Selefî, 2 bs. 25 Cilt. Kâhire: Mektebetü İbni Teymiyye, 1994.
- et-Taberî, Ebû Câfer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd, *Târihu’t-Taberî, Târihu’r-rusul ve’l-mülûk*, 11 Cilt. Beyrût: Dârü’t-Türâs, 1387.

- “Ehl-i Bid’at”. *Temel İslam Ansiklopedisi*. (İstanbul: İSAM Yayınları, 2020), 2/380-381.
- et-Tirmîzî, Muhammed b. İsa b. Sevre b. Mûsa b. ed-Dahhâk. *Sünenü’-t-Tirmîzî*. Nşr. Ahmed Muhammed Şâkir, Muhammed Fuâd Abdülbâkî, 5 Cilt, Mısır: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1395/1975.
- Topgöl, Muhammed Enes. “*Hadis Râvilerinde Şîlik Eğilimi*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. M.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Turhan, Halil İbrahim. “*Cerh-Ta’dil İlminin Hicrî İlk İki Asırdaki Gelişim Seyri*” Yayınlanmamış Doktora Tezi. M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- el-Ukaylî, Muhammed b. Amr b. Mûsa b. Hammâd el-Mekkî, *ed-Dua’fâü’l-kebîr*, thk. Abdulmutî Emîn Kal’acî, 4 Cilt. Beyrût: Mektebetü’l-İlmiyye, 1404/1984.
- Uyar, Gülgün. “Siyasî Tutumdan Mezhebî Tutuculuğa: Hz. Ali ve Ehl-i Beyt’e Muhâlefet Bağlamında Nâsibilik”. *Edebali İslamiyat Dergisi*. C. 5, S. 1 (2021): 47-83.
- Üzüm, İlyas. “Mücessime”. *DİA*. (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/448-449.
- Yaran, Rahmi. “Bid’at”. *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/129-131.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Ehl-i Bid’at”. *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/501-505.
- . “Ehl-i Sünnet”. *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/525-530.
- Yıldırım, Ramazan. *Kelâm Tarihi*, 2 bs. Ankara: İşaret yay, 2019.
- Yücel, Ahmet. *Hadîs Tarihi*, 31 bs. İstanbul: İfav, 2016.
- Zebîdî, Muhammed b. Muhammed b. Abdîrezzâk el-Huseynî, *Tâcü’l-‘arûs min cevâhiri’l-kâmûs*, thk. Mecmûa mine’l-Muhakkikîn, Dârü’l-Hidâye.
- ez-Zehebî, Şemseddîn Ebû Abdullah Muhammd b. Ahmed b. Osman b. Kaymâz, *et-Temessük bi’s-süneni ve’t-tahzîr mine’l bid’*, thk. Muhammed b. Kerîm b. Abdillâh, Medîne: el-Câmi‘atü’l-İslâmiyye, 1996.
- . *Siyerü a’lâmi’n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaûd, 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1409/1988.
- . *Tezkiretü’l-huffâz*, 4 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1998.
- . *Mizânu’l-i’tidâl fî nakdi’r-ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, 4 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Ma’rife, 1963.

- . *Târîhu 'l-İslâm ve vefeyâti 'l-meşâhir-i ve 'l-e 'lâm*, thk. Beşşâr Avvâd, 17 Cilt. Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2003.
- . thk. Ömer Abdüsselam et-Tedmirî, 52 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1993.
- . *el-Kâşif fî ma 'rifeti men lehû rivâye fî 'l-kütüb 'i-sitte*, thk. Muhammed Avvâme Ahmed Muhammed, Cidde: Müessesetü Ulûmü'l-Kur'ân, 1413/1992.
- . *el-Muğnî fî 'd-du'fâ*, thk. Nurettin Itr.

ÖZGEÇMİŞ

Muhammed Mustafa Çamur

A. EĞİTİM

Yüksek Lisans: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Anabilimdalı
Temel İslam Bilimleri Dalı 2022, İstanbul

Lisans: Mardin Artuklu Üniversitesi İslâmi İlimler Fakültesi İlahiyat (ARAPÇA), 2019,
Mardin

